

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK 2: EEN DIJK IN DE LITERATUUR.....	7
1 SPELEN IN DE STAD: VROEGER EN NU.....	7
1.1 Spelen van de oudheid tot de 20ste eeuw.....	7
1.2 De 20ste eeuw: de publieke ruimte als speelplaats onder druk.....	9
1.3 Factoren die het spelen in de stad beïnvloeden.....	10
1.3.1 Het verkeer.....	10
1.3.2 Daling van de beschikbare speelruimte.....	10
1.3.3 Veranderende maatschappelijke context.....	11
1.3.4 De veranderde leefsituatie.....	11
1.4 Conclusie.....	13
2 BELANG VAN SPELEN VOOR KINDEREN.....	13
2.1 Waarom spelen moet.....	13
2.2 Het belang van buiten spelen.....	14
2.3 Verschillende soorten spel.....	17
2.4 Binnen spelen en activiteiten in clubverband.....	17
2.5 Verschillende 'types' van kinderen.....	18
2.6 Conclusie.....	19
3 KRITIEKEN IN VERBAND MET HET SPELEN IN DE STAD VAN VANDAAG.....	19
3.1 Een tekort aan speelmogelijkheden.....	19
3.2 De slechte kwaliteit van de aanwezige speelgelegenheden.....	20
3.3 Verkeersveiligheid en mobiliteit.....	22
3.4 De rol van angst van de ouders.....	25
3.5 Conclusie.....	28
4 EEN KINDVRIENDELIJKE INRICHTING VAN SPEELPLEKKEN ÉN VAN DE STAD.....	28
4.1 De kinderwereld.....	28
4.2 Aandachtspunten voor een kindvriendelijke omgeving.....	29
4.2.1 Een aantal basisvoorwaarden.....	29
4.2.2 Verschillende leeftijdsgroepen.....	30
4.3 Kinderinspraak.....	32
4.4 Wie doet wat buiten?.....	33
4.5 Conclusie.....	34
HOOFDSTUK 3: DE ONDERZOEKSOPZET.....	36
1 KWALITATIEF ONDERZOEK ÉN KWANTITATIEF ONDERZOEK.....	36
1.1 Kwalitatief onderzoek.....	36
1.2 Kwantitatief onderzoek.....	37
2 KEUZE VAN DE ONDERZOEKSSUBJECTEN EN DE PLAATSEN VAN OBSERVATIE.....	37
3 DE OBSERVATIES.....	38
4 HET VERWERKEN VAN DE OBSERVATIES.....	38
HOOFDSTUK 4: ENKELE FEITEN OP EEN RIJ.....	40
1 DE PLEINEN.....	40
1.1 Moorkensplein.....	40
1.2 Dageraadplaats.....	40
1.3 Rivierenhof.....	41
1.4 Wijngaardberg.....	41
1.5 Algemeen.....	41
2 WIE ZIJN DE KINDEREN OP DE ANTWERPSE PLEINEN?.....	41
2.1 Wie?.....	42
2.2 Hoeveel?.....	42
2.3 Geslacht.....	42
2.3.1 Geslacht – algemeen.....	42
2.3.2 Geslacht naar afkomst.....	43
2.4 Afkomst.....	43
2.4.1 Afkomst – algemeen.....	43
2.4.2 Afkomst naar geslacht.....	44

2.5 Algemeen.....	44
3 VOLWASSENEN.....	44
3.1 Kinderen begeleid door een volwassene.....	44
3.1.1 Wie zijn de kinderen die begeleid worden?.....	44
3.1.2 Wie zijn de ouders die begeleiden?.....	44
3.2 Kinderen niet begeleid door een volwassene.....	45
3.2.1 Helemaal alleen.....	46
3.2.2 Met twee of meer.....	46
3.3 Algemeen.....	46
HOOFDSTUK 5: STADSPEL IN DE SCHIJNWERPERS.....	48
1 OMGEVING EN TERRITORIALITEIT.....	48
1.1 Gebruik van de omgeving.....	48
1.1.1 Speeltoestellen.....	48
1.1.2 Velden voor balspelen.....	49
1.1.3 Pleinen.....	49
1.1.4 Vaste elementen.....	49
1.1.5 Tijdelijk aanwezige elementen.....	50
1.1.6 Dieren.....	51
1.2 Territorialiteit.....	51
1.2.1 Balspelen.....	51
1.2.2 Rondhangen, rondwandelen en fietsen.....	52
1.2.3 Speeltuintje.....	52
1.2.4 In een kringetje zitten.....	53
1.2.5 Struik.....	53
1.3 Enkele opmerkingen.....	53
1.3.1 Speeltuigen versus andere elementen?.....	53
1.3.2 Balspelen.....	54
2 SPELEN EN GESLACHT, ETNICITEIT EN LEEFTIJD.....	55
2.1 Spelvormen en activiteiten.....	55
2.1.1 Geslacht.....	55
2.1.2 Leeftijd.....	56
2.2 Interacties en netwerken.....	56
2.2.1 Geslacht en etniciteit.....	57
2.2.2 Gescheiden of gemengd?.....	57
2.2.3 Soort interacties.....	60
2.3 Opmerkingen en conclusies.....	61
3 MET OF ZONDER VOLWASSENEN.....	62
3.1 Kinderen begeleid door een volwassene.....	62
3.1.1 Activiteiten.....	62
3.1.2 Rol.....	63
3.1.3 Enkele opmerkingen.....	65
3.2 Kinderen niet begeleid door een volwassene.....	66
3.2.1 Helemaal alleen.....	66
3.2.2 Met twee of meer.....	67
3.3 Interacties met volwassenen.....	68
3.3.1 Klevers.....	70
3.3.2 Afstandnemers.....	70
3.3.3 Kijkers.....	70
3.3.4 Speelkameraadjes.....	70
3.3.5 Andere volwassenen.....	70
3.4 Opmerkingen en conclusies.....	71
HOOFDSTUK 6: DE KINDEREN AAN HET WOORD.....	72
1 ACHTERGRONDKENMERKEN VAN DE KINDEREN.....	72
2 FREQUENTIE BUITEN SPELEN.....	72
3 LOCATIE BUITEN SPELEN.....	72
4 OP WEG NAAR HET PLEIN.....	73
4.1 Hoe komen de kinderen naar het plein?.....	73
4.2 Met wie komen ze naar het plein?.....	73
4.3 Veiligheid en gevaar.....	74
5 ACTIVITEITEN OP HET PLEIN.....	74
5.1 Wat doen de kinderen op het plein?.....	74

5.2	<i>Gewenste activiteiten in de buurt en op het plein?</i>	76
5.2.1	<i>Wat zouden de kinderen op het plein graag doen?</i>	76
5.2.2	<i>Wat zouden de kinderen in hun buurt graag doen?</i>	76
6	PROBLEMEN BIJ BUITEN SPELEN EN SPELEN OP HET PLEIN	76
6.1	<i>Problemen bij het buiten spelen</i>	77
6.2	<i>Problemen op het plein</i>	77
7	WENSEN VAN DE KINDEREN OUA INRICHTING VAN DE OMGEVING EN DE PLEINEN	79
7.1	<i>Leuke plekken</i>	79
7.2	<i>Wat er bij moet komen op het plein</i>	80
7.3	<i>Speeltuigen die de kinderen willen</i>	81
8	CONCLUSIES	81
	HOOFDSTUK 7: BESLUIT EN BELEIDSAANBEVELINGEN	83
1	CONCLUSIES	83
1.1	<i>Omgeving en territorialiteit</i>	83
1.2	<i>Activiteiten en netwerken van de kinderen</i>	84
1.3	<i>Volwassenen</i>	85
2	BELEIDSAANBEVELINGEN	86
2.1	<i>Meer variatie en avontuur</i>	86
2.2	<i>Verskillende kinderen, verschillende activiteiten</i>	88
2.3	<i>Een propere stad</i>	88
3	TENSLOTTE	89
	BIBLIOGRAFIE	90

HOOFDSTUK 1: PROBLEEMSTELLING

Hoe zit het met de kwaliteit van de speelruimte in de stad Antwerpen? Nodigt de inrichting ervan uit tot spelen en zijn gevarieerde spelvormen mogelijk? En geldt dit voor alle kinderen? Betekent spelen voor alle kinderen hetzelfde of zijn er verschillen naar achtergrondkenmerken? In welke mate heeft de aanwezigheid van volwassenen een invloed op het spel van kinderen? Is bij dit alles een verschil tussen speellocaties in de binnenstad en de randgemeenten of tussen formele en informele speellocaties?

De voorbije eeuw is er heel wat veranderd wat betreft de speelmogelijkheden die kinderen ter beschikking hebben. Vooral voor het 'onbezorgd' buiten spelen is de situatie sterk gewijzigd. Hoewel kinderen, zeker in vergelijking met kinderen uit voorgaande eeuwen, vandaag over veel vrije tijd beschikken (Bleeker en Mulderij, 1978: 11-12), wil dit niet zeggen dat de kwaliteit van het spelen altijd gegarandeerd is (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 3).

Vooral kinderen die in de stad wonen hebben minder mogelijkheden qua spelvormen. Eerst en vooral heeft de opkomst van het gemotoriseerde verkeer overal, maar in het bijzonder in de steden, de bewoners voor een groot deel van de straat gejaagd (Koning Boudewijnstichting, 1979: 9). Wat kinderen betreft, betekent dit dat hun mogelijkheden om buiten te spelen drastisch zijn ingeperkt. De straat heeft enerzijds een verkeersfunctie gekregen en anderzijds is zij omwille van het gevaarlijke verkeer een barrière gaan vormen die het bezoeken van andere plaatsen bemoeilijkt (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 21). Verder heeft in de ruimtelijke indeling van steden elke centimeter een bestemming gekregen, waarbij slechts weinig aandacht wordt geschonken aan ruimte voor kinderen (Heijdra, 2002: 11). Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat kinderen vaak 'gedwongen' worden om binnenshuis te spelen en dit is jammer. Buiten spelen is immers noodzakelijk voor de ontplooiing van een kind doordat er andere spelvormen mogelijk zijn dan binnenshuis die bijdragen tot de ontwikkeling van heel wat vaardigheden (De Haagse Koepel, s.d.).

De evolutie wat het verkeer betreft, is echter onomkeerbaar en de straat in de stad zal wellicht nooit meer echt uitnodigen tot spelen in dezelfde mate als waarin dit vóór de opkomst van de auto het geval was. Daarom is het belangrijk dat de stedelijke overheden voldoende speelruimte gaan creëren waar stadskinderen wel terecht kunnen. En hiermee belanden we dan bij een tweede aandachtspunt dat centraal staat in deze thesis: de speelruimte die gecreëerd wordt, moet van goede kwaliteit zijn. En dit is lang niet altijd het geval. De speelplek moet uitnodigen tot spelen en dit voor alle kinderen. Een speelplek van zeer slechte kwaliteit zal er mogelijk toe leiden dat kinderen de plek helemaal niet gaan benutten (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 65).

Bovenstaande uitgangspunten brengen mij ertoe volgende vragen te formuleren die ik met deze thesis wil beantwoorden:

1) Wat weten we over de verschillende facetten van kinderspel in de stad?

Hoe is het spelen in de loop der tijd geëvolueerd en welke factoren hebben een rol gespeeld bij de totstandkoming van het spelen in de stad zoals het vandaag de dag kan worden waargenomen? Waarom is het eigenlijk zo belangrijk dat kinderen buiten spelen én dat de speellocaties die hiertoe worden ingericht van voldoende kwaliteit zijn? Welk zijn de aanbevelingen die in de literatuur worden gedaan naar de inrichting van speellocaties toe? Welke bevindingen uit ander onderzoek naar spelen in de stad kunnen we terugvinden in de literatuur? Hiernaar kan ik dan later terugkoppelen voor mijn eigen bevindingen.

2) Hoe zit het met kwaliteitsvolle speelruimte in de stad Antwerpen?

Eerst en vooral wil ik te weten komen wie de kinderen zijn die op de speellocaties aanwezig zijn. Wat zijn hun kenmerken qua leeftijd, geslacht en etnische afkomst? Welke activiteiten doen de kinderen als zij op een speelplein vertoeven? Hoe gebruiken zij de speelruimte en de eventuele speeltoestellen of andere voorwerpen die er aanwezig zijn? Hoe verlopen de interacties tussen de spelende kinderen onderling en met andere gebruikers van de ruimte? Komen de kinderen alleen naar de locatie, in groep of worden ze ernaartoe begeleid door volwassenen? Houden eventueel aanwezige volwassenen ook toezicht op de kinderen wanneer zij spelen en zo ja, heeft dit dan een invloed op de activiteiten van de kinderen? Voor al deze vragen ga ik na of er hiervoor een onderscheid te bemerken is tussen de eerder genoemde achtergrondkenmerken. Verder ga ik na of er verschillen zijn tussen speellocaties in de binnenstad en in een randgemeente en eveneens tussen locaties waar wel of niet speeltoestellen gesplaatst werden.

Met deze thesis wil ik onder de aandacht brengen dat kwaliteitsvolle speelruimte iets is waar kinderen recht op hebben. Hierbij wil ik vooral kinderen die in de stad wonen in de schijnwerpers zetten, omdat het net hen vaak ontbreekt aan voldoende kwaliteitsvolle speelruimte buitenshuis. Het is in het belang van deze kinderen dat ik de problematiek belicht.

Eveneens wil ik mensen die zich bezighouden met de inrichting van speellocaties helpen om een zicht te krijgen op hoe zij dergelijke locaties het beste kunnen inrichten zodat deze beantwoorden aan de behoeften van het kind in de stad. Ook mensen die bezig zijn met jeugdbeleid in de stad krijgen zo een beter zicht op het hoe en wat van spelende kinderen en kunnen dan hier hun activiteiten op afstemmen.

Na deze schets van de problematiek, de onderzoeksvragen en de doelstellingen geef ik, vooraleer over te schakelen naar de literatuurstudie, ter verduidelijking nog de afbakening weer van een aantal begrippen zoals die in deze thesis aan bod komen.

Openbare ruimte

In de literatuur zijn verschillende definities van openbare ruimte terug te vinden, sommigen al wat gedetailleerder dan anderen. Ik heb hieruit volgende definitie samengesteld: *'De openbare ruimte is de buitenruimte die ten dienste staat van iedereen en niet voorbehouden is voor specifieke doelgroepen of gemeenschappen. De openbare ruimte is principieel voor iedereen vrij toegankelijk, zonder dat er sprake is van lidmaatschap of toegangsgeld, noch van openings- of sluitingsuren. De activiteiten die er*

kunnen uitgeoefend worden hoeven niet expliciet bepaald te zijn (Karsten, Kuiper, Reubsamet, 2001: 7; Remy, 1981: 93; Vlaamse Landmaatschappij, 2002: 29).’ Speelplekken, zoals besproken in deze thesis, behoren tot de openbare ruimte.

Formele en informele speelruimte

Voor de speellocaties moet er op gewezen worden dat kinderen ook spelen op plaatsen die niet speciaal voor hen ingericht zijn. We maken daarom een onderscheid tussen een *formele* en een *informele* speelruimte. Van een formele speelruimte spreken we *‘wanneer de ruimte hoofdzakelijk de bedoeling heeft om gebruikt te worden als speelruimte en door iedereen als dusdanig wordt erkend.’* Een informele speelruimte is dan *‘de ruimte die gebruikt wordt als speelruimte, hoewel ze niet uitdrukkelijk die bedoeling heeft en dus ook niet door iedereen als dusdanig wordt erkend.’* Onder informele speelruimte wordt onder meer verstaan: de stoep, de straat, een plantsoen, een pleintje (Van Rumst, 2001: 3).

Kinderen

Kinderen maken een onderdeel uit van ‘de jeugd’. Dit begrip afbakenen is niet eenvoudig. Vanaf en tot wanneer maakt men deel uit van de jeugd? In deze thesis zal ik jeugd beschouwen als bestaande uit kinderen (ongeveer zes tot twaalf jaar) en jongeren (ongeveer twaalf tot achttien jaar). Naast de jeugd zijn er ook de kinderen tussen nul en zes jaar (Karsten, Kuiper, Reubsamet, 2001: 7).

Al deze groepen hebben behoefte aan voldoende beschikbare buitenruimte om zich volwaardig te ontplooiën. Voor elk van de groepen zullen de behoeften enigszins anders liggen. Zo hebben de kinderen uit de jongste leeftijdsgroep ook nood aan buitenruimte om te spelen, maar vragen zij speciale aandacht omdat zij vaak onder begeleiding naar plaatsen gaan die speciaal voor hen zijn ingericht (Karsten, Kuiper, Reubsamet, 2001: 7). Ook oudere kinderen hebben behoefte aan ruimte om te spelen. Zij zullen echter al meer zelfstandig kunnen spelen zonder dat hierop volwassenen toezien en zij zullen ook spelen op plaatsen die niet speciaal voor hen zijn ingericht. Jongeren hebben dan weer meer behoefte aan plaatsen waar zij kunnen rondhangen (De Haagse Koepel, s.d.).

Ik zal echter vooral aandacht hebben voor de kinderen tussen ongeveer zes en twaalf jaar. Al de kinderen en jongeren in aanmerking nemen, zou binnen het kader van deze thesis te ruim worden, precies omwille van hun specifieke behoeften. Daarom kies ik ervoor om mijn aandacht toe te spitsen op een bepaalde groep van kinderen, zodat ik voor deze groep zo volledig mogelijk kan zijn.

HOOFDSTUK 2: EEN DUIK IN DE LITERATUUR

In dit hoofdstuk ga ik op zoek naar een aantal inzichten en kennis omtrent het kinderspel, in het bijzonder in de stad. Wat hebben andere onderzoekers reeds aan materiaal verzameld en wat hebben andere pedagogen en sociologen reeds grondig overdacht?

Eerst en vooral geef ik een overzicht van de evolutie van het kinderspel. Spelen is immers sterk gebonden aan de tijd waarin en de plaats waar men leeft evenals aan het materiaal dat voorhanden is. Bijzondere aandacht hierin gaat naar de evolutie van het spelen in de stad. Daarna belicht ik het belang van spelen: waarom 'moeten' kinderen spelen? Wat is net het belang van buiten spelen? Vervolgens sta ik stil bij de kritieken die (kunnen) worden geleverd op het spelen in de stad van vandaag. Zowel de kwaliteit als kwantiteit van beschikbare speelmogelijkheden in de stad komt hierbij aan bod. Ook op de rol van de ouders, in het bijzonder op hun 'onveiligheidsgevoel, wil ik dieper ingaan. Tot slot nog een overzicht van wat we in de literatuur terugvinden aan tips voor een kindvriendelijke inrichting van speelplekken én van de stad. Hier zal blijken dat we rekening moeten houden met de kinderwereld, maar ook met de achtergrondkenmerken van de kinderen.

1 Spelen in de stad: vroeger en nu

*Zo spreekt de HEER van de machten:
... De pleinen van de stad zullen weer vol zijn
met jongens en meisjes
die op de pleinen spelen. ... [Zacharia 8,4-5]*

1.1 Spelen van de oudheid tot de 20^{ste} eeuw

Bovenstaand fragment (Zacharia, 1995: 1441) toont aan dat we reeds in Bijbelse bronnen aandacht vinden voor het kinderspel in het publieke domein en bevestigt dat kinderspel iets is van bijna alle tijden en plaatsen. Door de eeuwen heen vertoont dit kinderspel dezelfde grondtrekken, al is het soms gebonden aan andere voorwerpen (Bladergroen, 1957: 1). Het spel op zich mag dan misschien niet erg veel veranderd zijn, de omstandigheden en de omgeving waarin het spel plaatsvindt, zijn dat alleszins wel.

Kinderen hebben niet altijd de mogelijkheid gehad om te spelen. Zolang mensen afhankelijk waren van de opbrengst van de jacht en het inzamelen van vruchten, moest al de beschikbare tijd worden besteed aan levensonderhoud. Een bewuste vorm van spel of vrijetijdsbesteding bestond hier niet. Pas sinds beschavingen gingen groeien, groeide ook de mogelijkheid tot onbezorgd leven en pas in die beschavingen worden er elementen teruggevonden die wijzen op het ontstaan van vrije tijd en spel. Bij opgravingen in Egypte en Griekenland vond men speelgoed terug uit die vroegere beschavingen en op de marmeren plaveien van de straten in de Romeinse steden en op de heirbanen werden tekeningen gevonden van hinkelbanen (Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, 1982: 8).

Hoe het kinderspel er in de Middeleeuwen uitzag, leren we dan weer van Pieter Brueghel de Oude. Deze schilder liet ons met zijn schilderij *'Kinderspelen'* uit 1560 een onschatbaar document na. Op het schilderij zijn maar liefst tachtig verschillende spelen te zien, waarvan vele ook nu nog geliefde kinderspelletjes zijn (Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, 1982: 27). Praktisch al deze kinderspelletjes worden buiten gespeeld. De woonomstandigheden van die tijd hadden hier wellicht mee te maken: de gezinnen waren groot en de huizen klein, waardoor er binnen minder mogelijkheid tot spelen was (Bleeker en Mulderij: 1978: 11). Bovendien was er in die tijd nog geen leerplicht, wat er voor zorgde dat veel kinderen op straat rondzwierven als ze niet hoefden te werken. Ze haalden allerlei kattenkwaad uit en speelden met wat ze toevallig ontdekten (Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, 1982: 28), want veel speelgoed bestond nog niet in die tijd (Bleeker en Mulderij, 1978: 11).

Waar speelden de kinderen in de Middeleeuwen dan wanneer zij buiten speelden? Uit de literatuur blijkt dat kinderen speelden op het plein, de straat, het kerkhof, aan de slootkant, op 'het grasland of de groene weide', in grote boerenschuren of ze gingen kijken bij de smid die aan het werk was. Vooral de kerk en het kerkhof waren geliefde plaatsen om te spelen en ook op straat speelden de kinderen veelvuldig. De meeste straten waren nog niet echt gevaarlijk en konden dus voor het spel benut worden. Het enige grote verkeer dat door de straat kwam, was een paard met wagen en wanneer die eenmaal voorbij was gereden, werd de straat weer speelgebied. Toch is het niet zo dat kinderen in die tijd helemaal 'verkeersveilig' konden buiten spelen. Paard en kar konden wel degelijk zorgen voor 'verkeersslachtoffertjes'. De kinderen speelden soms gevaarlijke spelletjes zoals 'poffertjes bakken', waarbij de kinderen in de wagensporen in zandhoopjes een kuil maakten waarin zij water goten. Hierbij kwam het niet zelden voor dat een kind in het wagenspoor overreden werd. De situatie is echter niet te vergelijken met het gemotoriseerde verkeer van vandaag (Bleeker en Mulderij, 1978: 12-15).

Reeds in de Middeleeuwen beklagden volwassenen zich regelmatig over de activiteiten van kinderen. In het 17^{de} eeuwse Engeland klaagde dichter William Cowper over 'de kinderen die elke avond de straten onveilig maken met gevloek en gezang'. Men verweet kinderen dat zij geen respect hadden voor kerken, nonchalant omsprongen met particulier bezit, verslaafd waren aan kattenkwaad en een voorliefde hadden voor wat volwassenen beschouwden als vuil en lawaai. Volwassenen keken vaak neerbuigend neer op de kinderen, die veel waarde hechtten aan spel, van voorwerpen uit de natuur handig speelgoed maakten en zelfs eigen taaltje spraken. Omdat kinderen in de Middeleeuwen een groot deel uitmaakten van de bevolking moeten zij in die tijd zeer zichtbaar en hoorbaar zijn geweest (Cunningham, 1997: 124-125).

Deze schets kan vermoedens wekken dat het kind in de Middeleeuwen volop kind kon zijn en al spelend volwassen kon worden in de ruimschoots beschikbare openbare ruimte. Dit idealiserend beeld moet echter sterk genuanceerd worden. Zo verwijzen Bleeker en Mulderij (1978: 15-16) naar Neel Doff, die vertelt dat haar eerste zorg als kind in die tijd niet was uit te maken waar ze zou gaan spelen, maar wel hoe ze iets in haar maag kon krijgen. De mogelijkheid om te spelen was zeer sterk klassengebonden. Kinderen uit de gegoede burgerij hadden veel tijd om te spelen, maar arbeiderskinderen moesten helpen

om de kost te verdienen (Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, 1982: 9). Dat kinderen uit die tijd meer ruimte hadden om te spelen is dus geen reden om 'de goeie ouwe tijd' te gaan idealiseren, want kinderen hadden vaak bitter weinig tijd. Zo werd bijvoorbeeld in 1661 een verordening uitgevaardigd dat kinderen niet langer mochten werken dan van vijf uur 's ochtends tot tien uur 's avonds (Bleeker en Mulderij, 1978: 12)!

Het was pas tijdens de Verlichting dat de opvattingen over de kindertijd, met Rousseau als centraal figuur, veranderden. Rousseau wijst erop dat veel kinderen jong sterven en zich hun hele leven voorbereiden op een volwassenheid die zij nooit bereiken. Hij komt op voor het recht van een kind om kind te zijn. *'Bemin de kindertijd, gun het kind zijn spel, zijn plezier, zijn goedaardig instinct. Wie van u heeft niet soms getreurd om die tijd, waarin de lach altijd op de lippen is, de ziel altijd vrede heeft?'* schrijft hij in zijn bekende boek *Émile*. De band tussen kind en natuur die hij benadrukte, had enorme gevolgen voor de toekomstige manier van denken over de aard van de kindertijd. De kindertijd werd van dan af beschouwd als een op zichzelf staande levensfase die ook als zodanig gewaardeerd diende te worden. De heiligverklaring van het kind en de kindertijd was in de tijd van Rousseau echter vooral invloedrijk als concept (Cunningham, 1997: 81-99). Het merendeel van de kinderen merkte hier immers niet veel van, vooral in het begin van deze periode waren het vooral de kinderen uit de gegoede burgerij die de voordelen genoten van deze nieuwe visie (Bleeker en Mulderij, 1978: 12).

De situatie op het gebied van spelen was in de vorige eeuwen dus zeker niet altijd beter. Spelen was niet voor iedereen weggelegd, maar als kinderen de gelegenheid hadden om te spelen, dan konden ze hiervoor wel aanzienlijk meer gebruik maken van de openbare ruimte dan de kinderen van vandaag.

1.2 De 20^{ste} eeuw: de publieke ruimte als speelplaats onder druk

Wanneer kwam er dan een verandering in de beschikbaarheid van de openbare ruimte als speelplek voor kinderen? Als we gaan kijken naar het spelen in de laatste helft van de 19^{de} eeuw en in het begin van de 20^{ste} eeuw, dan stellen we vast dat ook in die periode de straat nog het speelgebied van de kinderen was. Kinderen speelden voor hun huis, in de eigen straat en, als ze wat ouder werden, in straten verderop. Op straat was in die tijd veel te beleven en te zien: er waren winkels, bedrijfjes, mensen die hun ambacht op straat uitoefenden. Hier speelden, keken, luisterden en hielpen de kinderen de volwassenen en groeiden zo de volwassen wereld in. Maar toch moeten we ook hier nuanceren. In de volkswijken was de behuizing zeer nauw opeengepakt en waren de straatjes vaak smal en donker en er was lang niet overal groen aanwezig. Kortom: de openbare ruimte in de steden, en vooral in de volkswijken, was niet steeds ideaal als speelplek. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist in deze wijken in de grote steden de speeltuingedachte opkwam. Men vond immers dat het hier aan ontplooiingsmogelijkheden voor kinderen ontbrak. Onder toezicht van volwassenen konden kinderen dan spelen in de speeltuin. Bovendien hoopte men zo de kinderen van de straat te houden om te voorkomen dat ze 'voor galg en rad' opgroeiden (Bleeker en Mulderij, 1978: 15-16). De gedachte om speciale plaatsen te creëren waar kinderen konden spelen, ging gepaard met een aantal factoren

die ervoor gezorgd hebben dat zowel de kwaliteit als de kwantiteit van het openbare leven onder druk kwam te staan, in het bijzonder wat kinderen en de jeugd betreft.

1.3 Factoren die het spelen in de stad beïnvloeden

Reeds gedurende ruime tijd voelen wetenschappers en het publiek aan dat een stedelijke omgeving niet de meest geschikte plaats is om op te groeien. De drukke en hectische stad met zijn vervuiling en onpersoonlijke atmosfeer is zowel voor kinderen als volwassenen niet altijd een aangename leefomgeving. De stijging van het verkeer en daling van de beschikbare speelruimte zijn ongetwijfeld de belangrijkste veranderingen die een grote invloed hebben gehad op het dagelijkse doen en laten van stadskinderen (Camstra, 1997: 1-2).

1.3.1 *Het verkeer*

De intrede van de auto heeft ervoor gezorgd dat de rol van de publieke ruimte als speelgelegenheid drastisch werd ingeperkt. Zeker na de Tweede Wereldoorlog nam het gemotoriseerde verkeer snel toe en bood de straat als speelgebied hoe langer hoe minder mogelijkheden. In de oude stad werd geen ruimte voorzien voor auto's omdat deze er gewoonweg niet waren. Eens de auto er was, diende men tal van 'achteraf' maatregelen te nemen, die de speelmogelijkheden aanzienlijk deden dalen. De straat kreeg voortaan als primaire functie een verkeersweg te zijn. Voetballen op straat kan bijvoorbeeld niet langer: enerzijds is er het rijdende verkeer, anderzijds nemen de geparkeerde auto's de halve straat in beslag (Bleeker en Mulderij, 1978: 17).

Niet alleen verliest de straat haar functie als speelplaats, zij bemoeilijkt ook het bereiken van speellocaties: gevaarlijke verkeerswegen vormen moeilijk te nemen barrières (Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 21). Op dit verkeersaspect, en in het bijzonder het onveiligheidsgevoel van de ouders hieromtrent, wil ik later nog dieper ingaan, omdat dit volgens mij dé doorslaggevende factor is waarom kinderen vaak niet buiten spelen.

1.3.2 *Daling van de beschikbare speelruimte*

De stedelijke inrichting is een volgende factor die een belangrijke rol heeft gespeeld bij de steeds verminderde toegang van kinderen tot het publieke domein. Hoe langer hoe meer wordt het stedelijke landschap gekenmerkt door behuizing en publieke ruimte wordt schaars (Lofland, 1988: 8). Elke centimeter in de stad krijgt een bestemming en bij de weinige publieke ruimte die nog overblijft, moeten de belangen van kinderen en jongeren het vaak ontgelden in het voordeel van belangen voor volwassenen (Heijdra, 2002: 11).

De woon- en werkfunctie komen centraal te staan waardoor er in veel nieuwe wijken geen ruimte meer overblijft om te spelen en rond te hangen. De speel- en ontmoetingsplekken worden steeds verder verdrongen. Niet zelden is dit de bedoeling: heel wat nieuwe wijken worden aangeprezen als oases van rust (Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 4). Bovendien tonen ontwerpers vaak bitter weinig interesse voor het uitbouwen van publieke ruimte die het publieke leven zou kunnen aanmoedigen, en al helemaal niet voor de jeugd (Lofland, 1988: 8). Zo werd in de nieuwere stedenbouw van de jaren twintig en dertig van de vorige

eeuw de nadruk gelegd op meer zon, lucht en groen in de woonwijken, wat op zich wel goed was, maar voor kinderen werden het saaie gebieden waar niet veel te beleven valt. Ook de nieuwbouw van na de oorlog bood een weinig uitdagende omgeving voor kinderen (Bleeker en Mulderij, 1978: 17-18).

Wel zeer uitdrukkelijk bekommerd over speelruimte voor kinderen was de Nederlandse architect Aldo Van Eyck. Hij bracht verandering in het feit dat er tot de jaren vijftig, behalve speeltuinen beheerd door speeltuinverenigingen, geen openbare speelplaatsen waren voor kinderen. Op basis van zijn ontwerpen werden tussen 1947 en 1978 in Amsterdam ruim zeventienhonderd speelplaatsen gerealiseerd en tal van andere steden lieten zich hierdoor inspireren. Van Eyck ontwierp speeltuinen volgens een bepaalde visie. Zo maakte hij in zijn ontwerpen gebruik van duikelrekken, klimbergen en evenwichtsbalken. Van de tegenwoordige realistische objecten zoals wipkippen, treintjes en eendjes wilde Van Eyck niet weten. Volgens hem zouden dergelijke speeltoestellen het speelgedrag van kinderen passief maken. Met zijn ontwerpen wilde hij juist de fantasie van kinderen stimuleren. Daartoe werden zijn speeltoestellen niet willekeurig geplaatst, maar pasten zij binnen een duidelijk stramien. Zo maakte hij gebruik van donkere en lichte straatpatronen en zorgde hij voor relaties tussen de verschillende speelelementen (Heijdra, 2002: 12).

Ondanks deze aandacht voor het ontwerpen van speelplekken bleef de kritiek dat kinderen niet meer vrij konden gaan waar zij wilden, maar in plaats daarvan naar voor hen gecreëerde speelplekken werden gestuurd. Bleeker en Mulderij (1978: 17-18) schrijven hierover: *'We verwijzen onze kinderen naar speciaal voor hen aangelegde speelplaatsjes, zoals we bejaarden naar bejaardentehuizen verwijzen. Ieder zijn eigen plekje waar een ander er geen last van heeft. Maar een kind wil niet alleen op speelplaatsjes spelen, het wil daar spelen waar wat te beleven valt.'* Ook hierover later nog meer.

1.3.3 *Veranderende maatschappelijke context*

Niet alleen de ruimtelijke inrichting en het verkeer hebben een invloed gehad op de mogelijkheden tot buiten spelen in de stad. Het is nog niet zolang geleden dat de buurt waarin men zich begaf veeleer gesloten was, de moeder de hele dag thuis bleef en er op straat wel altijd een familielid of buur aanwezig was die een oogje in het zeil hield. Dit is vandaag al lang niet meer het geval. De actieradius is veel groter geworden: de ouders, die vaak beiden en niet bij de deur werken, zetten hun kinderen af bij een kinderopvang of school waarvoor eveneens een afstand moet overbrugd worden. De directe omgeving is veel anoniemer en minder vertrouwd geworden. Voor hun vrijetijdsbesteding zijn kinderen steeds vaker aangewezen op hun ouders: ze worden vervoerd van activiteit naar activiteit en zien de stad enkel nog van op de achterbank van de auto. Karsten e.a. (2001: 5) duiden dit fenomeen met de term 'de achterbankgeneratie'.

1.3.4 *De veranderde leefsituatie*

Ook de leefsituatie van kinderen en jongeren is de laatste decennia drastisch veranderd. De toegenomen welvaart en voortgaande emancipatie hebben ertoe geleid dat gezinnen anders zijn samengesteld, de arbeidssituatie van de ouders is veranderd, een andere opvoedingsstijl wordt gehanteerd en de opleidingsmogelijkheden van de kinderen zijn

toegenomen. Karsten e.a. (2001: 14) onderscheiden voor de veranderende leefsituatie van kinderen ontwikkelingen op drie verschillende gebieden: demografische ontwikkelingen, sociaal-economische ontwikkelingen en veranderingen op het terrein van de opvoeding.

a) Demografische ontwikkelingen

Het aandeel van de jeugd is drastisch gedaald, vooral in vergelijking met het begin en het midden van de 20^{ste} eeuw krijgt men aanzienlijk minder kinderen. Ook de laatste twee decennia dalen de geboortecijfers: in 1980 werden in België nog 124.794 kinderen geboren tegenover 111.225 in 2002. Vooral in Vlaanderen is de daling sterk: van 72.491 in 1990 tot 59.725 in 2002 (NIS, 2003). Verwacht wordt dat deze daling zich zal voortzetten. Dit betekent dat er voor de kinderen en jongeren in sommige wijken weinig leeftijdsgenootjes zijn om mee te spelen. Vooral in veel oude stadswijken wonen weinig kinderen en jongeren. In andere oude wijken wonen dan weer zeer veel kinderen. Dit is vooral het geval in die wijken waar veel allochtonen wonen, die doorgaans nog steeds meer kinderen per gezin tellen, al neemt het verschil met autochtonen af (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 14).

b) Sociaal-economische ontwikkelingen

De sociaal-economische situatie van gezinnen is de laatste decennia behoorlijk veranderd. Zo is de arbeidsparticipatie van vrouwen met kinderen sterk toegenomen. Verder stijgt het opleidingsniveau van de bevolking, wat een grote invloed heeft op het al dan niet krijgen van kinderen en het tijdstip waarop men kinderen krijgt. Deze evoluties hebben geleid tot de verbreding van een redelijk vermogende middenklasse. De kinderen van deze ouders beschikken vaak over geld en er is een commerciële markt ontstaan die zich specifiek naar kinderen en jongeren richt. Hier is het wel belangrijk te wijzen op de kloof tussen kinderen uit de middenklasse en de hogere klasse enerzijds en kinderen uit éénoudergezinnen, allochtone huishoudens en huishoudens die van een uitkering moeten rondkomen anderzijds. Deze laatste groep heeft heel wat minder mogelijkheden op het gebied van spelen en recreatie dan de eerste groep (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 15-16).

c) Opvoeding

De traditionele bevelshuishouding, waarin wordt verwacht dat kinderen zich richten naar waarden en normen van de ouders en andere gezagsdragers, is steeds meer vervangen door een modern onderhandelingshuishouden waar wordt benadrukt dat kinderen zichzelf moeten ontwikkelen tot zelfstandige individuen. Zo hebben de kinderen van vandaag tal van mogelijkheden om zich bij clubs en jeugdverenigingen aan te sluiten. Het zijn evenwel vooral ouders uit de middenklasse en hogere klasse die hun kinderen gebruik laten maken van deze voorzieningen. Voor hen maakt participatie aan dergelijke activiteiten deel uit van de opvoeding. Kinderen die in een gezin leven met een inkomen onder of rond het sociale minimum, en die vaak oververtegenwoordigd zijn in de oude wijken van de grote steden, hebben daarentegen vaak weinig mogelijkheden om deel te nemen aan zulke activiteiten. Dit staat in schril contrast met de tweeverdienersgezinnen die veel meer geld kunnen en willen besteden aan de ontwikkeling van hun kinderen (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 18-19).

1.4 Conclusie

De historische schets over het gebruik van de openbare ruimte door kinderen laat zien dat de plaats en functie van deze ruimte voor kinderen is veranderd. Tal van ruimtelijke en maatschappelijke factoren hebben ertoe geleid dat kinderen steeds minder, waaronder sommigen nog minder dan anderen, de gelegenheid krijgen om in de stad buiten te spelen. Als we de huidige situatie vergelijken met die van de vorige eeuwen, dan zien we dat kinderen in de vorige eeuwen minder tijd hadden om buiten te spelen, maar als ze buiten speelden dan konden ze hiervoor wel beschikken over veel meer ruimte. Binnen in huis waren de speelmogelijkheden trouwens beperkt: de ruimtes waren klein en er was niet veel speelgoed om zich binnen bezig te houden. In de loop van de 20^{ste} eeuw is de situatie omgekeerd: kinderen hebben meer vrije tijd, maar er is minder openbare ruimte om te spelen. Het verkeer maakt de openbare ruimte bovendien vaak te onveilig om in te spelen. Deze factoren zorgen er vaak voor dat kinderen noodgedwongen binnen moeten spelen. Binnenshuis hebben kinderen, in tegenstelling tot vroegere eeuwen, tal van speelmogelijkheden en vaak ook een eigen kamer, wat maakt dat binnen spelen niet altijd een negatieve keuze is.

2 Belang van spelen voor kinderen

'Kinderen moeten kunnen spelen want dat vereist de natuur.'
[Filips van Novara]

Reeds in de Middeleeuwen deed, de in andere opzichten strenge, Filips van Novara bovenstaande uitspraak (Cunningham, 1995: 49). Deze zin geeft weer wat de meesten onder ons wel aanvoelen: spelen is erg belangrijk voor kinderen. Waarom echter is het precies zo belangrijk? En waarom is juist buiten spelen noodzakelijk? Wat is de reden voor onze aandacht voor voldoende en kwaliteitsvolle openbare speelruimte voor kinderen?

2.1 Waarom spelen moet

In de literatuur die handelt over spelen is er eensgezindheid over het belang van spelen. Alle auteurs die schrijven over het kind en zijn spel zijn het erover eens dat spelen levensnoodzakelijk is voor kinderen. De Nederlandse orthopedagoge Bladergroen plaatste het spel in Nederland in de jaren zestig op de agenda van beleid en praktijk, van wetenschap en onderzoek (De Groot, 2001: 7) en zij wordt door heel wat auteurs aangehaald als pionier en leermeester op dit domein. Reeds in 1957 schreef zij dat alle normale en gezonde kinderen de neiging vertonen tot spelen en spontaan bezig zijn met alles wat de omgeving hen biedt. Voor het kind is het spel een zeer ernstige bezigheid, een vorm van spontaan verrichte arbeid, met als gevolg zelfontplooiing (Bladergroen, 1957: 2-3).

Latere auteurs sluiten zich hier perfect bij aan. Spelen is voor kinderen de leerschool van het leven. Volwassenen spelen doorgaans om de werkelijkheid te ontwijken, kinderen spelen om een confrontatie aan te gaan met de werkelijkheid (Moyles en Both, 1993: 181).

In het spel ontwikkelt het kind zijn persoonlijkheid, intellectuele en sociale capaciteiten, motoriek en emotionele vaardigheden (De Vos-van der Hoeven, 2002). In het spel kunnen kinderen de vervlochtenheid met hun omgeving aftasten. Bovendien hebben kinderen heel veel energie, en in het spel kunnen ze deze kwijt (Van Gils, 2002). Dat spelen belangrijk is voor de ontwikkeling op bijna alle vlakken is intussen wel duidelijk. Maar spel is ook gewoon leuk. Het is dan ook niet de bedoeling dat volwassenen het spel gaan sturen om de ontwikkeling te stimuleren. De vrijheid en vrijblijvendheid in het spel, in de zin van niet-resultaatgerichtheid, is immers net wat er zo belangrijk aan is (De Vos-van der Hoeven, 2002). We kunnen zeggen dat in het spel niets moet, maar spelen zelf 'moet' wel, het is te zeggen, een kind moet de kans krijgen om te spelen.

Belangrijk is inderdaad dat in het spel niets moet. Dat kinderen het spel volledig zelf kunnen inrichten zoals zij dat willen is heel belangrijk. Het spelen los van ouderlijke controle wordt dan ook vaak als belangrijk beschouwd (Karsten, Kuiper, Reubsaet, 2001: 65). Toch kan de aanwezigheid van een volwassene soms ook belangrijk zijn. Kinderen vinden het soms leuk als hun ouders meespelen en ouders kunnen zo het goede voorbeeld geven. Kinderen betrekken grote mensen om zich heen dan ook vaak spontaan in hun spel. Vooral in het begin van het spel vinden kinderen dat vaak leuk. De volwassene kan immers stimuleren of het spel op gang brengen. Vaak hebben kinderen nog niet zoveel spelideeën of geen duidelijke structuur om het spel te beginnen, en de volwassene kan dan ideeën aanreiken of het spel mee op gang trekken (Singer, Singer en Hellendoorn, 1988: 23-28).

Deze inzichten hebben ertoe geleid dat spelen wordt beschouwd als een kinderrecht. Zo luidt artikel 31 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, opgesteld op 20 november 1989 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, als volgt: *'De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind op rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind, en op vrije deelneming aan het culturele en artistieke leven.'* Ruim 150 VN-lidstaten hebben het verdrag geratificeerd (Verwer, 1995: 42), waarvan de Vlaamse overheid de eerste overheid was om het te onderschrijven. Na goedkeuring van de andere overheden werd het in België van kracht op 15 januari 1992 (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, s.d.).

We hebben nu gezien dat spelen voor kinderen essentieel, zelfs een recht, is. In deze thesis heb ik het over het spelen buitenshuis. Wat is nu precies bijzonder aan het spelen op een buitenterrein, welke zijn de voordelen ten opzichte van het spelen binnenshuis?

2.2 Het belang van buiten spelen

Buiten ontdekken kinderen al spelend hun leefomgeving en de plaats die ze er zelf in hebben, hier doen ze allerlei ervaringen en kennis op van de natuur en de omgeving. Ze leren de omgeving kennen en gebruiken (Meyer-Ricard, 1995: 16). De buitenruimte is ook heel wat uitdagender dan de ruimte in huis. Verschillende vaardigheden kunnen buitenshuis beter ontwikkeld worden dan binnenshuis (De Haagse Koepel, s.d.).

Vooral als bewegingsruimte heeft de buitenruimte een belangrijke rol te vervullen. Kinderen kunnen buiten veel meer, gevarieerder en intensiever bewegen dan binnen:

ongestraft overal opklimmen, er weer af glijden. Men leert er bewegingen coördineren en grenzen verleggen. Buiten spelen is dan ook goed voor de *motoriek*. Karsten e.a. (2001: 66-70) verwijzen naar een Zwitsers onderzoek dat aantoonde dat kinderen die alleen onder begeleiding naar buiten komen, minder lenig en springkrachtig zijn en minder evenwichtsgevoel bezitten. Deze motorische vaardigheden zijn een onderdeel van de *gezondheid* en vertonen een samenhang met spiergroei, conditie en weerbaarheid. Verder gaat het bij gezondheidsaspecten om het fysieke en psychische welbevinden van kinderen. Zo zou het niet naar buiten (kunnen) laten gaan van de kinderen omwille van onveiligheid leiden tot meer spanningen tussen ouders en kinderen.

Verder heeft het buiten spelen een invloed op de *sociaal-emotionele ontwikkeling* van kinderen. Buiten spelen is, zoals eerder gezegd, niet alleen belangrijk voor het ontwikkelen van allerlei vaardigheden, maar het is ook een vorm van plezier maken en afreageren. Het is eveneens een sociale aangelegenheid. Alleen buiten spelen vinden kinderen vaak maar niets. Het samenzijn met anderen betekent communiceren, onderhandelen, regels maken, samenwerken, ruzie maken en weer bijleggen, ontmoeten van kinderen met een andere achtergrond. Buiten worden vriendschappen gemaakt en bestendigd. Kinderen leren er opkomen voor zichzelf en voor elkaar. Bovendien leren ze er dat de buitenruimte niet hun unieke bezit is, maar ook dat van anderen. Kinderen leren er omgaan met collectief bezit en het nemen van verantwoordelijkheid ten opzichte van dit collectieve goed (De Haagse Koepel, s.d.; Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 72-73). Door contact met andere mensen nemen kinderen deel aan het gemeenschapsleven. Kinderen die hiertoe de mogelijkheden niet krijgen, zullen het moeilijker hebben om een plaats te verwerven in de samenleving (Koning Boudewijnstichting, 1979: 9-10). Buiten raakt het kind ook gemakkelijker los van ouderlijke controle (Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 65).

Tot slot zijn er nog de *cognitieve vaardigheden en taalvaardigheden*. Voor kinderen is het ontwikkelen van begrippen direct gerelateerd aan het ontdekken van de ruimte: door iets *vast* te grijpen gaat een kind iets *begrijpen*. De betekenis van voorzetsels als *boven*, *in*, *op*, *onder*,... zijn gestoeld op dagelijkse ervaringen met ruimtelijke objecten. Ook fysieke eigenschappen als *hard* en *zacht*, *snel* en *traag*, *dode* en *levende materie*,... leert een kind goed kennen in de buitenwereld. Bovendien leren kinderen buiten ook sociale eigenschappen kennen: de buurman is maar een zeurpiet en de groenteboer is een vriendelijke man. Verder leren ze buiten de omgeving kennen, waardoor er gevoelens van *vertrouwdheid* en *veiligheid* worden ontwikkeld (Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 74).

Het is evenwel niet alleen in het belang van het ontwikkelen van vaardigheden dat een kind de mogelijkheid moet hebben om buiten te spelen als het dit wil. Ik nodig elke lezer uit om eens terug te denken aan de eigen kindertijd. Welke zijn de leukste momenten, de leukste ervaringen? Ik ben er zeker van dat het antwoord niet zelden in de lijn zal liggen van het buiten spelen. In het spel ontwikkelt ieder kind zijn eigen toekomstige jeugdherinneringen. Deze jeugdherinneringen verschillen echter naargelang de omgeving waar je bent opgegroeid: een kind uit de stad zal heel andere herinneringen hebben dan een kind van het platteland. Elk kind, ook elk kind in de stad, moet de kans krijgen die herinneringen buiten op te doen. Al is het maar om later te kunnen zeggen 'Weet je nog, toen we vroeger buiten gingen spelen...' (Meyer-Ricard, 1995: 18).'

2.3 Verschillende soorten spel

De buitenruimte biedt veel meer opties dan de binnenruimte omdat er veel meer verschillende spelvormen zijn die elk op een andere manier bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen. We vinden in de literatuur vele verschillende indelingen wat soorten spel betreft. Globaal vinden we echter drie grote spelvormen terug.

Ten eerste is er het bewegingsspel: kinderen hollen, springen, rennen, vallen, duikelen en zijn voortdurend in beweging. Dit is een manier om de wereld, zichzelf en de eigen grenzen te leren kennen. Vooral voor het ontwikkelen van de motoriek is deze spelvorm belangrijk (De Haagse Koepel, s.d.).

Een andere spelvorm is het constructiespel: taarten of een kasteel van zand maken, hutten bouwen in de struiken of een toren stapelen. Kinderen gaan graag aan de slag met materialen. Zo ontdekken ze de mogelijkheden van verschillende materialen en krijgen ze ruimtelijk inzicht. Dit soort van activiteiten stimuleert creativiteit, concentratie en taakgerichtheid (De Haagse Koepel, s.d.).

Een derde grote spelvorm is het fantasiespel. Hier gebruiken kinderen het aanwezige materiaal en geven dat in hun fantasie een eigen invulling. Zo gebruiken ze bijvoorbeeld het klimrek om te spelen dat ze een berg beklimmen (Singer, Singer en Hellendoorn, 1988: 16). Vadertje en moedertje, winkeltje, schooltje, indiaantje of brandweertje spelen: in rollenspelen maken kinderen kennis met allerlei sociale rollen in de gemeenschap. Hierdoor leert een kind zich inleven in de andere (De Haagse Koepel, s.d.). Vooruitgang op elk gebied is alleen mogelijk als er mensen zijn die creatief kunnen denken, die nieuwe ideeën krijgen en in staat zijn deze ideeën uit te werken. Daarom is fantasiespel ook belangrijk voor onze toekomstige maatschappij (Singer, Singer en Hellendoorn, 1988: 9).

2.4 Binnen spelen en activiteiten in clubverband

We weten nu dat buiten spelen heel wat voordelen heeft en dat bepaalde vaardigheden heel goed kunnen ontwikkeld worden doordat de buitenruimte daartoe specifieke mogelijkheden schept. Ook over binnen spelen valt heel wat positiefs te vertellen. Zo is ook binnen fantasiespel mogelijk, hier zijn vaak zelfs meer attributen die kunnen gebruikt worden om uiting te geven aan de fantasie. Ook zullen kinderen die vaak binnen spelen hun fijne motoriek eerder ontwikkelen doordat zij vaker gaan tekenen, puzzelen of bouwen. Sommige kinderen spelen nu eenmaal liever binnenshuis en het heeft geen zin het kind te gaan forceren om buiten te spelen. De huizen van vandaag zijn vaak ook aantrekkelijk om in te spelen: het is er lekker warm, er is veel speelgoed, een tv, videospelletjes. Omdat kinderen vaak een eigen kamer hebben om in te spelen is er dikwijls ook veel ruimte. De keuze die kinderen maken om binnen te spelen is dus zeker niet altijd een negatieve keuze (Camstra, 1997: 1-2). Bovendien is ook de leeftijd van het kind belangrijk bij de keuze voor binnen spelen dan wel buiten spelen. Een kleuter die in de kleuterklas veel nieuwe indrukken opdoet, zal misschien thuis tot rust willen komen. Hij zal het gezelschap van zijn ouders willen en een rustig hoekje opzoeken om de indrukken en emoties te verwerken. Een kind dat op de basisschool de hele dag stil moet zitten, wil

misschien na school zijn energie kwijt en zal het liefst tot het donker is buiten spelen (Jamnisek, 1992: 85).

2.5 Verschillende 'types' van kinderen

Naast buiten spelen en binnen spelen hebben kinderen ook vaak de mogelijkheid om zich aan te sluiten bij allerlei sportclubs of verenigingen gericht op culturele activiteiten. Ook hier kunnen de kinderen specifieke interesses en vaardigheden ontwikkelen en ontmoeten zij leeftijdsgenootjes. Er zijn dan ook verschillende types van kinderen te onderscheiden naargelang de activiteiten die zij verrichten. Karsten e.a. (2001: 59) onderscheiden drie types van kinderen en spreken in dit verband van '*many childhoods*'.

Een eerste groep kunnen we specificeren als *buitenkinderen*. Deze kinderen spelen nog steeds veel en vaak buiten. Het gaat om kinderen die weinig andere activiteiten hebben en voor wie het spontane spel en de ontmoeting op straat de belangrijkste vorm van naschoolse tijdsbesteding is. Binnen deze groep is er enerzijds de subgroep van kinderen uit huishoudens met een lage sociaal-economische status, onder wie veel allochtone jongens. Zij wonen voornamelijk in de vooroorlogse stadswijken. Voor deze groep, ook wel 'pleiners' genoemd, speelt de openbare ruimte een erg belangrijke rol omdat het één van de weinige zaken is die voor deze kinderen dagelijks toegankelijk is. Zij zijn bijgevolg sterk afhankelijk van de kwaliteit van de directe woonomgeving. Binnenshuis is er voor hen weinig om handen en lidmaatschap van een club is ook voor weinigen van hen een alternatief. Een tweede subgroep van buitenkinderen woont in de minder verstedelijkte gebieden. Ook voor zover deze kinderen tot de lagere sociale klassen behoren, kennen zij weinig andere vormen van tijdsbesteding en zijn ook zij afhankelijk van wat de directe omgeving hen te bieden heeft (Karsten, Kuiper, Reubsat, 2001: 59).

Een tweede type wordt gekenmerkt door een diversiteit aan naschoolse activiteiten die vaak gepaard gaan met begeleiding. Deze kinderen hebben één of meerdere lidmaatschappen en gaan met zekere regelmaat naar culturele voorstellingen. Sommigen van hen hebben een zeer drukke agenda en hebben elke dag wel iets te doen. Buiten spelen is voor hen minder belangrijk dan het georganiseerde leven. Andere kinderen hebben hierin dan weer een zeker evenwicht gevonden. In elk geval geldt voor beide subgroepen dat zij niet alleen gericht zijn op activiteiten in de eigen buurt, maar ook op activiteiten daarbuiten. Deze kinderen worden veelvuldig door hun ouders vervoerd en Karsten e.a. (2001: 6) noemen hen dan ook '*de achterbankgeneratie*'. Zij zien de stad als het ware enkel nog van op de achterbank van de auto. De openbare ruimte buiten de eigen buurt bestaat voor hen uit eilanden die ze elk met een zekere regelmaat bezoeken.

Het derde type bestaat uit de niet te verwaarlozen groep kinderen die nauwelijks buiten komt. Deze kinderen worden aangeduid met de term *binnenkinderen*. Ook hier zijn meerdere subgroepen te onderscheiden. Ten eerste zijn er kinderen die binnen blijven omdat het binnen leuker gevonden wordt. Er zijn altijd kinderen geweest die liever thuis een spelletje spelen of een boek lezen. Vooral voor meisjes is dit nogal eens het geval. Tegenwoordig zijn er ook meer jongens die een voorkeur hebben voor het spelen binnenshuis omdat ze daar computerspelletjes kunnen spelen. Deze kinderen maken een positieve keuze voor binnen spelen. Er zijn echter ook kinderen die liever binnenblijven

omdat ze in een minderheidspositie zitten in de buurt. Er zijn machtsrelaties aanwezig die een uitsluitend effect hebben, bijvoorbeeld enkele kleine kinderen in een buurt met veel grote kinderen. Tot slot is er nog de subgroep die thuis blijft omdat er in de omgeving geen aantrekkelijke of goed bereikbare speelgelegenheid is of omdat een drukke straat moet overgestoken worden. Deze 'geïsoleerden' kunnen nauwelijks zonder ouderlijke begeleiding naar buiten. De ouders hebben hiervoor echter niet altijd zin of tijd en bijgevolg spelen deze kinderen minder vaak buiten dan ze eigenlijk zouden willen (Karsten e.a., 2001: 61).

2.6 Conclusie

We hebben gezien dat spelen voor kinderen belangrijk is. In het spel kunnen kinderen allerlei vaardigheden ontwikkelen. Kinderen kunnen binnen of buiten spelen en sommigen kunnen kiezen uit een groot aanbod van vrijetijdsbesteding in clubverband. Er zijn grote verschillen tussen de kinderen naargelang hun mogelijkheden én wensen. Ondanks het feit dat ook binnen spelen én vrijetijdsbesteding in clubverband belangrijk zijn voor een kind, gaat in deze thesis de aandacht naar het buiten spelen in de stad. Een aantal evoluties heeft er namelijk, zoals eerder vermeld, voor gezorgd dat dit spelen buitenshuis in de stad in het gedrang is gekomen. Hieronder geef ik dan ook een overzicht van een aantal kritieken op het buiten spelen én op de speelgelegenheden in de stad van vandaag.

3 Kritieken in verband met het spelen in de stad van vandaag

'Ik vind het vervelend dat er te weinig plaats voor de kinderen is om te spelen. Minder auto's moeten er zijn en minder ongelukken.' [Gerrit, 11 j]

Er zijn zeer veel kinderen die op de speelpleinen willen spelen maar de jongeren uit de wijk breken alles af en maken het onveilig met hun brommers.' [Saskia, 12 j]

'Op straat kan je niet echt spelen, dan krijg je klachten.' [X]

Er is geen terrein, ik verveel mij dan na school. In het buurthuis is het niet altijd leuk, we hangen dan op straat rond, we voetballen naast de spoorweg. Als er niemand is, ga ik opnieuw naar binnen of naar 't stad.' [jongen, 13 jaar]

'In het appartement mag ik niet spelen. Ik moet er stil zijn, voor de burens zegt mama dan. Op de gang moet ik nog stiller zijn.' [jongetje]

Spelen in de stad is niet altijd evident. Ook de kinderen zelf geven dit aan, zoals blijkt uit bovenstaande uitspraken (Colman, 1999: 12-13; Hens, 2003: 33; Van der Hoeven-van Doornum, 1992: 7; Van Gils, 1992: 36, 96-97). Belangrijke kritieken betreffen vooral de kwantiteit en de kwaliteit van de beschikbare speelruimte.

3.1 Een tekort aan speelmogelijkheden

De eerste kritiek is het schrijnende gebrek aan speelgelegenheid in de stad. In onze moderne maatschappij is er nauwelijks plaats voor het spelende kind (Boers-Schroyens, 2000: 372). Vooral in grote steden lijdt men aan gebrek aan ruimte. Op de koertjes van flatgebouwen en in de gangen mag niet gespeeld worden, want dit stoort de andere

bewoners en een bal zou wel eens schade kunnen toebrengen aan auto's of ramen. De straat is ook niet altijd een optie: het verkeer is te gevaarlijk. En ook de stoep is niet steeds een uitweg, want eigenaars van geparkeerde wagens vrezen voor hun auto en voetgangers vrezen omver gereden te worden door skatende kinderen. Een plein kan een optie zijn, als dat er is tenminste (Mesmin, 1971: 143). De bewoners van de stad brengen bovendien niet altijd evenveel begrip op voor kinderen en jongeren die op straat en op de stoep spelen. Al in 1958 grepen bewoners naar de pen omdat ze zich druk maakten over het lawaai en de vernielingen. Vooral het luidruchtige schreeuwen en gillen irriteerde hen mateloos. Een boze burger schreef aan de stad: *'Nee, het zogenaamde rustig wonen in de moderne wooncomplexen is hierdoor wel haar doel voorbijgestreefd.'* Er is een spanningsveld tussen ouderen die rust willen en kinderen die hun energie kwijt moeten (Heijdra, 2002: 14). Meer recent is er het voorbeeld van een Amsterdamse wijk waar oudere bewoners in de winter opzettelijk water over hun bevroren stoepen gieten zodat er niet rondgehangen of gevoetbald zou worden (Camstra, 1997: 3).

Er wordt dan ook vaak geopperd dat kinderen die op het platteland opgroeien veel beter af zijn wat speelmogelijkheden betreft. Ideaal voor kinderen is immers een omgeving waar iets te beleven valt en dit is vaker het geval buiten de grote stad. Zo blijkt uit een onderzoek van het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen te Nijmegen dat dorpskinderen en kinderen uit middelgrote plaatsen veel meer over hun omgeving kunnen vertellen dan stadskinderen (Van der Hoeven-van Doornum, 1992: 7).

Waar er in dit verband nood aan is, is een wettelijke regeling die een bepaalde hoeveelheid speelruimte waarborgt. De International Council for Children's Play (ICCP) gaf reeds in 1958 een aantal vuistregels weer die opvoeders en ouders zouden moeten hanteren inzake het kinderspel. Niet toevallig luidde de eerste regel: *'ouders en opvoeders met begrip voor spel zorgen ervoor dat kinderen steeds voldoende ruimte hebben om te spelen, zowel binnen als buiten'* (De Groot, 2001: 40-41). Een belangrijke hinderpaal voor de garantie op een kindvriendelijke omgeving is echter dat dergelijke vuistregels niet afdwingbaar zijn en dat er geen wettelijke regelingen zijn betreffende de hoeveelheid speelruimte die aanwezig moet zijn. Hoewel er inhoudelijk genoeg argumenten bestaan om te stellen dat kinderen recht hebben op voldoende speelruimte, is de juridische basis onder dit recht uitermate zwak (Verwer, 1995: 42). Dit is mede te wijten aan het feit dat speelruimte vooral 'zachte' kwaliteiten heeft: de politiek kan er niet mee scoren, er zijn geen gedegen lobby's of belangrijke actiegroepen die zich inzetten voor speelruimte (NUSO, 1993: 3). In België bestaat geen wet die speelruimte in woongebieden regelt (De Raeymaeker en Smets, 2003). Regelgeving voor speelruimtebeleid is nochtans heel belangrijk, omdat daarmee claims op de schaarse ruimte geformaliseerd en onderbouwd kunnen worden (Verwer, 1995: 42).

Omdat voldoende ruimte een eerste voorwaarde is om buiten te kunnen spelen en kinderen hiervoor volledig afhankelijk zijn van volwassenen, zij kunnen immers hun eigen belangen nog niet behartigen of zelf geen pressiegroep vormen (De Groot, 2001: 40-41), is een wettelijke regeling dan ook dringend gewenst.

3.2 De slechte kwaliteit van de aanwezige speelgelegenheden

Er is niet alleen kritiek op het tekort aan speelgelegenheden, ook de speelgelegenheden en recreatiemogelijkheden die er wél zijn, zijn aan kritiek onderhevig. Omdat het spel altijd wordt gestructureerd door het materiaal dat kinderen ter beschikking hebben, zal de kwaliteit van het spel voor een groot deel afhangen van de kwaliteit, hoeveelheid en verscheidenheid van wat wordt aangeboden (Moyles en Both, 1993: 21).

Zo ziet Friedrich Thiemann nog weinig positiefs in het spelen van vandaag. De manier waarop vroeger de natuur en de omgeving aan den lijve werden ondervonden, was tegelijk een stuk ontplooiing van zichzelf. Vandaag de dag is de lichaamsbeweging echter uit de dagelijkse omgeving verdwenen en is zij verplaatst naar oorden die daar speciaal voor werden gecreëerd: het speelplein, de sporthal, de speeltuin, de schaatsbaan... . Hoewel dergelijke faciliteiten een verrijking zijn voor de samenleving, moeten kinderen van deze tijd hiervoor een prijs betalen. De menselijke kinese is stilgevallen, maar lichaamsbeweging is te koop in daarvoor speciaal ingerichte oorden (Beeckman, 1994: 26).

In de speelpleinen ziet Thieman ook niet veel heil: bomen om in te klimmen en trapeunningen om af te glijden zijn vervangen door apparaten met begrensde bewegingsmogelijkheden. De bewegingen die de installaties toelaten, zijn eenvoudig en maken veel handelingssequensen overbodig. Verkennen, beproeven, opnieuw beginnen moet niet meer en het spelverloop duurt dan ook slechts enkele minuten. Voor Thieman is een speeltuin een kunstmatige en marginale bewegingswereld, in de betere gevallen afgeboord met struiken, gras en water. Kinderen bewegen in een beperkte ruimte waarin hun activiteiten in plannen vastliggen nog voor ze begonnen zijn (Beeckman, 1994: 27-28).

Hoewel Thieman wel heel pessimistisch klinkt, vinden we een kern van zijn kritieken ook terug bij andere auteurs. Volgens Cunningham en Jones (1997: 124) zorgt een enge perceptie op spel ervoor dat de meeste stadsplanners vooral gericht zijn op speeltuinen gevuld met artificieel speelgoed en vrij beperkende objecten. Het accent ligt op veiligheid, mogelijkheid tot supervisie, overzicht en kwaliteit van het materiaal. Eerder zelden wordt een speelruimte ingericht vanuit de gedachte dat deze variatie in ervaring moet mogelijk maken, complexiteit, manipuleerbaarheid en avontuur moet stimuleren. Ook Bladergroen (1957: 30) schreef een halve eeuw geleden al dat het materiaal in de speeltuin vaak teveel klaargemaakt is en dat er te weinig beroep wordt gedaan op het scheppen van eigen gekozen situaties.

Kinderen gaan dan ook op zoek naar stukjes braakland, terreinen... . Zodra de omgeving echter merkt dat kinderen deze plaatsen inpalmen gaat zij reageren: eigenaars zetten een omheining, omwonenden komen in opstand tegen het lawaai, vrezen dat hun keurig aangelegde voortuintjes worden aangetast of maken bezwaar tegen krijtstrepen op de stoep. Ontmoedigd trekken kinderen zich weer terug binnen de veilige muren van hun woning (Beeckman, 1994: 29).

Ook Jan Van Gils, pedagoog en directeur van het onderzoeks- en ontwikkelingscentrum *Kind & Samenleving* heeft heel wat bedenkingen bij de gecreëerde speelplekken. Hij meent dat kinderen voorbehouden pleintjes nogal snel beu worden. Een kind speelt niet enkel op daartoe ingerichte locaties, het speelt overal, of tenminste, dat wil het. Kinderen hebben

vooral behoefte aan een totaalaanpak van de omgeving. *'Soms bekruipt me het gevoel dat we met al onze basketbalpleintjes en speelparken reservaten aanleggen. Kinderen worden geïsoleerd, terwijl ze net deel willen uitmaken van de stad'*, meent Van Gils. *'Pleintjes zijn hard nodig, maar ze mogen een gemeentelijke of stedelijke overheid geen alibi verschaffen om voor de rest niets aan de ruimte te doen.'* De inrichting van de straat is dan ook veel essentiëler dan de inrichting van het zoveelste pleintje. Het liefst van al speelt een kind voor zijn deur, in zijn straat. Als je een kind vraagt wat het wenst, dan is het antwoord vaak *'een beetje meer groen, een boom, een bank.'* Kinderen willen geen pretpark, zelfs een gewoon park hoeft nog niet, enkel wat meer bewegingsruimte en een fijne straat is voldoende. Zodra men dit echter meldt aan de steden en gemeenten, wordt er tegengestribbeld. Dadelijk rijst het beeld van een lilakleurige stad met gestippelde verkeerspalen. Ook minister van Ruimtelijke Ordening, Dirk Van Mechelen, liet Van Gils verstaan dat hij begrip heeft voor kinderen, maar dat de stad er voor iedereen is. *'Maar wat goed is voor kinderen, is goed voor iedereen'*, meent Van Gils. Kinderen willen vooral schone en veilige straten, fietspaden en verkeerslichten die langer dan een paar seconden groen blijven (Hens, 2003: 33-34).

Het gebrek aan ruimte, natuur, vormgeving, leuke speelelementen,... is niet het enige probleem. Al woon je in een mooie straat die net zo uitdagend is als een bos (Colman, 1999: 13), dat garandeert niet dat je er ook veilig kan spelen. Het verkeer is en blijft een enorm belemmerende factor voor het zorgeloos buiten spelen.

3.3 Verkeersveiligheid en mobiliteit

Waar de auto voor volwassenen vaak symbool staat voor vrijheid, vormt deze vierwieler voor kinderen eerder een bedreiging én beperking. Verschillende onderzoeken tonen echter aan dat het vooral de angsten van ouders zijn voor de gevaren buitenshuis, in de eerste plaats voor het verkeer, die kinderen binden aan hun huizen en beperken in hun vrijheden en mogelijkheden om zelfstandig zaken te ondernemen (Hillman, 1997: 11).

Enkele Belgische cijfers wat de mobiliteit van kinderen betreft, vinden we bij Toint e.a. (2001: 74-75): van de Belgische kinderen tussen zes en negen jaar wordt 61,4% naar school gevoerd met de auto, 19,8% gaat te voet en 12,2% met de fiets. Uiteraard speelt de afstand hier een rol. Hoe dichter bij huis de school ligt, hoe eerder de kinderen te voet of met de fiets zullen gaan. Toch is het zo dat als de school minder dan één kilometer verwijderd is van de woonst, nog 15,7% met auto gebracht wordt.

Voor fietsgebruik is de vaststelling dat van de kinderen tussen zes en twaalf jaar 22,5% de fiets dagelijks gebruikt en 29% meer dan één keer per week. 10,4% fietst slechts meer dan één keer per jaar en 16,7% quasi nooit. Bijna de helft van de kinderen fietst dus minder dan één keer per week. Verder rijdt 58,1% van de zes- tot twaalfjarigen dagelijks mee als passagier met de auto en voor 25,5% is dit meermaals per week (Toint e.a., 2001: 39-43).

Van der Spek en Noyon (1997: 24-25) geven voor Nederland aan dat, hoewel het verkeer enorm is toegenomen, het aantal verkeersslachtoffers sinds 1972 opvallend is gedaald. Het

aantal kinderen in de populatie is gedaald met 30%, maar het aantal kinderen dat gewond raakt in het verkeer is gedaald met 45%. Het aantal kinderen dat overlijdt naar aanleiding van een verkeersongeval is zelfs met 80% gedaald en het aantal voetganger-tjes dat omkomt in het verkeer is met 90% gedaald. De ongevallenstatistieken van het BIVV (2001: 4) wijzen ook voor België op een daling van de cijfers voor verkeersslachtoffers: in 1972 kwamen in België 3.101 personen om in het verkeer en als men de ernstig verwonden erbij telt, kwam men op 26.711 personen. In 2001 zijn deze cijfers gedaald tot 1.486 doden en 10.435 doden en zwaargewonden.

Mayer Hillman (1997: 11-13) deed in Engeland onderzoek naar de zelfstandige mobiliteit van kinderen. Een eerste reeks bevestigingen vond plaats in 1971 en het onderzoek werd herhaald in 1990. Telkens werd een enquête gehouden bij Engelse schoolkinderen van zeven tot elf jaar én bij hun ouders. In de twee decennia tussen de enquêtes is het aantal kinderen dat van zijn ouders zelfstandig de straat mag oversteken, alleen naar school of andere plaatsen mag gaan en alleen mag fietsen, drastisch gedaald. Hoewel in 1971 twee op drie kinderen een fiets bezat, tegenover negen op tien in 1990, mocht in 1971 nog tweederde van deze kinderen alleen de straat op met de fiets, tegenover slechts een kwart in 1990. Deze reductie in zelfstandige mobiliteit wordt vanzelfsprekend weergegeven in het aantal activiteiten buitenshuis die kinderen aangeven. Tegenover 1971 mogen kinderen in 1990 nog slechts de helft van de activiteiten zelf ondernemen.

In Nederland deed *Regioplan Onderzoek* een onderzoek naar de bewegingsvrijheid van kinderen. Hieronder begrijpt men de mogelijkheid om buiten te spelen, zelfstandig naar school te gaan, vrienden te bezoeken, naar een club of vereniging te gaan en naar de winkel te gaan. Men onderzocht de participatie aan dergelijke activiteiten en de graad van onafhankelijkheid. Beperkte mobiliteit betekent dat kinderen niet kunnen gaan en staan waar zij willen. Een omgeving waar kinderen kunnen gaan waar ze willen is heel belangrijk, ze willen immers overal spelen, en niet alleen in speciaal gecreëerde speeltuinen. De straat en de stoep zijn zeer populair. Daarom is veilige toegang tot de hele woonwijk zeer belangrijk (Van der Spek en Noyon, 1997: 25-26).

Het onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van een enquête onder de ouders van lagereschoolkinderen, discussies met kinderen én met ouders en dit op vier verschillende locaties, twee landelijke en twee stedelijke, in Nederland. De resultaten tonen aan dat de mobiliteit van kinderen zeer verschillend is naargelang de locatie van het onderzoek. Zo speelt in Amsterdam een derde van de kinderen praktisch nooit buiten en veel kinderen gaan er nooit bij een vriendje spelen. De kinderen mogen ook pas op latere leeftijd alleen buiten spelen of naar vrienden gaan. Soms is er een verschil van één of twee jaar in vergelijking met de andere onderzoekslocaties, wat voor een kind een enorm verschil uitmaakt. In de landelijke locaties speelt 82,5% van de kinderen meer dan drie keer per week buiten, tegenover 25,2% in Amsterdam (Van der Spek en Noyon, 1997: 29-31).

Tot slot nog kijken we nog even naar een Fins onderzoek naar de mobiliteit van kinderen. Het onderzoek werd uitgevoerd op drie locaties: de grootstad Helsinki, de kleine stad Kitee en het dorp Harjankylä. Uit de resultaten blijkt dat de bewegingsvrijheid van kinderen in het dorp het grootst is en in de stad het kleinst: de dorpskinderen mogen het vaakst alleen

de straat op, alleen naar school of andere activiteiten, alleen op straat fietsen en alleen buiten nadat het donker is. Zo mag bijna 95% van de dorpskinderen alleen op straat fietsen, tegenover nog geen 40% van de stadskinderen en mag bijna 95% van de dorpskinderen nog buiten als het donker is tegenover slechts 30% van de stadskinderen. De vroegste leeftijd waarop dorpskinderen voor het eerst alleen buitenshuis mogen gaan is 4,3 jaar tegenover 5,6 jaar voor kinderen in de grootstad. Dit verschil van 1,3 jaar is voor een kind enorm groot (Marketta, 1997: 42-47).

Er zijn een aantal factoren die, ongeacht de plaats waar men woont, van invloed kunnen zijn op de zelfstandige mobiliteit. Een allereerste factor is leeftijd. Alle onderzoekers zijn het erover eens dat hoe jonger het kind, hoe lager de zelfstandige mobiliteit (Hillman, 1997: 15; Van der Spek en Noyon, 1997: 31; Valentine, 1997: 57-58). Een tweede factor is geslacht. Sommige onderzoeken tonen aan dat meisjes minder vrijheid krijgen dan jongens. Zo blijkt uit het onderzoek van Hillman (1997: 16) dat één op drie jongens alleen met de fiets de straat op mag, tegenover één op negen van de meisjes. Valentine (1997: 57-58) wijst erop dat jongens verder van huis mogen gaan en ook vaker buitenshuis te vinden zijn dan meisjes. Dit komt doordat ouders menen dat meisjes veel kwetsbaarder zijn op seksueel gebied. Van der Spek en Noyon (1997: 33) vinden niet veel verschil tussen jongens en meisjes. Wel spelen meisjes eerder in de tuin, waar jongens eerder in de publieke ruimte en in de buurt te vinden zijn. Een derde factor is nationaliteit. Volgens Van der Spek en Noyon (1997: 32) spelen migrantenkinderen minder buiten. Ze benadrukken hier wel de grote genderverschillen: meisjes zijn veel minder zelfstandig mobiel dan jongens. Verder is er voor migrantenkinderen sprake van twee uitersten: ofwel wordt hen totaal verboden alleen de straat op te gaan, ofwel worden ze compleet vrij gelaten.

Ik heb nu vrij uitvoerig stilgestaan bij een aantal onderzoeken, waaruit blijkt dat het in een stedelijke omgeving vaak niet goed gesteld is met de zelfstandige mobiliteit van kinderen. Deze kinderen zijn op dit gebied benadeeld ten opzichte van kinderen uit een meer landelijke omgeving. Welke zijn nu de gevolgen van deze beperkte zelfstandige mobiliteit?

Als kinderen niet (vaak) alleen de straat op mogen, leren zij minder om zelfstandig zaken te ondernemen, initiatief te nemen en hebben zij minder gelegenheid om sociale en praktische vaardigheden aan te leren binnen hun buurt. Ze leren niet uit eigen ervaring hoe ze risico's moeten vermijden en hoe om te gaan met onverwachte situaties. Bovendien moeten deze kinderen wachten tot wanneer het hun ouders past om hen ergens naartoe te brengen. Doordat de kinderen gebracht en gehaald worden, krijgen ze minder de mogelijkheid om fit te blijven, wat door te wandelen of te fietsen wel kan. Dit heeft uiteraard nefaste gevolgen voor hun gezondheid (Hillman, 1997: 20-21).

Wat is nu de reden waarom stadskinderen vaak weinig zelfstandig mogen bewegen? De angst voor het verkeer speelt hier zeker een grote rol. Zo blijkt uit het eerder vernoemde onderzoek van *Regioplan Onderzoek* dat slechts een vierde van de ondervraagde ouders de verkeerssituatie veilig genoeg vindt. Voor locaties dicht bij huis vindt 25% de situatie echt onveilig, voor locaties wat verderop is dit 75%. Vooral het buiten spelen wordt hierdoor sterk beïnvloed: de ouders geven aan dat de onveiligheid van de wegen het sterkst doorweegt in de beslissing hun kind al dan niet buiten te laten spelen. Verder

meent 43% van de ouders dat de omgeving niet geschikt is om in te spelen (Van der Spek en Noyon, 1997: 34-35). Voor België bracht een onderzoek van de onderzoeksgroep TOR naar het onveiligheidsgevoel in Vlaanderen aan het licht dat 70% van de ondervraagden het volledig eens is met de stelling dat het vandaag té onveilig is om kinderen alleen op straat te laten. Slechts 13,3% was het hiermee volledig oneens (Elchardus en Smits, 2003: 102).

Deze angst is zeer typerend voor de ouders van vandaag en past binnen wat Frank Furedi, socioloog aan de Universiteit van Kent, ook wel de '*angstcultuur*' noemt. In zijn boeken *The Culture of Fear* (1997) en *Paranoïd Parenting* (2001) kaart Furedi aan op welke manier de angst van ouders een invloed heeft op het doen en laten van hun kinderen. Ik wil hier even bij stilstaan omdat hierdoor duidelijk wordt dat als we willen dat kinderen meer de kans krijgen om buiten te spelen, er een mentaliteitswijziging bij de ouders zal nodig zijn.

3.4 De rol van angst van de ouders

In *Paranoïd Parenting* heeft de Britse socioloog het over wat hij noemt 'paniekerig ouderschap'. Vandaag heerst er volgens hem een obsederende zorg om de veiligheid van kinderen, die tot een fundamentele herdefiniëring van de opvoeding heeft geleid. Traditioneel werd een goede opvoeding geassocieerd met het verzorgen, stimuleren en socialiseren van kinderen, vandaag betekent het dat je hun bezigheden tot op de voet volgt. Een leger vaklui dat zich bezighoudt met kinderbescherming is van mening dat kinderen permanent gevaar lopen en geeft ouders de raad om voortdurend toezicht te houden op hun kroost. Zo raadt de Britse *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* (NSPCC) ouders aan hun kinderen nooit alleen te laten op openbare plaatsen. Dergelijk advies leidt tot een abnormaal verhoogd risicobesef, met als gevolg dat kinderen nog nauwelijks alleen worden gelaten en bij voorkeur binnen het gezichtsveld van een van hun ouders blijven (Furedi, 2001: xii-xvii). Bovendien leggen deskundigen vaak een overdreven nadruk op de kwetsbaarheid van kinderen: zij zouden niet in staat zijn negatieve ervaringen te verwerken en voor het leven getraumatiseerd zijn als er iets misloopt in hun jeugd (Furedi, 2001: 26). Deze professionalisering van de opvoeding en het tanende geloof in de veerkracht van kinderen werkt bevoogdend op de ouders, die hun kroost als een 'bedreigde diersoort' gaan behandelen. Bovendien moeten zij niet alleen bezorgd zijn voor het welzijn van hun kinderen, maar ook voor het beeld dat anderen van hen hebben. Blauwe plekken worden immers vlug geïnterpreteerd als kindermishandeling (Furedi, 2001: xxiv-xxvi).

Dit alles leidt ertoe dat ouders trachten hun kinderen constant in de gaten te houden en heel wat ouders organiseren dan ook hun vrije tijd rond de thuisbasis. Een groeiend aantal onder hen weigert zijn kinderen alleen buiten te laten spelen. Kinderen zonder toezicht laten spelen wordt immers steeds meer als een teken van onverantwoord ouderschap aanzien. 'Goed opvoeden' betekent tegenwoordig dat je je kinderen beschermt tegen de ervaringen van het leven, dat je hen nauwlettend volgt en begeleidt om tot elke prijs te voorkomen dat hen iets overkomt. De resultaten van een aantal enquêtes laten dan ook niets te wensen over. Zo publiceerde de liefdadigheidinstelling *Barnardo's* een studie waaruit blijkt dat bijna 70% van de ondervraagde ouders hun buurt onveilig vindt en de

helpt laat zijn kinderen nooit zonder toezicht buiten spelen. In 1998 bleek uit een opiniepeiling van meer dan vijfhonderd ouders uitgaande van de *Internationale Organisatie voor Markt- en Opinieonderzoek* dat bijna 80% zijn kinderen tijdens de zomervakantie niet zonder toezicht in het park laat spelen. In 1999 geeft in een Britse opiniepeiling 78% van de ondervraagden aan dat de angst voor onveiligheid dé reden is waarom hun kinderen niet buiten mogen spelen. Ook een onderzoek van *NSPCC* toont aan dat acht op tien ouders bang is om zijn kinderen zonder toezicht in het park te laten spelen. (Furedi, 2001: xiii-xv). Wanneer het om activiteiten buitenshuis gaat, nemen ouders vaak de woorden 'angst' en 'bang' in de mond (Furedi, 2001: 5).

Ook uit de transformatie van parken en speeltuinen blijkt overduidelijk de hedendaagse obsessie voor de veiligheid van kinderen. Zo is volgens speeltuinontwerper Jay Beckwith de traditionele speeltuin in de Verenigde Staten met uitsterven bedreigd. In sommige staten zijn veiligheidsrichtlijnen verplicht, wat betekent dat populaire toestellen zoals touwladders en draaimolens weldra in musea terecht zullen komen. Schommels, glijbanen en wippen werden reeds verlaagd en aangepast. Volgens Beckwith zal uiteindelijk alles tot de grond verlaagd worden en zullen schommels erg schaars worden. Uit een studie van John McKendrick, in samenwerking met de Universiteit van Manchester, blijkt inderdaad dat een groeiend aantal speeltuinen té veilig is. Ze zijn ontworpen met het oog op bange ouders in plaats van op de behoeften van hun kinderen. Ook de *Adviesraad voor Kinderspelen* in Groot-Brittannië stelde vast dat plaatselijke overheden in speeltuinen onder hun bevoegdheid alsmäär minder variatie in de soorten toestellen brengen. Niets wijst er echter op dat kinderen buitenshuis meer gevaar lopen dan vroeger. In Britse speeltuinen is er jaarlijks gemiddeld één dodelijk ongeval. Speeltuinen zijn niet onveiliger dan twintig of veertig jaar geleden, wel heeft de maatschappij nu een ander beeld van het herstelvermogen van kinderen. Lichamelijke verwondingen worden niet langer als een normaal onderdeel van het groeiproces beschouwd, maar als een onnodig gevolg van onverantwoordelijk ouderschap. Gemeenschappen die nog in de veerkracht van kinderen geloven, nemen het risico op verwondingen erbij omdat het kinderen de vrijheid geeft in hun omgeving op ontdekking uit te gaan. Zo merkte Priscilla Anderson op dat kinderen in Noorwegen iets vaker ongelukken te beurt vallen dan andere Europese kinderen, wat 'de Noren het risico waard vinden vanwege het voordeel dat ze vrij in de velden kunnen ravotten' (Furedi, 2001: 26-28).

Ondanks de wetenschap dat kinderen vandaag gezonder en veiliger leven dan ooit, kan dit ons nauwelijks in de overtuiging doen wankelen dat kinderen wezenlijk kwetsbaar zijn (Furedi, 2001: 29). In een moderne opvoeding gelden veiligheid en voorzichtigheid als intrinsieke waarden. Paniekerig ouderschap, gestuurd door het permanente voorgevoel dat ons kind iets vreselijks zal overkomen, leidt ertoe dat vele activiteiten die het risico meer dan waard zijn wegens hun stimulerend effect op de ontwikkeling van het kind, gewoonweg vermeden worden. Vandaag is een kind grootbrengen niet zozeer een kwestie van om te gaan met de risico's van het dagelijkse leven, dan wel deze volkomen uit te bannen. Die preventieve benadering bepaalt de hedendaagse opvoedingscultuur. Natuurlijk is het goed dat je je als ouder de vraag stelt 'wat kan er fout lopen?', maar dit is nog niet hetzelfde als ervan uitgaan dat het fout zal lopen. Zo'n fatalistische houding staat een bewust en intelligent oordeel in de weg (Furedi, 2001: 8-9).

De media en de manier van opvoeden die in onze cultuur en samenleving worden gepropageerd, spelen hier ongetwijfeld een grote rol. Wanneer het onderwerp van kinderveiligheid niet meer uit het nieuws is weg te slaan, wordt het moeilijk de zaken te blijven relativiseren. Toch is het al te simplistisch om de media de schuld te geven voor 'paniekerig' ouderschap. Ook het gebrek aan solidariteit onder ouders is hier verantwoordelijk voor. In de meeste gemeenschappen nemen volwassenen een openbare verantwoordelijkheid voor het welzijn van kinderen op zich. Een bejaarde die een kind terechtwijst dat bij rood licht de straat oversteeft, werkt mee aan de socialisatie en leert het kind dat niet alleen mama en papa, maar de hele gemeenschap een bepaald soort gedrag verwacht. Vandaag hoeven ouders echter niet op andere volwassenen te rekenen. Volwassenen zijn niet geneigd zich in te laten met andermans kinderen. Dit heeft niks te maken met onverschilligheid, wel vrezen vele volwassenen ervoor dat hun daden verkeerd begrepen worden. Volwassenen voelen zich niet op hun gemak in de buurt van kinderen. Als een kind van streek is, zal een leerkracht het kind niet knuffelen uit angst de verkeerde indruk te wekken. Elk persoonlijk contact tussen een volwassene en een kind is vandaag gestigmatiseerd (Furedi: 10-13). Door dit gebrek aan solidariteit onder volwassenen draaien de ouders ervoor op dat de maatschappij van haar kinderen vervreemd is geraakt (Furedi, 2001: 21).

Het boek van Furedi mag dan wel betrekking hebben op de Britse maatschappij en is misschien eerder te interpreteren als 'ideaaltype', toch zit hier volgens mij heel wat waarheid in, ook wat Belgische ouders betreft. Zo blijkt uit zeer recent onderzoek van *Kind en Gezin* dat hoewel er niet meer ongelukken gebeuren dan vijftien jaar geleden, er veel meer kinderen binnengebracht worden op de spoedafdeling van het ziekenhuis. Ruim vier op tien ouders brengt zijn kind naar spoedgevallen, waarvan negen op tien aangeeft dat ze toezicht uitoefende op het moment van het ongeval. Verpleegkundigen en *Kind en Gezin* blijven de ouders wijzen op gevaren en tegen begin 2005 zal *Kind en Gezin* een lijst van veilige kinderartikelen samenstellen (Eeckhout, 2003: 2) en een nieuwsbrief met veiligheidstips uitgeven waarop ouders zich kunnen abonneren (H., 2003: 12). '*Je kan niet alles voorkomen, maar voorzichtigheid kan toch veel leed besparen*', wordt er geopperd (Eeckhout, 2003: 2). Een mooi voorbeeld over hoe we in onze maatschappij kinderen tegen elk schrammetje en elke buil willen beschermen.

Ook al is niet iedereen een paniekerige ouder, toch is niemand immuun voor het onzekere klimaat waarin we vandaag onze kinderen moeten grootbrengen (Furedi, 2001: xxvi). Ik meen dan ook dat het veiligheidsgevoel een belangrijke, zelfs dé belangrijkste, determinant is voor het al dan niet mogen buiten spelen, in het bijzonder in een stedelijke omgeving. De ouders bepalen de grootte van de wereld waarin hun kinderen zich bewegen doordat zij beslissen op welke leeftijd de kinderen alleen de straat op mogen, hoe lang zij dit mogen, waarheen ze mogen gaan... (Valentine, 1997: 53). Toch denk ik dat het moeilijk zal zijn om een mentaliteitswijziging teweeg te brengen. De dreigingen zijn immers reëel, al is de angst niet in proportie met de realiteit. Je wilt immers niet dat net jouw kind iets overkomt.

3.5 Conclusie

Het spelen in de stad wordt geconfronteerd met heel wat hinderpalen. Allereerst is er een gebrek aan speelruimte. De hoeveelheid speelruimte wordt nergens wettelijk geregeld en dit zorgt ervoor dat bij de inrichting van de ruimte veelal gekozen wordt voor een andere functie dan speelruimte. Is er wel speelruimte aanwezig, dan is er kritiek mogelijk op de kwaliteit ervan. Aangelegde speeltuinen schrijven het spelgedrag té eenzijdig voor en bovendien geven zij het gevoel dat kinderen geïsoleerd worden op die plek. Speeltuinen zijn essentieel, maar nog belangrijker is dat de hele omgeving aangepast wordt aan de speelbehoefte van kinderen. Kinderen spelen immers overal, en vaak nog het liefst op de straat en de stoep voor hun deur. De stedelijke inrichting dient in zijn geheel afgestemd te worden op de aanwezigheid van kinderen. Door eenvoudige ingrepen die de stad een aangener aanzicht geven, zijn bovendien ook andere bewoners gebaat.

Maar hoe dan ook blijft er de dreiging van het allesoverheersende verkeer dat ervoor zorgt dat ouders hun kinderen vaak de toestemming ontzeggen om buiten te spelen en zich zelfstandig in de omgeving te bewegen. Enerzijds is er de realiteit van het gevaarlijke verkeer, maar nog belangrijker is de angst van de ouders. Die angst is vaak niet in verhouding met het dreigende risico en is typerend voor onze hedendaagse maatschappij waar het kind beschouwd wordt als een 'bedreigde soort' en kost wat kost beschermd moet worden.

4 Een kindvriendelijke inrichting van speelplekken én van de stad

*To create more secure street life where residents of all ages come together is a challenge for every community.
[Marketta Kytä]*

Een stad telt vele verschillende soorten bewoners en het is belangrijk dat zij zich allemaal thuis én veilig voelen in de stad. Kinderen worden echter nogal eens over het hoofd gezien als bewoners van de stad als het aankomt op de inrichting hiervan. Het is nochtans heel belangrijk dat de omgeving ook op hen is afgestemd en dat de plaatsen die speciaal voor hen werden gecreëerd voldoen aan hun noden. Om uit te kunnen maken welke aspecten belangrijk zijn bij een kindvriendelijke inrichting van een speelplek en de omgeving, moeten we eerst inzicht verwerven in de kinderwereld.

4.1 De kinderwereld

De kinderwereld ziet er heel anders uit dan de wereld van volwassenen. Voor de woonomgeving betekent dit dat dezelfde objecten een heel andere betekenis kunnen hebben voor beiden. Voor een volwassene is een lantaarnpaal een lantaarnpaal, een ding dat licht geeft. Voor kinderen kan het een doelpaal zijn, er kan een springtouw aan vast, je kunt er je naam in krassen, er rond slingeren, zo hoog mogelijk in klimmen om vervolgens weer naar beneden te glijden. Een muurtje, een boom, gekleurde tegels,... allemaal krijgen zij een veelheid aan betekenissen toegedicht, daar waar volwassenen er eerder een vaste betekenis of functie aan toekennen (Mulderij en Bleeker, 1982: 18).

Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat kinderen veel meer geconfronteerd worden met deze objecten: ze zijn overal aanwezig waar kinderen spelen. Kinderen hebben ook meer fantasie en zijn in staat om een totaal nieuwe wereld te scheppen, een wereld waarin de dingen een compleet andere betekenis kunnen krijgen. Kinderen gaan zich ook anders bewegen dan volwassenen. Waar volwassenen over het pad lopen, gaan kinderen 'met hun hele lijf tegen de woonomgeving aan' en waar volwassenen achteloos doorlopen, blijven kinderen staan om een poes voor het raam te bewonderen. Kinderen zijn buiten volop bezig om van alles en nog wat te ontdekken. De totale woonomgeving is hun terrein, 'alles doet mee' (Mulderij en Bleeker, 1982: 18-19).

Heel veel objecten hebben voor kinderen ook een symbolische betekenis. Zo is licht niet alleen een middel om beter te kunnen zien, maar ook een zekerheid tegen de angst voor het donker dat vertrouwde objecten uit het zicht doet verdwijnen (Mesmin, 1971: 41). Een grote, open ruimte kan een kind een verloren gevoel geven (Mulderij en Bleeker, 1982: 20). Een letterlijke interpretatie is daarom niet voldoende, men moet op zoek gaan naar de symbolische waarde die erachter schuil gaat. Als een kind de omgeving negatieve symbolische betekenissen toedicht, dan kan dit ervoor zorgen dat het zich hier niet veilig voelt en er dus ook niet wil spelen (Mesmin, 1971: 41).

4.2 Aandachtspunten voor een kindvriendelijke omgeving

Zoals eerder gesteld, kunnen kinderen buiten heel wat vaardigheden leren en precies daarom zijn zij zeer sterk afhankelijk van de ruimtelijke en sociale omgeving om hen heen. De omgeving krijgt een grote rol toegedicht: ze bepaalt niet alleen óf kinderen naar buiten komen en wát ze er doen, maar ook wat ze er kunnen leren. De omgeving kan immers net zo goed blokkerend werken voor de persoonlijke ontwikkeling. Daarom is de inrichting en de kwaliteit van de omgeving zeer belangrijk (Karsten e.a., 2001: 64-65).

4.2.1 Een aantal basisvoorwaarden

Uit eerder vernoemde kritieken blijkt dat speeltuinen het speelgedrag vaak te eenzijdig voorschrijven. De toestellen die er geplaatst worden laten niet veel ruimte voor fantasie. We gaan eens kijken welke elementen bij de inrichting van een speelplek belangrijk zijn. Hier is het niet te bedoeling om weer te voorschrijvend te zijn, maar een aantal basisvoorwaarden te geven voor de bespeelbaarheid van de woonomgeving en de speelwaarde van een speelplek. De bespeelbaarheid geeft de mate aan waarin een omgeving aan een aantal vastgestelde basisvoorwaarden voldoet. De speelwaarde geeft de waardering aan van een bestaande speelplek op grond van het gebruik dat van die speelplek wordt gemaakt. De speelwaarde heeft betrekking op elke speelplek apart, de bespeelbaarheid gaat over een aantal speelplekken bij elkaar en zegt iets over de wijk of de buurt (NUSO, 1993: 12).

Een eerste voorwaarde is veiligheid: het verkeer, het aanwezige water en de manier waarop de speelplek ingericht is qua vormgeving, materialen en groen moet veilig zijn. Zo is het niet raadzaam om giftige planten aan te leggen (NUSO, 1993: 12-13). Maar het kind moet zich ook veilig voelen. Pas vanuit een gevoel van veiligheid begint een kind met het verkennen van de wereld. Niet alleen de omgeving, maar ook het geestelijke klimaat dat er

heerst, moet door de kinderen veilig gevonden worden opdat zij onbekommerd zullen spelen (Bladergroen, 1957: 2-3; De Groot, 2001: 11). De omgeving en de speelplek moeten dan ook met het oog hierop ingericht worden.

De bereikbaarheid is een tweede belangrijk punt. Zo moet men bijvoorbeeld in het achterhoofd houden dat kinderen jonger dan zes niet verder dan honderd meter van de woning gaan en voor kinderen tussen zes en twaalf is dit vaak niet verder dan driehonderd à vierhonderd meter. Men moet ook rekening houden met mogelijke barrières, zoals drukke verkeerswegen (NUSO, 1993: 12-13).

Herbergzaamheid is een volgende voorwaarde: beschutting tegen wind, regen, zon en koude dient men te betrekken bij de inrichting, maar ook intimiteit mag niet over het hoofd gezien worden. Vooral kleine kinderen houden van kleine, gezellige ruimten (NUSO, 1993: 12-13).

Als vierde is de herkenbaarheid belangrijk. De ruimte moet overzichtelijk zijn en er moet afwisseling zijn, bijvoorbeeld door zand en water, hoge en lage stukjes, verharde en onverharde delen (NUSO, 1993: 12-13). De plek moet ook voor iedereen herkenbaar zijn als speelplek. Herkennen volwassenen een speelplek niet als zodanig, dan gebruiken ze die ruimte voor iets anders. Ook voor kinderen is deze herkenbaarheid belangrijk: je weet dat je hier mag spelen en dat hier ook andere kinderen komen (De Haagse Koepel, s.d.).

De inrichting moet ook een zekere uitdaging in zich hebben: bomen en klimelementen dragen bijvoorbeeld bij tot de avontuurlijke inrichting (NUSO, 1993: 12-13). Er moet zeker iets te verkennen vallen. De woonomgeving kan hier veel mogelijkheden bieden, maar ook veel kansen ontnemen. Verscheidenheid in materiaalgebruik en variatie in vormgeving is essentieel (Mulderij en Bleeker, 1982: 20-22).

Verder moet er samenhang zijn tussen de verschillende elementen. De plekken zijn multifunctioneel, er zijn langzaamverkeerroutes en de speelvoorzieningen dienen evenwichtig verspreid te zijn (NUSO, 1993: 12-13). Kinderen hebben vaak een voorkeur voor een modern ogende inrichting. Materiaal en kleur krijgen veel aandacht en ze hebben veel appreciatie voor properheid, helderheid, zachtheid en gevarieerdheid (Mesmin, 1971: 44-45).

Tot slot wil ik nog even stilstaan bij de aanwezigheid van natuur en natuurlijke elementen. Dat dit belangrijk is bleek onder meer uit een onderzoek in Amsterdam in het kader van de herinrichting van speelpleinen. In de verhalen van de kinderen en de bewoners kwamen bomen steeds terug. Daarnaast was er een sterk verlangen naar water en fonteinen (Van Kerkhof, 1999: 24). Natuur is onontbeerlijk, ook in een stedelijke omgeving.

4.2.2 Verschillende leeftijdsgroepen

We moeten naast deze basisvoorwaarden ook in gedachten houden dat de jeugd bestaat uit verschillende leeftijdsgroepen met verschillende behoeften. Kinderen van drie stellen heel andere eisen dan kinderen van zes of tien (NUSO, 1993: 7). Dit zorgt meteen voor een extra uitdaging, zorgen dat elk kind aan zijn trekken komt is niet eenvoudig. We

hebben immers gezien dat vrije ruimte nogal schaars is en er is meestal maar één plek in de buurt die ingericht kan worden als speelplek. Dit betekent dat kinderen van alle leeftijden er terecht moeten kunnen.

Kinderen jonger dan zes jaar vinden het erg fijn om met zand en water te spelen en oefenen graag hun evenwicht met fietsen en steppen. Beplanting en de bodem (bedekking) kan ook in het spel betrokken worden: achter struiken kan je je verstoppen en van een helling kan je rollen. Voor fantasiespel zijn speelhuisjes leuk, daarin kunnen kinderen net doen of ze groot zijn. Deze leeftijdsgroep heeft ook behoefte aan een afgeschermd ruimte waar ze niet lastig wordt gevallen door oudere kinderen. Er zijn maar weinig plekken waar peuters en kleuters zelfstandig naar toe kunnen. Meestal worden ze begeleid door hun ouders, broers, zussen of een oppas. De begeleiders hebben een zitplek nodig met uitzicht over de speelplek van de kleintjes. Het terrein moet eveneens toegankelijk en begaanbaar zijn voor kinderwagens (De Haagse Koepel, s.d.).

Kinderen tussen ongeveer zeven en twaalf jaar maken actief gebruik van de woonomgeving. Binnen een straal van ongeveer vierhonderd meter vanaf hun huis gaan ze op ontdekking. Ze willen zelf hun weg vinden, dingen ontdekken, grenzen verleggen en risico's nemen. Speeltoestellen of -elementen moeten meerdere mogelijkheden bieden die door het kind zelf ontdekt kunnen worden. Daarnaast moet het toestel of element uitdagen: steeds hoger, sneller of moeilijker. Zo kan het kind zelf de moeilijkheidsgraad bepalen. Op deze leeftijd hebben kinderen veel behoefte aan lichamelijke activiteiten waarin ze zich kunnen meten met leeftijdsgenoten. Naast speeltoestellen moet er daarom ruimte zijn om onder andere te kunnen fietsen, skaten, crossen, voetballen en bouwen. Besloten plekken kunnen ze gebruiken om wat rond te hangen en te kletsen (De Haagse Koepel, s.d.).

Voor tieners van ongeveer dertien tot achttien jaar moet rekening worden gehouden met hun grote mobiliteit. De mogelijkheden van de wijk of het stadsdeel zijn belangrijk. Braakliggende terreinen, een park, bos en winkelcentra zijn erg interessant. Af en toe vinden zij het wel leuk om 'kinderachtige' spelletjes te doen, maar ze vinden het vooral aantrekkelijk om volwassen dingen te ondernemen. Een speelterrein is dus eigenlijk wat kinderachtig, hoewel het toch ook leuk kan zijn om te schommelen of elkaar achterna te zitten. Willen we dat tieners warm lopen voor een activiteit dan moet deze afwisselend, levendig en spannend zijn. Skaten, basketten, voetbal en fitnessachtige toestellen trekken deze groep zeker aan, maar ook een plaats om rond te hangen is essentieel (De Haagse Koepel, s.d.).

We hebben nu gezien dat kinderen, naargelang de leeftijdscategorie waartoe ze behoren, heel verschillende behoeften hebben. Maar ook tussen kinderen in dezelfde leeftijdscategorie zijn er grote verschillen. Zo stelt een kind van acht andere eisen dan een kind van twaalf, ondanks het feit dat zij tot dezelfde leeftijdscategorie behoren (NUSO, 1993: 7). En binnen de groep van zesjarigen bijvoorbeeld, zullen er ook nog eens grote verschillen zijn. Zo zullen zesjarige jongens misschien andere behoeften hebben dan zesjarige meisjes. Maar zelfs hier houden de verschillen in voorkeur niet op. Waar het ene zesjarige meisje het liefst in een hoekje wil zitten met vriendinnen om te kletsen, zal een ander willen voetballen, nog een ander willen klimmen en nog een ander spelletjes spelen

(De Haagse Koepel, s.d.). Bovendien heeft elk kind ook verschillende behoeften en wensen over hoe de speelruimte er het best uit zou zien. De ene keer willen ze voetballen, de andere keer een kamp bouwen. Zo gaf één van ondervraagde kinderen in het kader van de herinrichting van een plein aan wel duizend dromen voor één vierkante meter te hebben (Van Kerkhof, 1999: 24). Het is dan ook moeilijk om het alle kinderen naar de zin te maken en tot een kwaliteitsvolle speelplek te komen (De Haagse Koepel, s.d.).

Wanneer men tot een speelplek wil komen die zo goed mogelijk voldoet aan zoveel mogelijk wensen van de verschillende kinderen, is het goed om hen zelf te betrekken bij de inrichting van een locatie.

4.3 Kinderinspraak

Willen we een kindvriendelijke woonomgeving dan is één ding zeer belangrijk: kinderinspraak. Deze kinderinspraak volgt uit het erkennen van kinderen als actieve sociale groep. Dit erkennen is een eerste belangrijke stap in het proces. Nochtans worden kinderen systematisch in de hoedanigheid van actieve sociale groep genegeerd. Een discours over kinderrechten dat theoretisch blijft en een lage intensiteit op het actie- en praktijkniveau karakteriseren onze maatschappij (Colman, 1999: 12). Nochtans luidt artikel 12, punt 1, van het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind als volgt: *'De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid* (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, s.d.).' Het is dan in eerst instantie ook belangrijk dat er een ander kindbeeld wordt gehanteerd, waarbij de subjectieve beleving van het kind in rekening wordt gebracht. Het kind verhoudt zich immers even goed tot de verschillende situaties waarin het zich bevindt: het gezin, de school, de woonomgeving, diensten... . Deze visie impliceert een nieuwe houding ten opzichte van de behoeften van het kind. Het kind wordt dan benaderd als een actief subject met een eigen mening. Een actueel concept van de kindertijd ziet het kind dan ook als een actieve participant wat zijn wensen en noden betreft. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen deel te nemen aan het maatschappelijke leven in al zijn dimensies. Het is belangrijk dat kinderen als zelfstandige wezens benaderd worden, niet alleen door pedagogen, maar ook door mensen die niet onmiddellijk met kinderen te maken hebben, zoals wetenschappers op het gebied van ruimtelijke ordening (Colman, 1999: 12).

We zien de laatste jaren wel dat kinderen steeds vaker geraadpleegd worden als het gaat om de inrichting van speeltuinen. Maar het kinderleven beperkt zich niet tot deze exclusieve kinderterreinen en speelervaringen alleen. Het kind leeft in dezelfde wereld als de volwassene en die wereld behelst ook dezelfde levensdomeinen. Vaak denkt men dat kinderen nog niet competent zijn om hun belevingen en oordelen te uiten, maar uiteindelijk zijn het meestal de volwassenen die niet competent genoeg zijn om uitdrukkingen en perspectieven van kinderen te willen begrijpen. Hierbij speelt opnieuw het kindbeeld van de volwassene een rol. Het komt erop neer de wereld van het kind te begrijpen, zoals het kind hem zelf ziet (Colman, 1999: 15).

Worden kinderen toch geraadpleegd, dan stelt zich vaak een ander probleem: het duurt vaak nogal lang vooraleer de besluitvorming rond is (Van Kerkhof, 1999: 25). Kinderen die nu hun inspraak geven, kunnen niet meer altijd de vruchten dragen van hun inspanningen. Als pas twee jaar na de ondervraging de speeltuin of de omgeving heringericht wordt, zijn sommige kinderen het spelen misschien al ontgroeid of hebben zij andere behoeften dan zij destijds aangaven. Eén of twee jaar is in een kinderleven erg lang.

In België zet de stad Gent de meest ambitieuze stappen in de richting van een kindvriendelijke stad mét kinderinspraak. De stad beseft dat er meer nodig is dan her en der verspreide kinderplekken. Ze denkt na over een web van veilige straten, waardoor de kinderen zich zorgeloos door de stad kunnen bewegen (Hens, 2003: 35). De Cel Speelruimtebeleid van de Stedelijke Jeugddienst Gent ondervroeg ongeveer duizend jongeren, met de bedoeling hun wensen en noden zo te betrekken in het ruimtelijk structuurplan van de stad. De stad is er zich van bewust dat kinderen speeltuinen soms ervaren als mini-getto's en dat zij gewoon in de stad willen rondlopen. *'De mooiste speeltuinen zijn niet altijd de tofste speelplekken'*, weet speeltuinambtenaar Marianne Labre. De speelruimteambtenaren zien dan ook een oplossing in een 'speelweefsel'. Hier gaat het om de aanwezigheid van formele speelplekken, maar ook van informele speelplekken en kindvriendelijke voorzieningen (bijvoorbeeld de bibliotheek) die via veilige routes met elkaar in verbinding staan. Labre vergelijkt het met een spinnenweb in de stad waarbij men langs bepaalde routes de trottoirs veiliger en kindvriendelijker maakt. Ook het straatmeubilair wil de stad niet over het hoofd zien en men denkt eveneens aan bespeelbare kunst (Desomer, 2001: 2-4).

4.4 Wie doet wat buiten?

Zoals reeds vermeld, is het mijn bedoeling om aan de hand van observaties het speelgedrag van Antwerpse kinderen in kaart te brengen. Om het literatuurgedeelte van deze thesis af te sluiten, wil ik nagaan wat ander onderzoek heeft aangetoond over het speelgedrag van stadskinderen. Hiermee kan ik dan mijn eigen bevindingen vergelijken.

Een eerste onderzoek dat ik wil aanhalen, is het onderzoek van Lia Karsten (1996: 365-367) naar het speelgedrag in enkele Nederlandse steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Groningen. Uit haar observatieonderzoek blijkt dat op een gewone middag slechts een fractie van de kinderbuurtpopulatie aanwezig is. Op alle door haar onderzochte locaties zijn jongens in de meerderheid ten opzichte van meisjes in een verhouding van ongeveer twee tot één. Verder blijkt de variatie in activiteiten buitenshuis zeer groot. Karsten onderscheidt maar liefst 1145 verschillende bezigheden, waarvan het merendeel kan ondergebracht worden in bewegingsspel enerzijds en rondhangen en kletsen anderzijds. Constructiespel wordt weinig gedaan en fantasiespel nog minder. Deze activiteiten zullen wel voor een deel meer binnenshuis gedaan worden, maar voor kinderen die geen eigen kamer hebben en weinig speelgoed om mee te spelen, betekent dit absoluut een verschraving van het speelgedrag. Kinderen die buiten verblijven gaan dus niet noodzakelijk steeds 'iets doen', 30% van de tijd die ze buiten doorbrengen doen kinderen 'niets'. Buiten spelen kan ook betekenen: in het gras liggen, naar de lucht staren, kletsen, wat rondslechteren. Al deze

schijnbaar 'doelloze' en weinig beweeglijke activiteiten horen net zo bij spelen als hinkelen, met de bal spelen of knikkeren. Niet alleen tieners hebben behoefte aan dit 'niets doen', het geldt voor alle leeftijden. Verder ziet Karsten een onderscheid in activiteiten tussen jongens en meisjes. Zo maken meisjes meer gebruik van speeltoestellen. Op speelterreinen waar speeltuigen te vinden zijn, zullen we dan ook meer meisjes aantreffen. De inrichting van de speellocatie is dus van onmiskenbaar belang. Een kaal speelterrein zal al vlug in beslag worden genomen als voetbalveld en meisjes staan hier dan maar wat te kijken. Meisjes gaan ook een meer divers gedrag vertonen dan jongens: touwtje springen, hinkelen, elastieken, klapversjes of duikeloefeningen doen, met balletjes spelen. Allerlei vormen van behendigheids spelletjes en het spelen op en met speelobjecten lijkt hen meer aan te trekken. Jongens verkiezen dan weer balspelen, voornamelijk voetbal. Hierdoor is ook de groepsgrootte bij jongens veelal groter omdat er immers een team vereist is. En omdat balspelen vaak langere tijd in beslag nemen, blijven jongens over het algemeen langer op de speelplek. Verder gaan meisjes ook minder ver van huis dan jongens.

Een tweede onderzoek waar ik even wil bij stilstaan, is een onderzoek naar het ruimtegebruik van Turkse en Marokkaanse meisjes in Nederland. Uit dit onderzoek blijkt dat deze meisjes de meeste tijd thuis doorbrengen, terwijl Turkse en Marokkaanse jongens vaak in de publieke ruimte aanwezig zijn, net zoveel als Nederlandse kinderen (waar slechts een miniem onderscheid is tussen jongens en meisjes in het voordeel van de jongens). Turkse en Marokkaanse meisjes brengen weinig tijd door in de Nederlandse publieke ruimte en dit heeft mogelijk implicaties voor hun integratie. Hun socialisatie vindt in grote mate plaats door de ouders, die veel vrije tijd claimen van hun dochters. Zo spenderen Nederlandse meisjes 5,5 uren per week aan huishoudelijke activiteiten tegenover maar liefst 9,8 uren voor Turkse en 9,1 uren voor Marokkaanse meisjes. Bij jongens is dit verschil voor etniciteit een pak kleiner. Huishoudelijke activiteiten worden door Nederlandse jongens gedurende 3,8 uren per week uitgevoerd, tegenover 4,4 uren voor Turkse en 3,9 uren voor Marokkaanse jongens. De variëteit aan activiteiten is kleiner voor Turkse en Marokkaanse meisjes dan voor Nederlandse meisjes: Turkse en Marokkaanse meisjes gaan minder naar bars, sociaal-culturele clubs en sportclubs. Bovendien zijn de verschillen tussen Turkse en Marokkaanse meisjes enerzijds en Turkse en Marokkaanse jongens anderzijds heel groot (Hooghiemstra, 1997: 155-159).

4.5 Conclusie

Om een speelplek of de omgeving aan te passen aan de behoeften van kinderen, is het essentieel in te zien dat de kinderwereld er anders uitziet dan de wereld van volwassenen. Verder houden we ook steeds in gedachten dat kinderen zich veilig moeten voelen vooraleer zij gaan spelen en de omgeving moet natuurlijk ook iets te verkennen aanbieden. Het is belangrijk dat de inrichting van een speelplek het speelgedrag niet beperkt of te dwingend voorschrijft. Er zijn wel een aantal basisvoorwaarden die gesteld kunnen worden bij het inrichten van een kindvriendelijke omgeving. Een factor die dit inrichten bemoeilijkt, is het feit dat elk kind in principe andere behoeften en wensen heeft. Verschillende kinderen gaan de ruimte heel anders gebruiken en er andere activiteiten doen. Een stap in de goede richting is alvast het betrekken van de kinderen zelf bij de inrichting van de speelterreinen, en bij voorkeur zelfs bij de inrichting van de hele omgeving.

HOOFDSTUK 3: DE ONDERZOEKSOPZET

In de probleemstelling heb ik aangegeven welke vragen ik aan de hand van deze thesis wil beantwoorden. Centraal staat het speelgedrag van de kinderen op de Antwerpse pleinen en speelplekken. In dit hoofdstuk wil ik aangeven hoe ik te werk ben gegaan om deze vragen, aan de hand van een eigen onderzoek, te beantwoorden.

1 Kwalitatief onderzoek én kwantitatief onderzoek

Zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek is mogelijk. Je kunt kinderen enquêtes laten invullen over de activiteiten die zij op de pleinen verrichten, of diepte-interviews doen. Er is ook de mogelijkheid om zelf 'het veld' in trekken om kinderen tijdens hun spel te observeren. Een participerende observatie is uiteraard uitgesloten: het is immers de bedoeling de kinderen ongestoord te laten spelen om zo dieper te kunnen doordringen in dit spontane spelen. Ik heb in eerste instantie gekozen voor de mogelijkheid van eigen observaties. Om deze te toetsen, heb ik echter ook gebruik gemaakt van enquêtegegevens, die ik ter beschikking heb gekregen van de Stedelijke Jeugdendienst van de stad Antwerpen.

1.1 Kwalitatief onderzoek

Een gewone observatie van op afstand is dus aangewezen als je kiest voor een kwalitatieve studie waarbij je het gedrag in kaart wil brengen. Ook vanuit de literatuur wordt deze methode aanbevolen. Zo stellen Moyles en Both (1993: 15) dat, willen we inzicht krijgen in en analyseren van het kinderspel, we dit kinderspel zullen moeten observeren.

Ik wil eerst nog wel een aantal opmerkingen maken over deze methodiek. Bij het observeren in een bepaald 'veld' is het nooit voor 100% mogelijk om de eigen individualiteit uit te schakelen. Bij een kwantitatief onderzoek mag het er niet toe doen wie het onderzoek uitvoert, bij een kwalitatief onderzoek door middel van (participerende) observatie is er altijd enige subjectiviteit in het spel. Uiteraard is het de bedoeling van elke onderzoeker om objectief te zijn, en ook ik zal hier uiteraard naar streven. Het is echter een belangrijke kritiek van menig wetenschapper dat de methode van de (participerende) observatie nooit helemaal objectief is. Het heeft geen zin om te beweren dat dit wel zo is, en daarom is het goed om hier vooraf even bij stil te staan en de sterke kanten van deze methode te benadrukken. Hier sluit ik aan bij de antropoloog Peter Kloos (1991: 175), die de pluspunten benadrukt van de visuele waarneming. Zo zijn veel alledaagse handelingen zo vanzelfsprekend, dat de betrokkenen er nauwelijks over kunnen vertellen. Vooral bij kinderspel is dit het geval. Kinderen spelen gewoon zonder daar over te reflecteren. Een aantal elementen waar ik mij op wil richten, zullen dan ook pas aan het licht komen door ze van op een afstand te aanschouwen. Om deze zaken van het spel te analyseren, zal ik dus vooral moeten kijken én zien. Een tweede reden om de methode van de observatie te kiezen, is het feit dat er soms discrepantie is tussen wat mensen zeggen dat ze doen en

wat ze effectief doen, al dan niet bewust. Om werkelijk te weten welk gedrag wordt gesteld, kan men dit het best als toeschouwer waarnemen.

1.2 Kwantitatief onderzoek

Om het kwalitatief onderzoek aan te vullen, heb ik gebruik gemaakt van een enquête, met name de Jasper-enquête (Jongeren Antwoorden Speels en Rechttuit). Deze bevraging werd tussen 1999 en 2002 gehouden bij kinderen die in de omgeving wonen van één van de zestien (speel)pleinen die zouden heringericht worden. Alle kinderen en jongeren uit de omgeving van het plein kregen de Jasper-enquête in de bus. Om de respons te verhogen, kwam de jeugddienst met de Kwibus (de mobiele speelpleinwerking van de stedelijke jeugddienst) en de Jasper (groot polyester mannetje) naar het plein en haalde de enquêtes op. De kinderen konden dan als onderdeel van een activiteitenparcours de enquête invullen in de stemhokjes van de Kwibus en deponeren in de stembus. De enquête vraagt de kinderen naar de algemene speelbehoeften en -problemen in de buurt, de situatie van het bestaande plein (problemen en activiteiten) en de gewenste toestand van het plein. De enquêtes bevatten allen een uniforme vraagstelling met het oog op het trekken van algemene conclusies (Stedelijke Jeugddienst Antwerpen, 2003).

De enquêtes werden reeds geanalyseerd door de jeugddienst zelf, maar hier betrof het een analyse voor alle kinderen die bevestigd werden. Deze kinderen hadden de leeftijd van één tot drieëntwintig jaar. Bij de allerjongsten vulden uiteraard de ouders de enquête in. Omdat mijn thesis zich vooral richt naar kinderen tussen ongeveer zes en twaalf jaar, heb ik de data geanalyseerd voor de kinderen in deze leeftijdsgroep. Bij de zes- en zevenjarigen merk je wel dat soms de ouders (mee) de enquête hebben ingevuld. Dit werd duidelijk in de antwoordcategorie 'Andere' waar dan een meer uitvoerig en complex antwoord werd gegeven dan men van een kind van zes à zeven jaar kan verwachten.

Ik heb ook meer gedetailleerde analyses uitgevoerd, die nog niet werden gedaan. Zo ben ik niet alleen gaan kijken naar het onderscheid puur voor geslacht, afkomst of leeftijd, maar heb ik deze achtergrondkenmerken gekruist. Er zijn, bijvoorbeeld, immers grote verschillen in spelen tussen niet-Europese meisjes, niet-Europese jongens, Europese meisjes en Europese jongens. Gewoon reduceren tot Europees versus niet-Europees is niet steeds toereikend om verschillen in speelgedrag of wensen te vergelijken. Verder wil ik nog een opmerking maken over de structuur van de enquêtes. De kinderen konden steeds kiezen uit een aantal voorgeselecteerde antwoorden. Meestal hadden zij nog wel de mogelijkheid om bij de categorie 'Andere' eigen alternatieven in te vullen, maar toch is het belangrijk om even stil te staan bij deze 'voorprogrammering' van mogelijke antwoorden. Hierdoor krijg je vermoedelijk heel andere antwoorden dan wanneer je werkt met open vragen. Gezien het gaat om secundaire data, ben ik uiteraard aan deze antwoordcategorieën gebonden voor het trekken van conclusies.

2 Keuze van de onderzoekssubjecten en de plaatsen van observatie

Wie de onderzoekssubjecten waren, hing volledig af van wie naar de gekozen locaties kwam op het moment dat ook ik daar aanwezig was. We kunnen dus zeggen dat zij min of

meer zichzelf selecteerden door precies op dat moment naar het bewuste plein of de bewuste speelplek te komen.

De keuze van de plaatsen is niet altijd eenvoudig geweest, vooral niet voor de informele speelplekken. Gwen de Raeymakers, speelambtenaar van de stad Antwerpen, had mij wel een aantal plekken opgegeven, maar bij nader inzien waren deze niet altijd even bruikbaar. Verder had zij mij een lijst gegeven met informele speelplekken in Antwerpen.

Als formele speelplek in niet-stedelijk gebied heb ik gekozen voor de Wijngaardberg te Merksem, als formele speelplek in stedelijk gebied werd het de Dageraadplaats in Antwerpen. Voor de keuze van beide plaatsen heb ik het advies van Gwen de Raeymakers opgevolgd. Vanuit de Dageraadplaats ben ik beginnen wandelen en zo kwam ik terecht op het Moorkensplein te Borgerhout, wat de informele speelplek in stedelijk gebied is geworden. Een informele speelplek in niet-stedelijk gebied vinden, was heel wat moeilijker. De zoektocht hiernaar heeft toch wel drie namiddagen geduurd. Ten eerste zijn op heel wat grotere stukken groen inmiddels speeltuigen aangebracht. Ten tweede bestond de lijst van informele speelplekken verder vooral uit heel kleine stukjes groen, vaak slechts een paar vierkante meter groot. Uiteindelijk heb ik gekozen voor het Rivierenhof in Deurne. Hier zijn op bepaalde plaatsen wel speeltuigen aangebracht, maar dit park is zo groot dat er ook veel ruimte is die niet expliciet als speelplek bedoeld is. Hier heb ik een gebied uitgekozen waar geen speelfaciliteiten zijn aangebracht. Ik vond het ook interessant om een park te nemen omdat de vier locaties zo heel gevarieerd zijn qua infrastructuur en 'doelstelling'.

3 De observaties

Vooraleer van start te gaan met de observaties, heb ik een lijst gemaakt met zaken waarop ik wilde letten tijdens het observeren. De reeds gelezen literatuur heeft een aantal elementen aangebracht die ik ook tijdens mijn eigen onderzoek wilde belichten. Aan de hand van deze elementen heb ik nagedacht over de concrete vragen waarop ik een antwoord wilde. Deze vragen en elementen heb ik vervolgens in een lijst gegoten, waarop ik mij gedurende de observaties kon richten. Toch heb ik mij niet laten beperken door deze lijst, maar heb ik getracht alles te noteren wat ik waarnam. De lijst vormde eerder een leidraad.

De observaties vonden vooral plaats in augustus en een aantal keer in oktober. In totaal heb ik vijftien observaties verricht: drie voor het Rivierenhof, vier voor de andere locaties. De duurtijd lag meestal rond de twee uren, soms anderhalf uur, soms twee uur en een half. Tijdens het observeren ben ik steeds op een bankje aan de rand van het plein of in het gras gaan zitten. Het was vrij gemakkelijk om zaken neer te schrijven. Ik had een cursus meegenomen en daarin lag mijn notitieschrift, zodat het leek of ik aan het studeren was. Niemand heeft ooit raar opgekeken of mij gevraagd wat ik daar zat te doen.

4 Het verwerken van de observaties

Een allereerste stap was hier het uittypen van de veldnota's, aan de hand waarvan ik dan later kon analyseren. De veldnota's heb ik meermaals open en axiaal gecodeerd. Daarna heb ik de aldus bekomen gegevens ingebracht in een matrix met verschillende dimensies van het spelen enerzijds en de verschillende locaties anderzijds. Zo kon ik dan verbanden zoeken.

De observaties hebben geleid tot twee delen, een beschrijvend deel en een analytisch deel, die hieronder allebei aan bod komen. In het eerstvolgende hoofdstuk worden een aantal feitelijke situaties beschreven: infrastructuur en elementen aanwezig op de verschillende locaties, achtergrondkenmerken van de aanwezige kinderen, welke kinderen al dan niet onder begeleiding komen. Dit geeft al een eerste beeld van wie de onderzochte locaties bezoekt en wat de mogelijkheden zijn die de kinderen daar ter beschikking hebben. Daarna volgt een hoofdstuk met de analyse van het speelgedrag. Het gebruik van de omgeving, territorialiteit, de rol van achtergrondkenmerken, de invloed van de aanwezigheid van volwassenen en interacties en netwerken staan hier centraal.

HOOFDSTUK 4: ENKELE FEITEN OP EEN RIJ

In dit hoofdstuk bespreek ik eerst en vooral de pleinen zelf: wat voor pleinen zijn het, welke elementen zijn er aanwezig? Van hieruit is het dan mogelijk om in de analyse na te gaan hoe de kinderen dit plein en de aanwezige elementen gebruiken en hoe zij hier een territorium afbakenen. In een tweede punt besteed ik aandacht aan de achtergrondkenmerken van de kinderen die op de onderscheiden locaties aanwezig waren: wat is hun leeftijd, geslacht en etniciteit? Dit kan helpen om een beeld te krijgen van het speelgedrag en van de interacties en netwerken tussen de kinderen naargelang hun achtergrondkenmerken. Als laatste zal ik in dit hoofdstuk aangeven welke kinderen niet dan wel met volwassenen komen en wie de volwassenen zijn die de kinderen begeleiden. Aan de hand hiervan is het later mogelijk om na te gaan of de aanwezigheid van volwassenen een invloed heeft op de activiteiten van de kinderen en hoe de interacties met deze volwassenen verlopen.

1 De pleinen

Voor de twee locaties in het stedelijke gebied geldt dat zowel de omgeving als het plein zelf grotendeels bestaat uit steen en beton. Hierop zijn elementen aangebracht die dit deel van de publieke ruimte geschikt maken om er een poosje te verblijven of te spelen. De speelplekken in de randgemeenten ogen heel wat 'natuurlijker': er is meer groen aangebracht en ook de ondergrond bestaat er vooral uit gras en zand.

1.1 Moorkensplein

Het Moorkensplein is gelegen aan het districtshuis van Borgerhout, er komen zes zijstraten op uit. Dit plein is duidelijk niet expliciet ingericht als speellocatie: er zijn geen elementen aangebracht met de onmiddellijke bedoeling een speelelement te zijn. Een deel van het plein wordt ingenomen door het grote districtshuis, met aan de zijkant trappen en een balustrade. Op het plein staan verschillende aangeplante bomen, struiken, bankjes, lantaarnpalen, een fontein en een aantal vuilnisbakken. Eén zijde van het plein grenst onmiddellijk aan de omringende huizen, zonder dat er een straat tussen ligt.

1.2 Dageraadplaats

De Dageraadplaats in Antwerpen bestaat uit twee speeldomeinen: enerzijds heb je het plein zelf en anderzijds heb je een deeltje van het plein dat omgevormd is tot een kleine speeltuin. Het plein zelf is vooral ingericht met het oogmerk basketbal mogelijk te maken: in het midden van het plein staan zes basketbalpalen, waarvan twee op lagere hoogte zijn geplaatst. In de speeltuin staan schommels, schommelpaardjes, een klimrek en een speelhuisje met glijbaan. De ondergrond hier is gemaakt van zacht materiaal en de kleuren van de tegels vormen een dambordpatroon. Onmiddellijk grenzend aan de speeltuin zijn bankjes aangebracht.

Het hele plein is omzoomd met dunne bomen, er zijn talrijke bankjes aan de rand van het plein evenals een aantal tafels, ijzeren baren om fietsen aan vast te maken en

vuilnisbakken. Aan de rand van het plein zijn verschillende eet- en drankgelegenheden, met terrasjes in de zomer. Eveneens aan het plein grenst de Sint-Norbertuskerk. Tien zijstraten komen uit op het plein. Er is niet veel verkeer onmiddellijk rond het plein, behalve aan één zijde, waar een drukke straat met tramsporen loopt.

1.3 Rivierenhof

Het Rivierenhof in Deurne is een echt park en is zeer uitgestrekt. Het park is omgeven door de drukke N12 en E313, het plein is dan ook niet te bereiken zonder een drukke baan over te steken. In het park zijn voetbal- en korfbalvelden, speeltuinen, een golfterrein, een eet- en drankgelegenheid, een vijver, maar ook grote stukken gras en bosjes. Ik heb geobserveerd in een gedeelte waar enkel gras en bosjes waren. Talrijke bomen en struiken zijn hier aangebracht en er is een bos, waar in de zomer een grote zandberg lag. Op het uitgestrekte grasveld ligt in het midden een heuvel. Door het park lopen geasfalteerde weggetjes waar banken langs staan die uitkijken op het grasveld. Naast het bosje is een vijver met eenden en zwanen, waar ook veel meeuwen vertoeven.

1.4 Wijngaardberg

De Wijngaardberg is een echte speeltuin in Merksem, gelegen in een rustige woonwijk op een 200 meter van de N129. De speeltuin is ingedeeld in twee gebieden: het voetbalveld en de speeltuin. In het voetbalveld staan twee doelen en het veld is afgebakend doordat de ondergrond hier van zand is, tegenover de rest van het plein waar gras staat. In de speeltuin staan schommels, een schommelband, een speelhuisje met glijbaan, een klimmuur en een klimrek. Rondom de toestellen is telkens een zandbak met wit, proper zand aangebracht, die omzoomd wordt door een muurtje met houten balken. Verder staan er bankjes, een tafel en een vuilnisbak in de speeltuin. Achteraan, waar het plein grenst aan een aantal tuinen, zijn bomen en struiken aangelegd met daarachter nog een hekwerk. Ook langs de straatkant is het gebied afgeschermd door een hekwerk.

1.5 Algemeen

De locaties die ik heb geobserveerd, hebben elk een eigen karakter: een park gericht op recreatie voor alle stadsbewoners, een speeltuin expliciet gericht naar kinderen, een plein dat duidelijk niet is ingericht met de bedoeling er te spelen en een plein in de stad gericht op zowel kinderen als andere gebruikers. Naargelang de locatie hebben de kinderen al dan niet de beschikking over aangebrachte speeltoestellen en velden voor balspelen. De kinderen kunnen echter ook gebruik maken van andere aanwezige infrastructuur.

2 Wie zijn de kinderen op de Antwerpse pleinen?

In dit deel ga ik na welke kinderen vooral spelen op de Antwerpse pleinen. Hierbij vermeld ik wel dat het voor de eigen observaties gaat om schattingen. Via observaties is het immers onmogelijk nauwkeurig na te gaan wat de exacte leeftijd is van de kinderen en welk precies hun etnische afkomst is. Het is echter wel vrij goed mogelijk om te schatten of een kind eerder zes, acht, tien dan wel twaalf jaar is. Voor etniciteit is het schatten niet

voor al de kinderen even gemakkelijk. Ik maak hier de indeling Europees - niet-Europees. Bij de Europese kinderen, gaat het in de eerste plaats om Belgische kinderen. Hoewel het niet altijd even eenvoudig is te zeggen of de kinderen al dan niet van Belgische afkomst zijn, meen ik toch dat de meeste onder hen dit wel waren. Op het Moorkensplein bestaat de groep van Europese kinderen duidelijk ook uit Oost-Europese kinderen, wat je kon horen aan het feit dat zij geen Nederlands praatten. Voor de niet-Europese kinderen gaat het in de eerste plaats om Noord-Afrikaanse, meer vermoedelijk Marokkaanse, kinderen.

Hoewel de eigen interpretaties volledige nauwkeurigheid qua leeftijd en etniciteit hier dus uitsluiten, is het toch mogelijk om een globaal beeld te krijgen van de kinderen die geobserveerd werden. Om de verhoudingen na te gaan qua kenmerken van de aanwezige kinderen, heb ik hun eigenschappen, zoals ik ze op moment van de observatie inschatte en genoteerd heb, ingegeven in SPSS. Via eenvoudige kruistabellen krijg je dan een goed overzicht van de kenmerken van de kinderen die op de pleinen spelen.

2.1 Wie?

Hoewel ik mij in deze thesis wil focussen op kinderen in de leeftijdscategorie zes tot twaalf jaar, merkte ik tijdens mijn observaties dat vaak kinderen die iets jonger en iets ouder zijn ook meespelen. De meeste kinderen die op de pleinen spelen, zijn ongeveer tussen vier en veertien jaar. Ik ga mij in dit deel in eerste instantie focussen op kinderen tussen zes en twaalf jaar, maar zal ook eens gaan kijken of er interessante wijzigingen zijn in de verhoudingen als je het aantal kinderen tussen ongeveer vier en veertien jaar in aanmerking neemt.

2.2 Hoeveel?

Voor het aantal kinderen dat ik heb geobserveerd, reken ik enkel die kinderen mee die effectief even op het plein verbleven en niet de kinderen die gewoon passeerden. Op de Dageraadplaats werden 102 kinderen tussen ongeveer zes en twaalf jaar (141 tussen vier en veertien) geobserveerd, op het Moorkensplein waren dit 62 kinderen (82 tussen vier en veertien), voor de Wijngaardberg ging het om 23 kinderen (28 tussen vier en veertien) en in het Rivierenhof om 90 kinderen (126 tussen vier en veertien).

2.3 Geslacht

2.3.1 Geslacht – algemeen

De jongens zijn duidelijk in de meerderheid op de Antwerpse pleintjes en speelplekken. In het stedelijke gebied is er voor de leeftijdscategorie van zes tot twaalf jaar telkens een verhouding van ongeveer 1,5 jongens tegenover elk meisje, in niet-stedelijk gebied gaat het om ongeveer 1,8 jongens voor elk meisje. Interessant is dat als we de leeftijdscategorie uitbreiden en de vier- tot veertienjarigen in acht nemen, het onderscheid tussen de seksen nog groter wordt, behalve in het Rivierenhof. Op de Dageraadplaats zijn er dan twee jongens voor elk meisje, op het Moorkensplein 1,75 jongens voor elk meisje en op de Wijngaardberg 2,5 jongens voor elk meisje. Als we dit nader bekijken, merken we dat dit verschil toe te schrijven is aan het feit dat er zowel bij de kinderen jonger dan zes

als ouder dan twaalf minder meisjes zijn, maar dat het vooral bij de laatste groep is dat de meisjes sterk ondervertegenwoordigd zijn.

Hier sluiten mijn observaties dus deels aan bij de bevindingen van Karsten (1996: 365), die op alle door haar onderzochte locaties vaststelde dat de jongens in de meerderheid waren. In haar onderzoek was dit telkens in een verhouding van twee jongens tegenover één meisje. In mijn observaties is dit voor de leeftijdscategorie zes tot twaalf jaar een verhouding van ongeveer 1,5 tot 1,8 jongens voor elk meisje.

2.3.2 *Geslacht naar afkomst*

De vaststelling dat meisjes minder aanwezig zijn op de geobserveerde speelplekken, kunnen we ook doortrekken naar afkomst. Zowel binnen de Europese kinderen als binnen de niet-Europese kinderen zijn de jongens in de meerderheid. Enige uitzondering is hier de Dageraadplaats, waar bij de kinderen tussen zes en twaalf meer Europese meisjes zijn dan Europese jongens. Stelt men hier echter de leeftijdsgrenzen op vier en veertien jaar, dan komen de Europese jongens in de meerderheid tegenover de Europese meisjes. Zowel binnen de Europese als de niet-Europese kinderen, daalt het aantal meisjes in verhouding tot het aantal jongens als men de leeftijdsgrenzen uitbreidt, behalve in het Rivierenhof.

Hooghiemstra (1997: 157-159) wees op de marginale aanwezigheid van allochtone meisjes in het openbare leven en ook Van der Spek en Noyon (1997: 32) wezen op grote genderverschillen in het buiten spelen van migrantenkinderen. Dit wordt deels bevestigd door mijn eigen gegevens. Zo zijn er op de Wijngaardberg wel evenveel niet-Europese meisjes als niet-Europese jongens en Europese meisjes, maar hier gaat het om Aziatische meisjes en niet om Marokkaanse of Turkse meisjes zoals uit bovenvermelde onderzoeken. Op de andere pleinen zie je wel degelijk dat niet-Europese meisjes, waarbij het dan wel vooral gaat om Noord-Afrikaanse meisjes, minder aanwezig zijn dan jongens van dezelfde afkomst.

2.4 *Afkomst*

2.4.1 *Afkomst – algemeen*

Voor afkomst is er een onderscheid tussen de stedelijke en niet-stedelijke plaatsen. In de stedelijke gebieden zijn telkens meer niet-Europese kinderen aanwezig dan Europese kinderen. Op de Dageraadplaats gaat het, voor de kinderen tussen zes en twaalf, om een verhouding van 1,5 niet-Europees kinderen voor elk Europees kind en op het Moorkensplein is dit zelfs 4,6 niet-Europese kinderen voor elk Europees kind. In niet-stedelijk gebied zijn de Europese kinderen dan weer in de meerderheid met een verhouding van ongeveer anderhalf à twee keer zoveel Europese als niet-Europese kinderen. Breiden we de leeftijdsgrenzen uit tot vier en veertien jaar, dan komen er telkens in verhouding meer Europese kinderen voor dan wanneer we de grenzen op zes en twaalf jaar zetten, behalve op de Dageraadplaats. Dit is vooral toe te schrijven aan de aanwezigheid van Europese kinderen jonger dan zes. Ouder dan twaalf komen er zeer weinig Europese kinderen bij.

2.4.2 Afkomst naar geslacht

Voor afkomst naar geslacht liggen de verhoudingen per plein nogal uit elkaar. Op de Dageraadplaats zijn voor de niet-Europese kinderen en de Europese kinderen de meisjes ongeveer in gelijke mate aanwezig, bij de jongens daarentegen zijn er 2,6 niet-Europese jongens voor elke Europese jongen (voor de kinderen van zes tot twaalf jaar). Op het Moorkensplein is het onderscheid naar afkomst voor de beide geslachten veel groter: er zijn 5,2 niet-Europese jongens voor elke Europese jongen en vier niet-Europese meisjes voor elk Europees meisje. Op de Wijngaardberg zijn er dan weer voor elke niet-Europese jongen 2,75 Europese jongens, terwijl er exact evenveel Europese en niet-Europese meisjes zijn. In het Rivierenhof, tenslotte, zijn er 1,7 Europese meisjes voor elk niet-Europees meisje en 1,2 Europese jongens voor elke niet-Europese jongen.

2.5 Algemeen

Uit voorgaande is duidelijk geworden dat op de Dageraadplaats vooral niet-Europese jongens spelen, de niet-Europese meisjes en Europese kinderen zijn ongeveer in gelijke mate aanwezig. Het Moorkensplein is vooral een speelplek voor niet-Europese kinderen, in het bijzonder voor niet-Europese jongens. De Wijngaardberg is een plaats waar vooral Europese jongens komen. Ook in het Rivierenhof komen eerst en vooral Europese jongens, gevolgd door de niet-Europese jongens, Europese meisjes en niet-Europese meisjes.

3 Volwassenen

Worden kinderen vaak begeleid en zo ja, wie zijn dan de kinderen die begeleid worden en wie zijn de volwassenen die begeleiden? Of het bij deze volwassenen telkens gaat om de ouders van de kinderen, kan niet altijd worden uitgemaakt. In veel gevallen betreft het duidelijk de ouders, in andere gevallen zou het ook een oppas kunnen zijn, soms is het duidelijk een grootouder.

3.1 Kinderen begeleid door een volwassene

3.1.1 *Wie zijn de kinderen die begeleid worden?*

Naargelang de verschillende locaties waar geobserveerd werd, hing het er een beetje van af welke kinderen begeleid werden. In eerste instantie gaat het overall om jongere kinderen, vooral tot een jaar of acht komen kinderen onder begeleiding. Europese kinderen worden vaker begeleid dan niet-Europese kinderen en meisjes komen duidelijk eerder in gezelschap van een volwassene dan jongens. Vooral bij de niet-Europese kinderen is het onderscheid tussen de seksen merkbaar: de jongens komen hier veel minder vaak onder begeleiding dan de meisjes. In het Rivierenhof komen de kinderen duidelijk vaker onder begeleiding dan op elk van de andere plaatsen.

3.1.2 *Wie zijn de ouders die begeleiden?*

Hier is een duidelijk onderscheid naar de verschillende locaties. Wel kunnen we algemeen stellen dat het meestal gaat om één volwassene die één of meerdere kinderen begeleidt.

Bij de vrouwen zien we wel dat er soms twee vrouwen komen, maar meestal gaat het toch om één volwassene. Vooral niet-Europese vrouwen komen nogal eens met twee of meer.

Op de Dageraadplaats zijn het in eerste instantie Europese vrouwen en mannen die hun kinderen vergezellen. Zij komen vooral met kinderen tot een jaar of acht. In tweede instantie zijn er de niet-Europese vrouwen, die vooral met jongere kinderen, vaak kinderen jonger dan zes, en met meisjes komen. Tot slot zijn er de niet-Europese mannen: zij komen meestal met iets oudere kinderen, vanaf een jaar of acht, en hebben meestal één kind bij.

Op de Wijngaardberg zijn het zeer duidelijk allemaal moeders die meekomen met hun kinderen, één vader uitgezonderd (maar hier kwam ook de moeder mee). Zij komen ofwel met kleine kinderen ofwel met meisjes, die soms ook wat ouder zijn (tot 10 jaar).

Op het Moorkensplein komen meestal niet-Europese of Europese vrouwen mee met de kinderen. Mannen komen hier nauwelijks met een kind. Elk Europees kind dat werd geobserveerd, kwam hier onder begeleiding. Bij de niet-Europese kinderen worden vooral jonge kinderen en meisjes vergezeld door een volwassene, de meisjes worden soms zelfs begeleid tot twaalf jaar.

In het Rivierenhof komen de meeste kinderen onder begeleiding. Voor de begeleiders onderscheiden we hier als eerste de niet-Europese vrouwen. Meestal komen zij met een paar vrouwen en een aantal kinderen samen. Soms komt één vrouw met een aantal kinderen, maar zij voegt zich dan meestal bij reeds aanwezige vrouwen. De kinderen die met hen meekomen zijn kleine kinderen, meisjes (soms ook tienermeisjes) en jongens tot een jaar of tien. Dan zijn er ook de Europese ouders. Zij komen heel vaak alleen, vooral de mannen komen alleen met de kinderen, vrouwen komen soms per twee, maar meestal ook alleen. Wat betreft de kinderen die zij bij zich hebben, is er een duidelijk onderscheid tussen de mannen en de vrouwen. Vrouwen komen *eerder* dan mannen met jonge kinderen en ook *eerder* met één kind, terwijl mannen *meestal* meerdere kinderen bij zich hebben, *vaker* komen met oudere kinderen (tussen zes en twaalf) en *bijna steeds* een jongen bij zich hebben. Soms zie je wel gezinnen wandelen door het Rivierenhof, maar meestal betreft het toch één ouder.

3.2 Kinderen niet begeleid door een volwassene

Verschillende onderzoeken wezen reeds op de invloed van de leeftijd op de zelfstandige mobiliteit van kinderen (Hillman, 1997: 15; Valentine, 1997: 57-58; Van der Spek en Noyon, 1997: 31). Ook uit mijn observaties bleek dat het vooral oudere kinderen zijn die alleen naar de speelplekken komen. Vooral vanaf een jaar of acht à negen, zijn kinderen zonder begeleiding op de pleinen aanwezig. Ook geslacht werd door Hillman (1997: 15) naar voor gebracht als een belangrijke factor voor zelfstandige mobiliteit. Ook dit blijkt uit mijn eigen waarnemingen: jongens worden minder vaak begeleid dan meisjes en zijn op jongere leeftijd al zonder begeleiding aanwezig. Meisjes worden soms tot twaalf jaar begeleid, jongens vooral tot een jaar of acht. Van der Spek en Noyon (1997: 32) kaarten ook nationaliteit en genderverschillen aan als determinanten van zelfstandige mobiliteit.

Ook mijn eigen gegevens bevestigen dit onderscheid: vooral niet-Europese jongens komen zonder begeleiding, vaak al vanaf een jaar of zes. Niet-Europese meisjes worden veel vaker en tot op latere leeftijd begeleid.

We maken bij de kinderen die zonder begeleiding komen nog een onderscheid naar de kinderen die helemaal alleen komen en de kinderen die komen met andere kinderen. Deze andere kinderen kunnen broertjes of zusjes zijn, maar ook vriendjes of vriendinnetjes.

3.2.1 Helemaal alleen

Vooral jongens komen vaak helemaal alleen. Naar de Dageraadplaats komen ook meisjes alleen, soms zelfs kleine meisjes vanaf een jaar of zeven. In eerste instantie zijn het echter niet-Europese jongens die alleen komen. Naar de Wijngaardberg zijn het alleen jongens die helemaal alleen komen en op het Moorkensplein alleen niet-Europese jongens. Naar het Rivierenhof komen geen kinderen helemaal alleen.

3.2.2 Met twee of meer

Het is niet altijd even duidelijk of de kinderen die elkaar vergezellen broertjes of zusjes zijn dan wel vriendjes of vriendinnetjes. Op de Dageraadplaats komen wel regelmatig zeer duidelijk oudere kinderen met jongere broers of zussen. Bij deze jongere kinderen gaat het vooral om kleine meisjes, tot een jaar of zes, die begeleid worden door een zus of broer. Op het Moorkensplein komen enkel oudere meisjes met kleine meisjes, jongens komen hier eerder uitzonderlijk met een zus aan. Als zij toch met een zus komen, gaat het bovendien eerder om zussen die niet veel met hen verschillen qua leeftijd. In het Rivierenhof kwam slechts éénmaal een meisje zeer duidelijk met jongere zusjes, voor de rest werden hier geen kinderen waargenomen die duidelijk alleen met broertjes en/of zusjes kwamen.

Vooral jongens komen duidelijk met vriendjes. Meisjes komen ook met vriendinnetjes, maar minder vaak dan jongens. Wel opvallend is dat meisjes vooral met meisjes komen en jongens met jongens. Op de Wijngaardberg en in het Rivierenhof komen geen respectievelijk weinig meisjes alleen met vriendinnetjes.

3.3 Algemeen

Verskillende onderzoeken in de literatuur wezen op de reductie in zelfstandige mobiliteit van kinderen (Hillman, 1997: 11-13) en op het feit dat kinderen in de stad, in vergelijking met plattelandskinderen, veel minder vaak en pas op latere leeftijd zonder begeleiding de straat op mogen (Marketta, 1997: 46-47; Van der Spek en Noyon, 1997: 30-31). Onderzoek wijst hier in de richting van de factor angst, vooral het onveilige verkeer verontrust vele ouders (Elchardus & Smits, 2003: 102; Van der Spek en Noyon, 1997: 34).

Een vergelijkend perspectief in de tijd of naar het onderscheid stad - platteland is aan de hand van deze observaties niet mogelijk. Wel is duidelijk geworden dat in stedelijk gebied heel wat kinderen onder begeleiding komen van volwassenen. Of dit inderdaad te maken heeft met het angstgevoel van de ouders voor het onveilige verkeer, kan ik uit observaties uiteraard niet opmaken. Verskillende onderzoeken hebben dit angstgevoel wel

onderzocht, denk maar aan het TOR-onderzoek (Elchardus en Smits, 2003: 102) waarin 70% van de ondervraagde Belgen aangeeft het eens te zijn met de stelling dat het vandaag te onveilig is om kinderen alleen te laten buiten spelen. Het is dan ook niet ondenkbaar dat de redenen eerder in deze richting te zoeken zijn.

HOOFDSTUK 5: STADSPEL IN DE SCHIJNWERPERS

In dit hoofdstuk ga ik allereerst in op het gebruik van de omgeving en de verschillende aanwezige elementen door de kinderen. Hierbij wil ik het ook hebben over hoe de kinderen in die omgeving eventueel een bepaald gebied afbakenen en wanneer zij dat vooral doen. In tweede instantie richt ik mij op de vraag in welke mate het spel gebonden is aan geslacht, leeftijd en etniciteit. En wat valt er te zeggen over netwerken en interacties tussen kinderen? Tot slot behandel ik de invloed van volwassenen op het spel van de kinderen. Hier zullen de verschillende rollen die ouders op zich nemen in rekening worden gebracht.

1 Omgeving en territorialiteit

1.1 Gebruik van de omgeving

Uit de literatuur blijkt dat verschillende auteurs kritiek uitoefenen op de speelgelegenheden die kinderen ter beschikking hebben. Moyles en Both (1993: 21) menen dat het spel altijd gestructureerd wordt door het aanwezige materiaal en dat de kwaliteit van het spel voor een groot deel afhangt van de kwaliteit, hoeveelheid en verscheidenheid van wat wordt aangeboden. Aansluitend bij Bladergroen (1957: 30) stellen Cunningham en Jones (1997: 124) dat speeltuinen vaak gevuld zijn met artificieel speelgoed en vrij beperkende objecten. Het materiaal is te veel klaargemaakt en het accent ligt op veiligheid en mogelijkheid tot supervisie. Variatie in ervaring, complexiteit en avontuur worden zelden in rekening gebracht. Is dit inderdaad het geval voor de formele speelplekken? En scheppen de niet-formele speelplekken volwaardige mogelijkheden om te spelen?

1.1.1 *Speeltoestellen*

Een gedeelte van de formele speelplekken bestaat telkens uit een gebied met speeltoestellen. Kinderen die spelen op deze speeltoestellen, doen dit meestal volgens de impliciete voorschriften die deze toestellen herbergen: al zittend op de schommel, het klimrek om op te klimmen, de glijbaan om af te glijden. Sommige kinderen, vooral de iets oudere kinderen, gaan het huisje al eens anders aanwenden: ze gaan liggen of staan op een schommel, gaan bovenaan in de klimtouwen zitten praten of iemand gaat bovenaan in de klimtouwen zitten en de ander gaat beneden staan waarbij ze een bal naar elkaar toegooiden, ze klimmen langs de glijbaan of zijkant van het speelhuisje omhoog en springen er weer af. Het werd bijvoorbeeld niet waargenomen dat kinderen het speelhuisje gebruiken voor fantasiespel, wat als mogelijkheid werd aangegeven in de literatuur (Haagse Koepel, s.d.). Het lijkt er dus op dat Bladergroen en Cunningham en Jones met hun bovengenoemde kritieken gedeeltelijk gelijk hebben. Toch wil dit niet zeggen dat deze toestellen overbodig zijn. Hier kom ik later bij de opmerkingen nog op terug.

Op de Wijngaardberg waren de toestellen ook nog omgeven door een zandbak met wit zand. Dit is enerzijds veiliger maar zorgde ook voor extra speelmogelijkheden: de kinderen

gingen hier ook in het zand spelen. Met gevonden flesjes schepten ze zand op de glijbaan, of ze gingen gewoon wat in het zand graven met hun handen. Echt dingen maken in het zand deden de kinderen niet, daar is immers nat zand (water) voor nodig en als het niet geregend heeft (of de kinderen geen water meebrengen van thuis) is dit dus niet mogelijk.

1.1.2 Velden voor balspelen

Naast het gedeelte met speeltoestellen, zijn op de formele speelplekken ook velden aanwezig voor balspelen. Op de Dageraadplaats zijn dit basketbalvelden (zes basketbalpalen) en op de Wijngaardberg een voetbalveld.

Vooraf op de Wijngaardberg wordt dit veld enkel en alleen gebruikt voor balspelen, in het bijzonder voetbal. Op de Dageraadplaats is de situatie enigszins anders. Het is eigenlijk meer een plein bedoeld voor iedereen, waarop basketbalpalen zijn aangebracht. De velden worden dan ook niet de hele tijd en allemaal in beslag genomen door basketbal. De kinderen gaan er ook voetballen, gooien met de bal, rondwandelen, fietsen, lopen... .

1.1.3 Pleinen

De pleinen zelf worden vooral gebruikt voor bewegingsspel, maar het verschilt wel van locatie tot locatie. Zo komen er op de Dageraadplaats, zoals ik hierboven reeds heb aangegeven, meervoudige spelvormen voor. Vooral oudere jongens, vanaf een jaar of acht, vind je terug op het plein, in de basketbalgebieden. Jongere kinderen, maar ook oudere kinderen, gaan er veel rondwandelen, achter elkaar aanlopen, met de bal spelen of fietsen. Op de Wijngaardberg wordt het gedeelte van de speelplek buiten het voetbalveld en het speeltuingedeelte niet vaak gebruikt. Soms gaan de jongens wel buiten de grenzen van het voetbalveld voetballen of gaan de kinderen op het grasgedeelte tussen de speeltuigen tikkertje spelen, of fietsen zij een paar rondjes rond het plein, maar daar houdt het op.

Op het Moorkensplein en in het Rivierenhof is de situatie helemaal anders, er zijn noch speeltoestellen noch voorzieningen voor balspelen. Voor het Moorkensplein geldt dat er qua balspelen dan ook vooral wordt gevoetbald. Meestal wordt er wat heen en weer gevoetbald of proberen de jongens de bal van elkaar af te pakken. Een bankje dient eventueel als doel. Kinderen gaan op het plein zelf wat rondwandelen, fietsen of steppen. In het Rivierenhof gaan de kinderen op het pleingedeelte ook vaak met de bal spelen: voetballen, baseballen of wat met de bal naar elkaar gooien. Verder gaan ze er rondwandelen, lopen of in het gras zitten praten. Omdat de ondergrond hier zacht is, gaan ze bij balspelen of als ze achter elkaar aan lopen vaak 'sliden' of zich laten vallen en op de grond liggen. Als de kinderen op de grond zitten, gaan ze soms even liggen of ze gaan wat worstelen.

1.1.4 Vaste elementen

Op de pleinen zijn ook overal vaste elementen aangebracht. Vooral op de informele speelplekken wordt deze aanwezige infrastructuur veelvuldig gebruikt. Op de formele speelplekken daarentegen doen deze elementen veel minder dienst als speelobject.

Op de Dageraadplaats worden vooral de bankjes gebruikt om op te zitten praten. Tegen de muur van de kerk of van een huis gaan de kinderen soms voetballen. De bomen worden zeer weinig benut tijdens het spel: soms eens om rond te draaien of om over het muurtje te lopen dat de boom omzoomt en éénmaal tijdens een fantasiespel. De fietsbaren werden slechts éénmaal gebruikt om aan rond te draaien. Op de Wijngaardberg zijn ook bomen en struiken aanwezig, maar deze werden nooit gebruikt in het spel. Eénmaal werd hier een kapotte omheining gebruikt om aan te slingeren.

Op de formele speelplekken worden de vaste elementen wel vaak gebruikt. Op het Moorkensplein zijn vooral de trappen en balustrade van het districtshuis geliefd om op te zitten praten, op en af te lopen of op te klimmen. De bankjes worden ook veel gebruikt om op te zitten praten, doen dienst als doelpaal bij het voetbal en dienen om over te lopen en af te springen. Ook de fontein verschaft de kinderen speelplezier: ze scheppen het water eruit om modder mee te maken (met het zand rond de bomen) of om naar de duiven te gooien, vissen afval, bladeren of takjes eruit, trachten elkaar in de fontein te gooien. Als de fontein leeg is, gaan ze over de rand lopen en erin springen. Rond de lantaarnpalen en struiken gaan de kinderen rondjes fietsen en achter de struik gaan ze zich verstoppen. Ook achter de hoeken van de huizen verstoppen de kinderen zich soms. De bomen worden wel eens aangewend om in het voorbijgaan bladeren af te plukken, de stam te bestuderen of boomschors af te schrapen. De muur van het districtshuis doet dienst om om ter hardst naar toe te lopen, met de fiets tegen te botsen of om tegen te voetballen. Een openstaande deur van een huis dat grenst aan het plein nodigt dan weer uit tot 'belletje trek'.

In het Rivierenhof worden vooral de takken en bladeren van de bomen zeer vaak gebruikt: de kinderen zoeken takken en slaan ermee op de grond, tegen de boomstammen, doen er een zwaardgevecht mee, sleuren met zware takken over en weer, gooien de bladeren in de lucht en schrapen ze bij elkaar. Er is een struik waar de kinderen in kunnen en deze deed dienst als kamp. In de zomer lag er een hoge zandberg in het bosje die de kinderen veel plezier verschaft: ze klommen of fietsten er veelvuldig op en liepen of fietsten er vervolgens weer af, ze gingen bovenaan wat staan praten, lieten er een bal afrollen... . In de herfst was deze berg weg. Verder proberen kinderen soms in een boom te klimmen, maar omdat de takken pas hoog van de grond beginnen, lukt dit niet zonder hulp van een volwassene. Eén boom had lage takken en hier klommen de kinderen wel in.

1.1.5 Tijdelijk aanwezige elementen

Verder gebruiken de kinderen ook elementen die slechts tijdelijk aanwezig zijn. Hier gaat het dan vooral om afval: dit vissen ze uit de fontein om mee te spelen, rapen ze op om te bestuderen of om zand of water mee te scheppen. Soms rapen ze afval op zoals touwtjes of duivenveren en lopen hier de hele tijd mee rond. Op de Dageraadplaats stonden ook dranghekken, die gebruikt werden om op of over te klimmen, over te voetballen of op te staan kijken. In de herfst stond er ook een stapel stoelen en tafels van de terrasjes, waar de kinderen opklommen en die hun 'kasteel' was. Als het geregend heeft, zijn plassen dan weer zeer geliefd om door te fietsen, te lopen of in te springen.

1.1.6 *Dieren*

Dan zijn er nog dieren die de aandacht trekken van de kinderen, vooral duiven zijn erg populair. Kinderen gaan ze najagen door erachteraan te lopen of te fietsen of werpen er stokjes, stukjes brood, afval of een bal naartoe. Een voorbijgaande hond wordt al eens geaaid of als de kinderen een eigen hond bijhebben, spelen ze hiermee. In het Rivierenhof zijn ook de eenden, meeuwen en zwaan geliefd. De kinderen staan ernaar te kijken, volgen de dieren terwijl ze rondzwemmen of gooien er stokjes of bladeren naartoe. Wanneer er in de herfst een echte plaag van lieveheersbeestjes heerst in het Rivierenhof, proberen de kinderen ze te vangen in de lucht.

1.2 Territorialiteit

Bakenen kinderen in hun spel een domein af en zo ja, hoe wordt dit duidelijk? Wordt aan andere kinderen verstaanbaar gemaakt dat zij dit domein niet mogen betreden?

1.2.1 *Balspelen*

Vooraf bij balspelen wordt zeer duidelijk een bepaald 'domein' ingenomen. Op die locaties waar reeds een 'veld' aangebracht is, dienen de grenzen van dit veld vaak als een gebied waar regels aan vasthangen. Bijvoorbeeld op de Wijngaardberg is het voetbalveld van zand, terwijl het gebied daaromheen gras is. Als er een wedstrijd gespeeld wordt, zijn de grenzen van het veld dikwijls ook de 'grenzen' van het spel: kom je buiten het gebied dan is dit een 'fout'.

Soms gebeurt het ook dat deze grenzen niet tellen, maar over het algemeen wordt ook dan niet zeer ver buiten het veld gegaan. Bijvoorbeeld op de Dageraadplaats wordt soms wel gebasket zonder binnen het veld te blijven, maar toch blijft men dan in de buurt van de ring en gaan de jongens niet helemaal tot aan de andere kant van het plein. Verder wordt vaak slechts één basketring of voetbalgoal gebruikt. Bij het voetbal worden soms wel twee doelen gebruikt als er wat meer jongens zijn, bij het basketbal wordt vrijwel steeds één ring gebruikt, ook als de teams zeer groot zijn. Vaak spelen de jongens dan ook maar op iets meer dan een half veld.

Op de speelplekken waar geen vooraf aangebrachte velden zijn, nemen de kinderen gewoon een bepaald gebied in. Soms doen banken en bomen dienst als doelpalen, waartussen je dan moet scoren. De kinderen richten zich dan vooral naar dit punt en er is dan ook telkens maar één doel voor beide teams. Een balspel dat ook werd waargenomen was baseball: een aantal jongens kwam naar het Rivierenhof om te baseballen. Hun jassen deden dienst als honken en op die manier bakenden zij meteen hun speeldomein af.

De kinderen die balspelen doen, nemen telkens een vrij groot gebied in beslag. Andere kinderen, die niet de bedoeling hebben om mee te spelen, gaan automatisch niet in dit gebied. Kinderen die wel de bedoeling hebben om mee te spelen, betreden het gebied en lopen mee achter de bal aan. Soms zijn de kinderen echter niet welkom. Dit is vooral het geval als niet-Europese jongens aan het voetballen zijn en een niet-Europees meisje betreedt het veld. Het meisje wordt genegeerd of er wordt haar duidelijk gemaakt dat ze

niet mag meedoen. Zo gaan bijvoorbeeld twee meisjes tussen een aantal jongens staan en lopen mee achter de bal, die ze niet in handen kunnen krijgen. De jongens zeggen iets tegen de meisjes, maar ze blijven toch een paar minuten tussen de jongens lopen. Dan gaan ze weg terwijl ze tegen elkaar iets zeggen en achterom kijken. De meeste meisjes zijn zich, denk ik, wel bewust van het feit dat ze zich niet in het 'jongensgebied' moeten begeven, of willen dit misschien zelfs helemaal niet. Vooral kleine meisjes durven wel eens in het gebied van de jongens komen, zij zijn zich waarschijnlijk nog niet bewust van de grenzen tussen het jongens- en meisjesspel. Met een vermanende opmerking van een ouder of de jongens zelf, wordt hen dit meteen geleerd.

1.2.2 Rondhangen, rondwandelen en fietsen

Als kinderen gewoon wat rondhangen zijn zij vaak heel mobiel en blijven zij niet op één bepaalde plek, tenzij ze ergens gaan zitten. Ze bakenen dan niet echt een gebied af, maar gebruiken het hele plein om rond te hangen, te wandelen of te fietsen. Hierbij betreden ze dan niet de gebieden die in beslag genomen worden door (bal)spel.

De oudere kinderen gaan in stedelijk gebied ook vaak buiten het plein vertoeven. Ze lopen of fietsen dan wat in en uit de straten en komen hierbij soms op het plein. Soms blijven ze even, lopen dan weer terug een straat in, komen even later terug... . Vooral op het Moorkensplein, maar ook op de Dageraadplaats, kreeg je de indruk dat sommige kinderen eerder in de straat zelf aan het spelen waren en soms even tot op het plein wandelden of fietsten. Het plein maakt dan slechts een deel uit van hun hele speelgebied. Dit gedrag sluit aan bij wat Van Gils zegt: kinderen spelen het liefst van al voor hun deur en in hun straat (Hens, 2003: 33-34).

Als de kinderen met een aantal zijn, gaan sommigen op een bankje zitten en anderen staan er dan wat rond. Op deze manier nemen zij ook een bepaald deel van het plein in. Andere kinderen fietsen er soms naartoe, of iemand uit het groepje roept iemand die passeert, die dan even iets gaat zeggen. Soms gaan de kinderen even uit het groepje: ze lopen achter elkaar aan om elkaar te pakken, fietsen even met een fiets van iemand die even bij het groepje is komen staan, lopen even naar andere kinderen toe. Daarna keren ze weer terug naar het groepje waarbij ze stonden, naar hun gebied als het ware.

Eén keer hoor ik een meisje echt uitdrukkelijk zeggen dat zij een bepaald plekje als het hare beschouwt. Wanneer haar moeder vraagt waar ze wil gaan zitten om hun ijsje op te eten, en of ze misschien in het zonnetje wil gaan zitten, antwoordt het meisje dat ze op 'dat' bankje wil gaan zitten en wijst daarbij naar een bankje in de schaduw, terwijl ze zegt: 'Dit is mijn plekje en ik wil altijd hier zitten als ik kom.'

1.2.3 Speeltuintje

Kinderen die in het speeltuintje op de toestellen spelen, spelen vaak enkel en alleen op deze toestellen of blijven in de buurt van het speeltuintje. Vooral de kleinste kinderen komen weinig buiten dit terrein. De oudere kinderen spelen soms even in het speeltuintje, maar gaan ook op de rest van het plein vertoeven.

Op de Dageraadplaats zitten soms meerdere kinderen in het speelhuisje of op het klimrek. De kinderen lopen van het ene naar het andere toestel, waarbij ze de toestellen niet voor zichzelf opeisen: als ze naar een ander toestel gaan, komt datgene waarop ze zaten vrij voor andere kinderen.

1.2.4 *In een kringetje zitten*

Soms gaan kinderen in een kringetje zitten. Dit kwam voor op de Dageraadplaats, maar vooral in het Rivierenhof. De kinderen gaan op deze manier een gebiedje afbakenen naar de rest van de omgeving en aanwezigen toe. Tweemaal was het zo dat jongens een kringetje vormden en een meisje erbij ging staan, wat eindigde in een korte ruzie met slaan en duwen tussen één van de jongens en het meisje. Zo bakenden de jongens hun gebied af, dat niet toegankelijk was voor het meisje, dat dan troost ging zoeken bij haar moeder.

De jongere kinderen gaan, als zij in een kring zitten, bijvoorbeeld met een bal rollen, of dingen bestuderen die op de grond liggen, of met takjes gooien. De oudere kinderen zitten wat te praten en plagen elkaar of worstelen even.

1.2.5 *Struik*

Eén keer werd gezien dat kinderen in een struik gingen spelen. Binnenin de struik zijn grote leegten, zodat kinderen er gemakkelijk in kunnen. Toen één van de ouders vroeg wat de kinderen daar aan het doen waren, hoorde ik een meisje antwoorden dat ze dat niet mocht weten. De moeder ging stiekem rond de struik lopen om te zien wat de kinderen aan het doen waren, maar de struik was te dicht begroeid om iets te zien.

Een andere keer gingen een paar jongens, nadat ze tweemaal waren terechtgewezen door hun ouders, achter de struik spelen. Zo onttrokken ze hun activiteiten aan het oog van hun ouders. Een klein meisje liep hen achterna, maar de jongens brachten haar terug, zij mocht duidelijk niet mee in hun gebied komen.

1.3 Enkele opmerkingen

Wat betreft de inrichting van de pleinen wil ik nog een aantal opmerkingen kwijt. Deze betreffen vooral de grote aandacht voor speeltuigen en velden voor balspelen.

1.3.1 *Speeltuigen versus andere elementen?*

Speeltoestellen lijken inderdaad, zoals Bladergroen (1957: 30) en Cunningham en Jones (1997: 124) aangeven, het spelgedrag nogal eenzijdig voor te schrijven. Variëteit in het gebruik van deze speelelementen komt niet heel vaak voor. Maar dit wil niet zeggen dat deze toestellen overbodig zijn: het is uit de observaties ook zeer duidelijk geworden dat kinderen er van houden om te schommelen of om van een glijbaan te glijden. Vooral op een schommel zitten kinderen soms zeer lang heen en weer te wiegen, en bovendien is dit het toestel waar héél veel kinderen onmiddellijk naartoe lopen als zij aankomen. Ik denk dat hier de voornaamste kritiek dan ook is dat er *bijna enkel* de speeltoestellen zijn, die er overigens overal hetzelfde uitzien, die uitnodigen tot spelen, en dat er weinig andere

elementen zijn die speelplezier kunnen verschaffen. In de formele speeltuinen kan je ofwel op de speeltoestellen spelen, ofwel op de velden voor balspelen bewegingsspelen doen. Hoewel ook de vaste infrastructuur zeker voor spel kan gebruikt worden, gebeurt dit op de formele speelplekken vrij weinig. Er zijn immers niet veel elementen van deze infrastructuur die uitnodigen tot creatief gebruik, avontuur en variatie.

Een duidelijk voorbeeld zijn de bomen: hun takken beginnen meestal heel hoog van de grond en hun stammen zijn vaak zeer dun. Dit nodigt niet echt uit tot spelen. Bomen met brede stammen en laaghangende takken kunnen daarentegen dienen om je achter te verstoppert of in te klimmen. Een boom met vruchten, bijvoorbeeld okkernoten, is zeer leuk voor kinderen. Groen dat een extra gebruikswaarde biedt dus. Een ander voorbeeld is de zandberg in het Rivierenhof: de kinderen beleefden in de zomer veel plezier aan deze berg, ze liepen of fietsten er op en af, wat vaak gepaard ging met veel gekrijs of met een 'dit is keileuk'-roepen. In de herfst was de zandberg weg.

Voor de kinderen op het Moorkensplein bewijzen dat je in het centrum van de stad ook kan spelen zonder dat er expliciete speelelementen aangebracht zijn. De kinderen worden hier 'gedwongen' om de omgeving naar eigen goeddunken te gebruiken. En dat een 'simpele' ingreep als een fontein en de aanwezigheid van zand voor speelplezier kunnen zorgen, bewijst dat kinderen niet in de eerste plaats nood hebben aan speeltoestellen, maar wel aan een gevarieerde omgeving met verschillende elementen. Een zachte ondergrond, zand, water, bomen met lage takken, maar ook muurtjes en trapjes (of andere elementen met hoogteverschillen) kunnen ervoor zorgen dat de pleinen voor de kinderen een speeloase worden. De 'speciaal voor hen' aangebrachte speeltoestellen doen voor sommige geobserveerde kinderen eerder denken aan een fata morgana zoals we die kennen uit de tekenfilms: de illusie van beloofd plezier. Vooral voor de kinderen die heel vaak op deze pleinen komen, is het niet moeilijk je in te beelden dat de elementen die voor handen zijn kinderen gaan vervelen. Uiteraard moeten we oppassen niet te negatief te worden. De aangebrachte toestellen en elementen bieden kinderen wel degelijk speelmogelijkheden, maar ik meen toch dat er qua inrichting nog verbetering mogelijk is.

1.3.2 Balspelen

Een andere opmerking heeft betrekking op de grote aandacht voor balspelen. Zowel op de Wijngaardberg als op de Dageraadplaats is hiervoor zeer veel ruimte voorzien. Uiteraard zijn deze speelvelden zeer belangrijk, maar als je bijvoorbeeld de ruimte van het speeltuintje op de Dageraadplaats vergelijkt met de open ruimte en het aantal basketbalpalen, valt het speeltuintje qua oppervlakte in het niets. Je krijgt bijna de indruk dat de stad vooral bekommerd is om de overtollige energie van oudere jongens te kanaliseren (ter preventie van wangedrag?). Vooral jongens vanaf een jaar of acht zijn immers te vinden op het plein zelf. De verhoudingen van de verschillende voorzieningen geven toch wel de indruk dat balspelen het belangrijkste zijn.

Uiteraard is veel ruimte inherent aan balspelen en dit is geen pleidooi voor het verminderen van de ruimte voor deze spelen. Maar het is belangrijk erop te wijzen dat voor de kinderen die niet (meer) op de speeltoestellen willen spelen, maar ook niet altijd graag balspelen doen, er niet veel mogelijkheden resten dan wat rondfietsen, wandelen (waar de ruimte van het plein niet wordt ingenomen door een balspel) of op een bankje zitten. Dit is

vooral een pleidooi voor meer ruimte voor deze kinderen én een meer gevarieerde inrichting. De eenzijdige tweedeling speeltoestellen – basket/voetbalveld lijkt mij niet toereikend om te voorzien in de noden van de kinderen. Dit werd op de Wijngaardberg ook duidelijk: tweemaal werd geobserveerd dat de iets oudere kinderen zich al na enkele minuten verveelden en bij hun ouders op het bankje gingen zitten. Eén oudere jongen zei uitdrukkelijk tegen zijn broer en zussen dat hij wegwilde omdat hij zich verveelde.

2 Spelen en geslacht, etniciteit en leeftijd

In dit deel ga ik eerst kijken naar de spelvormen en activiteiten zelf. Is er enig onderscheid merkbaar in de activiteiten van jongens dan wel meisjes? Spelen leeftijd en etniciteit een rol? En hoe verlopen de interacties, wie speelt vooral met wie?

2.1 Spelvormen en activiteiten

2.1.1 *Geslacht*

Het belangrijkste onderscheid naar activiteiten dat we bij de kinderen kunnen terugvinden, zijn de verschillen naar geslacht. Hoewel vele activiteiten door zowel meisjes als jongens worden verricht, is er toch een duidelijk verschil merkbaar.

Het meest en direct opvallende is dat, puur qua geslacht, jongens vaker allerlei balspelen doen. Naargelang de aanwezige infrastructuur (basketbalveld of voetbalveld of geen van beiden), wordt er vooral gebasket of gevoetbald. Eén keer waren jongens ook aan het baseballen. De jongens gaan vaak gewoon met een paar een balletje trappen of wat vrijblijvend basketten, maar regelmatig gaan ze zich indelen in teams en een wedstrijd spelen. De groepen zijn hierbij soms heel groot, af en toe zelfs tot twintig jongens. Meestal gaat het echter om vier tot tien jongens. Als er echt een wedstrijd gespeeld wordt en er teams moeten gevormd worden, gaan de jongens op voorhand in een kring bij elkaar staan om te overleggen. De jongens zijn ook vrij lang bezig met het spel, soms één tot twee uren.

Verder valt ook op dat jongens de omgeving intensiever gebruiken dan meisjes: ze jagen achter duiven, klimmen op een dranghek, spelen met de fontein, bestuderen dingen die ze op de grond zien liggen, bootsen gevechtssporten na, sleuren met zware takken, worstelen op de grond, proberen in een boom te klimmen, rijden of lopen door plassen. Sommige van deze activiteiten werden nooit waargenomen bij meisjes, sommige wel maar in mindere mate dan bij de jongens.

Meisjes spelen dan weer vaker op speeltoestellen dan jongens. Zij gaan ook eerder eens bij hun moeder op het bankje zitten. De groepjes zijn ook kleiner dan die van de jongens, meestal zijn ze met twee à drie. Meisjes gaan vaak wat rondwandelen en op een bankje zitten praten, of ze fietsen rond als ze een fietsje bij hebben. Ook meisjes gaan wel eens met een bal spelen, maar zij gaan dan eerder naar elkaar gooien met een bal en meestal spelen zij dan met nog maximum drie andere kinderen. De variatie aan activiteiten is over het algemeen veel kleiner dan bij de jongens. In het Rivierenhof echter gaan ook de

meisjes meer gevarieerde spelvormen vertonen: ze rapen takken op en slaan ermee op de stammen van de bomen, werpen bladeren en takjes naar de eenden en meeuwen, spelen in de struik, klimmen in een boom, gaan badmintonnen, fietsen of spelen op de zandberg. Het gedrag is hier voor de meisjes het meest gevarieerd van alle locaties.

Zowel jongens als meisjes gaan vaak wat rondfietsen, achter elkaar aanlopen, wat rondwandelen, op een bankje zitten praten. Gewoon rondhangen en in beweging zijn is iets wat jongens én meisjes in ongeveer gelijke mate doen.

Verder zien we ook 'traditioneel' meisjes- en jongens*gedrag*. Bijvoorbeeld als een jongetje zich bezeert, gaan zijn zusjes hem troosten, terwijl zijn broertje dit niet doet. Als een meisje iets 'vies' op de grond ziet liggen, begint ze te krijsen, terwijl haar broer het voorwerp van naderbij bestudeert en er met zijn voet op stampt. Als een aantal kinderen samen op een schommelband zitten, zijn het de jongens die hem tegen hoge snelheid doen draaien en de meisjes die 'niet te wild' roepen en er uiteindelijk afspringen.

Meisjes lopen ook aanzienlijk vaker te fluisteren en geheimzinnig te doen en ze lopen meer arm in arm rond. Hoewel zowel jongens als meisjes vaak gewoon samen rondwandelen of op een bankje zitten te praten, valt het op dat jongens vaker een tijdje zwijgend naast elkaar lopen of zitten, terwijl het gesprek bij de meisjes minder vlug stilvalt.

2.1.2 *Leeftijd*

Qua leeftijd merken we dat jongere kinderen eerder op speeltoestellen spelen, als die er zijn. Hierbij gaan de kinderen heel vaak eerst naar de schommel en dan naar het speelhuisje. Ze wisselen ook vaak van toestel. Vaak blijven ze enkel op en rond de toestellen spelen. Verder zijn jongere kinderen vaker geboeid door dingen die op de grond liggen, die ze dan oprapen en bestuderen. Soms gaan ze ook in een kringetje op de grond zitten, waar ze dan soms eveneens dingen bestuderen. Ze gaan ook eerder wat rondlopen en met takken en bladeren spelen dan oudere kinderen. Ook spelen echt jonge kinderen vaker alleen, ze lijken meer op zichzelf gericht of op de speeltoestellen of eventuele voorwerpen die ze vasthouden of bestuderen, en zijn minder gericht op andere kinderen.

Oudere kinderen zijn eerder lichamelijk actief. Jongens doen, zoals reeds duidelijk werd, vaak balspelen. Fietsen en rondwandelen doen zowel jongens als meisjes. Oudere kinderen gaan ook eerder dingen doen als badmintonnen, in een boom klimmen, in een 'kamp' spelen, met de fontein spelen. In het stedelijke gebied gaan zij ook eerder het speelgebied verlaten en in de zijstraten spelen, van waaruit ze dan af en aan komen gewandeld. Als oudere kinderen op de speeltuigen spelen gaan zij, eerder dan jongere kinderen, in het klimrek klimmen.

2.2 *Interacties en netwerken*

De achtergrondkenmerken hebben niet alleen een invloed op de activiteiten die de kinderen verrichten, maar ook op hun netwerken en interacties.

2.2.1 *Geslacht en etniciteit*

Ik heb reeds aangegeven dat jongens vaker in grote groepen spelen en dat de groepjes bij de meisjes veelal kleiner zijn. Hieruit kunnen we reeds opmaken dat de netwerken bij jongens vermoedelijk groter zullen zijn. Dit blijkt inderdaad het geval. Vooral wat de niet-Europese jongens betreft, kunnen we dit beamen.

De grote netwerken onder niet-Europese jongens zijn zeer opvallend. Zij spelen vaak in grote groepen, maar ook als ze per twee of drie zijn, leggen ze vaak contact met andere jongens, soms om te spelen, soms om gewoon even te praten en weer verder te gaan. Vooral in stedelijk gebied hebben deze jongens een uitgebreid netwerk. Als zij alleen aankomen op een locatie, gaan ze vaak meteen naar andere jongens toe, of ze kijken even rond of er iemand is. Is er niemand dan wachten ze wat of gaan naar oudere tienerjongens toe, of naar volwassen mannen. Qua leeftijd zijn de groepen soms zeer heterogeen. Meestal zijn de jongens wel min of meer bij leeftijdsgenoten, vooral als het gaat om twee tot vier jongens. In grotere groepen komen alle leeftijden voor, soms van vijf à zes jaar tot zelfs twintig jaar. Vooral de oudere jongens praten dan wel met elkaar of gooien de bal naar elkaar, maar de jongere jongens worden zeker niet geweerd en eisen hun plaats op.

De niet-Europese meisjes komen meestal met twee tot vier samen. In stedelijk gebied gaan deze meisjes vooral wat rondwandelen en zitten praten. Als er een speeltuintje is, spelen ze ook op de toestellen. Deze meisjes komen minder vaak alleen dan niet-Europese jongens, meestal komen ze in gezelschap van minstens één ander meisje. Ze spreken ook wel andere niet-Europese meisjes aan met wie ze niet gekomen zijn, maar blijven het grootste deel van de tijd bij dezelfde meisjes. De meisjes moeten soms ook 'oppas' spelen voor kleinere meisjes. Hiermee spelen ze dan samen of ze gaan met vriendinnetjes op een bankje zitten praten terwijl het kleine kind wat rondloopt of in het speeltuintje speelt.

Europese jongens en meisjes hebben minder uitgebreide netwerken dan niet-Europese kinderen, maar ook hier hebben jongens grotere netwerken dan meisjes. Zij doen vaak balspelen, waardoor de groepen meteen groter zijn. De locatie is echter van belang voor de grootte van de netwerken. Zo spelen de Europese kinderen op de Dageraadplaats, wiens ouders niet in de buurt te bespeuren zijn, wel vaak met andere kinderen en hebben zij grotere netwerken. Op de andere locaties spelen Europese kinderen meestal enkel met de kinderen waarmee ze gekomen zijn: broers, zussen, vriendjes of vriendinnetjes. Het Moorkensplein vormt hierop een uitzondering: hier gaan ook de Europese jongens contact leggen met andere kinderen, maar het gaat hier duidelijk wel om niet-Europese jongens.

2.2.2 *Gescheiden of gemengd?*

Uit bovenstaande omschrijving van de activiteiten, kan impliciet worden opgemaakt dat meisjes en jongens, gezien zij zich vaak met andere activiteiten bezighouden, ook niet steeds samen spelen.

a) *Etniciteit*

Meisjes en jongens spelen tamelijk vaak gescheiden, maar vooral bij de niet-Europese kinderen is dit duidelijk merkbaar. Vooral de iets oudere jongens, vanaf ongeveer acht jaar, spelen weinig met meisjes: contacten tussen de seksen zijn eerder sporadisch en van

korte duur, meestal om even een woordje te wisselen. Echt samen spelen doen zij niet vaak. Meestal is het zelfs zo dat niet-Europese jongens eerder met Europese jongens zullen spelen, dan met niet-Europese meisjes.

De niet-Europese jongens gaan vooral basketten of voetballen, rondslechteren of praten wat met elkaar. De meisjes zitten op een bankje of wandelen samen rond en praten wat. Bij de bespreking van de territorialiteit heb ik er overigens op gewezen dat meisjes vaak niet welkom zijn in het spel van jongens, maar ook dat zij zich meestal bewust lijken te zijn van de grenzen tussen het jongens- en meisjesspel en vaak zelfs niet met de jongens lijken te willen spelen. Leeftijd is hier echter wel belangrijk, maar dit komt in een volgend puntje aan bod.

Europese kinderen spelen qua geslacht vaker gemengd dan niet-Europese kinderen, hoewel ook hier heel wat jongens en meisjes apart spelen. Als deze jongens en meisjes samen spelen, gaat het dikwijls om broers en zussen of kinderen wiens ouders elkaar reeds kennen. Vooral als het gaat om vriendjes en vriendinnetjes gaan jongens met jongens spelen en meisjes met meisjes.

Verder gaan Europese jongens en niet-Europese jongens wel eens met elkaar spelen. Zij doen dan meestal samen balspelen. Europese en niet-Europese meisjes spelen veel minder met elkaar.

b) Leeftijd

Kinderen gaan aanzienlijk meer gemengd spelen, zowel qua geslacht als afkomst, als ze jonger zijn. Voornamelijk kinderen vanaf een jaar of vijf à zes tot een jaar of acht spelen wel eens gemengd. Niet-Europese jongens, die vanaf een jaar of acht en zeker vanaf een jaar of tien, bijna uitsluitend met andere niet-Europese jongens spelen, spelen op jongere leeftijd wel regelmatig met niet-Europese meisjes en Europese jongens en meisjes. Meestal zijn dit dan leeftijdsgenoten, maar soms spelen jongere jongens ook wel met oudere meisjes. Omgekeerd komt nauwelijks voor. Wel spelen Europese jongens en meisjes tot latere leeftijd samen, zeker tot een jaar of tien, dan niet-Europese jongens en meisjes.

Als de kinderen 'gemengd' spelen, doen zij balspelen of spelen zij samen in het speeltuintje. Het komt ook voor dat de jongens de meisjes plagen, erachteraan fietsen of erachteraan lopen, of omgekeerd dat meisjes achter jongens aan lopen. Oudere niet-Europese jongens spelen eerder zelden met meisjes. Soms zijn er echter uitzonderingen, zoals een niet-Europese jongen van ongeveer elf, die bij drie niet-Europese meisjes ging zitten, terwijl er een heleboel andere niet-Europese jongens van zijn leeftijd aanwezig waren.

Vooral op de Dageraadplaats zien we vaak dat kinderen gemengd spelen. Zo komen bijvoorbeeld een zwart meisje en blanke jongen van ongeveer tien uit een zijstraatje. Zij gaan naar twee andere blanke meisjes toe, van ongeveer tien en ongeveer zeven, die ook elk apart naar het plein zijn gekomen. Of een Europees meisje dat met drie niet-Europese jongens (allemaal ongeveer zeven à acht jaar) met de bal speelt.

De echt jonge kinderen, vooral vanaf een jaar of vier tot een jaar of zes, gaan wel weer vaker alleen spelen. Eerder heb ik reeds geschreven dat deze kinderen zich vaak focussen op de speeltoestellen of voorwerpen, en minder gericht zijn op andere kinderen maar meer op zichzelf. Of ze al dan niet alleen spelen, hangt er van af of ze samen met broertjes of zusjes zijn gekomen. Met kinderen die ze niet kennen, zullen zij niet snel contact leggen.

c) Onderscheiden locaties

Hierboven heb ik een aantal zaken geschetst betreffende het gescheiden en gemengd spelen. Toch wil ik kort nog iets zeggen over dit gescheiden en gemengd spelen op de onderscheiden locaties. Temeer omdat de situatie per plein nogal verschilt, is het goed om dit eens van naderbij te bekijken.

Op de Dageraadplaats spelen kinderen het vaakst met elkaar ongeacht geslacht, leeftijd of etniciteit. Op dit plein zie je dus veel 'gemengde' groepjes. Op de andere speelplekken was dit aanzienlijk minder het geval.

Op het Moorkensplein speelden jongens en meisjes weinig samen. Het is een plein waar vooral niet-Europese jongens en meisjes komen. De jongens voetballen, fietsen, lopen samen wat rond, zitten samen op een bankje, plagen elkaar, spelen aan de fontein. Niet-Europese meisjes gaan meestal gewoon op de trappen van het districtshuis zitten praten of wandelen samen over het plein. Kleinere meisjes en jongens zie je wel eens samen, maar dan plagen ze elkaar eerder: een jongen fietst achter de meisjes aan, de meisjes lopen achter de jongens aan. Hoewel ze dan eigenlijk *met* elkaar spelen, is het toch eerder de jongens *tegenover* de meisjes. Europese en niet-Europese meisjes leggen geen contact, één geval uitgezonderd: een klein Europees meisje van ongeveer zes jaar raakte gefascineerd door drie niet-Europese meisjes van ongeveer tien jaar. Voorzichtig legde ze, aangemoedigd door haar moeder, contact en ging uiteindelijk bij de meisjes zitten.

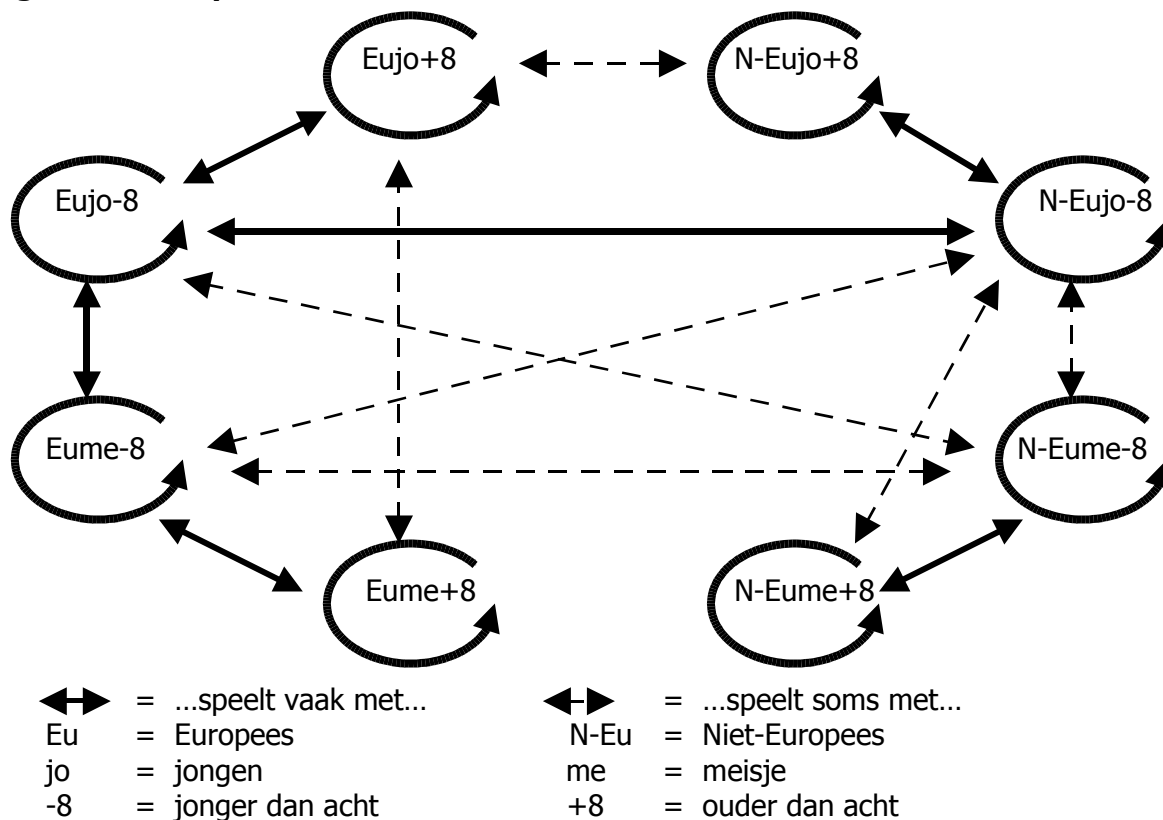
Op de Wijngaardberg gingen jongens en meisjes alleen samen spelen als ze samen gekomen waren, telkens broertjes en zusjes. Telkens als de jongens kwamen zonder het gezelschap van een meisje, gingen zij voetballen.

In het Rivierenhof blijven de interacties beperkt tot de kinderen waarmee men gekomen is. Uitzonderlijk vraagt een aantal niet-Europese jongens aan een vader die met zijn twee zonen aan het voetballen is of zij mogen mee doen. Niet-Europese meisjes en jongens spelen ook hier weinig met elkaar. Meestal zijn er meerdere jongens en meisjes en splitst de groep zich op naar geslacht. Hoewel het niet vaak voorkomt dat deze jongens en meisjes met elkaar spelen, is het hier al wel iets vaker het geval dan op de andere pleinen. Maar meestal is dit van eerder korte duur en splitst de groep zich daarna weer. Europese meisjes en jongens spelen wel samen, maar het gaat dan veeleer om broertjes en zusjes. Meestal is hier het aantal kinderen ook niet groot genoeg om zich op te delen in een jongens- en meisjesgroep. Als kinderen met vriendjes of vriendinnetjes naar het Rivierenhof komen, gaat het telkens om zeer homogeen samengestelde groepen: niet-Europese meisjes met niet-Europese meisjes, Europese jongens met Europese jongens... .

Hoewel het dus verschilt van locatie tot locatie, wil ik in onderstaande figuur een algemeen overzicht geven van wie *vooral* met wie speelt. Omdat voor alle kinderen geldt dat zij in

eerste instantie met kinderen spelen die homogeen zijn qua achtergrondkenmerken, is de figuur vooral bedoeld om de interacties te verduidelijken wanneer deze heterogeen zijn. Het feit dat de meeste interacties homogeen zijn, heb ik verduidelijkt door de pijl die de achtergrondkenmerken omringt.

Figuur 1: Wie speelt vooral met wie?



2.2.3 Soort interacties

Over het algemeen gaan de kinderen tamelijk vredig spelen met elkaar. Echt grote ruzie werd niet waargenomen. De kinderen gaan elkaar wel plagen, sluiten elkaar soms uit of hebben conflicten, maar dit leidt niet tot langdurige en zware ruzies.

Vooraf tussen de jongens en meisjes wordt er nogal eens geplaagd. Ze fietsen achter elkaar aan of duwen elkaar. Het gebeurt ook dat meisjes uitgesloten worden van het jongensspel. De meisjes reageren dan door te duwen of te slaan en gaan vervolgens bij hun moeder zitten (uithuilen).

Jongens gaan elkaar al eens eerder 'pesten'. Wat begint als een spel, eindigt ermee dat het menens wordt. Zo zijn er bijvoorbeeld twee jongens die een 'gevecht' houden om te spelen, maar ze slaan elkaar harder dan in een spel de bedoeling is, wat er toe leidt dat één van hen half begint te huilen. Of broertjes die met elkaar worstelen, elkaar pesten en plagen, waarbij de jongste het onderspit moet delven en uiteindelijk begint te huilen. Of jongens die elkaar proberen in de fontein te werpen, waarbij ze het uiteindelijk met drie munten op één jongen, die het dan echt niet leuk meer vindt.

Jongere kinderen worden soms ook uitgesloten. Als een kleine jongen niet kan volgen in het balspel, wordt hij lastig en probeert de bal af te pakken van de oudere jongens. Soms gaan ook oudere kinderen een fiets of step van een jonger kind afpakken en er zelf mee rondrijden, terwijl het jongere kind er boos of huilend achteraan loopt.

Oudere kinderen gaan vaak het spel bepalen, ze leggen de regels uit of beslissen wat er gedaan wordt. Wanneer een klein jongetje aangeeft liever op de speeltoestellen te spelen, zegt zijn oudere broer dat ze eerst nog gaan voetballen en dan pas op de speeltoestellen gaan. Vaak bepalen de oudste kinderen, vooral als ze meegekomen zijn als oppas, wanneer er naar huis wordt gegaan.

2.3 Opmerkingen en conclusies

Uit dit deel is naar voor gekomen dat jongens en meisjes wel degelijk andere activiteiten verrichten. Dit sluit aan bij het onderzoek van Karsten (1996: 35). Ook zij merkte op dat meisjes meer gebruik maken van speeltoestellen. Anders dan in haar onderzoek echter, blijkt uit mijn observaties dat jongens meer divers gedrag vertonen. Uit mijn waarnemingen blijkt eveneens dat jongens vaak balspelen verkiezen, maar toch gaan zij daarnaast ook meer intens en gevarieerd dan meisjes, de aanwezige elementen gebruiken.

Leeftijd heeft ook invloed op de activiteiten. In de literatuur werd aangegeven dat oudere kinderen vooral behoefte hebben aan ruimte om te fietsen, te voetballen of rond te hangen. Eveneens willen ze speeltoestellen waarin ze hun grenzen kunnen verleggen door steeds hoger of moeilijker te gaan (Haagse Koepel, s.d.). Dit komt ook naar voor uit mijn gegevens. De oudere kinderen gaan meer lichamelijk actief zijn door te fietsen of te voetballen en gaan hun grenzen verleggen door in een boom te klimmen of bij de speeltuigen voor de klimtouwen te kiezen.

De grootte van de netwerken en de interacties hangen samen met geslacht, etniciteit en leeftijd. Ook hier kan ik aansluiten bij Karsten (1996: 366-367), die erop wees dat de groepsgrootte bij jongens vaak groter is. Vooral bij de niet-Europese jongens zijn de groepen groot. Puur qua etniciteit hebben niet-Europese kinderen meer contacten dan Europese kinderen. Leeftijd is ook van belang. De echt heel jonge kinderen leggen minder vlug contact en zijn meer op zichzelf betrokken, maar de kinderen tussen ongeveer zes en acht à negen leggen aanzienlijk meer contact dan de oudere kinderen. Verder bleek ook de locatie van belang: op de Dageraadplaats zien we dat kinderen veel contact leggen met andere kinderen, terwijl dit in het Rivierenhof nauwelijks voorkomt.

Voor de soort van activiteiten valt op dat kinderen, ongeacht leeftijd, heel vaak gewoon wat rondhangen: ze wandelen rond, zitten op een bankje, fietsen rondjes. Soms alleen maar vaak met twee of drie. Hoewel dit iets meer voorkomt bij oudere kinderen, doen ook jongere kinderen dit. Kinderen gaan dus zeker niet altijd spelen in die termen van wat wij ons bij spelen voorstellen. Opnieuw stemt dit overeen met wat Karsten (1996: 365) hierover schrijft: kinderen die buiten verblijven gaan niet noodzakelijk 'iets doen'. Buiten spelen kan ook betekenen: op een bankje of in het gras zitten, kletsen, rondsletteren.

Als er wel gespeeld wordt, gaat het in hoge mate om bewegingsspel en balspelen. De kinderen lopen achter elkaar aan, fietsen, voetballen, basketten. Fantasiespel werd slechts een aantal keren waargenomen: een jongetje liet zijn speelgoedpaardje op een berg (boomstam) omhoog klimmen en door het water (zand) zwemmen, een struik werd een 'lievelingshol' of 'hoofdkwartier' en een stapel stoelen en tafels werd een 'kasteel'. Echt constructiespel waarbij kinderen materialen gaan aanwenden, komt ook niet vaak voor. De kinderen gaan bijvoorbeeld wel modder maken, in het zand een kuil graven, binden een duivenveer aan een touwtje of verslepen takken in de poging een kamp te maken. Ook deze bevindingen sluiten aan bij die van Karsten (1996: 365): het merendeel van de activiteiten die kinderen buitenshuis verrichten, kunnen, naast rondhangen en kletsen, worden ondergebracht onder de noemer 'bewegingsspelen'. Constructiespel of fantasiespel wordt bitter weinig gedaan.

Tot slot rijzen er uit de observaties nog een aantal vragen. Als bepaalde spelvormen minder worden gedaan door kinderen met bepaalde achtergrondkenmerken, heeft dit dan gevolgen voor hun ontwikkeling? Enkele auteurs (Bladergroen, 1957: 13; De Groot, 2001: 7; De Vos-van der Hoeven, 2002; Van Gils, 2002) kaarten immers het belang aan van de verschillende spelvormen die buitenshuis mogelijk zijn en hun positieve invloed op de ontwikkeling van vaardigheden en integratie in de samenleving. Als jongens nu meer in teams spelen, waar zij onderling overleggen over regels en moeten samenwerken om te winnen, kunnen zij dan later ook beter in team werken? Als jongens meer intensief bewegen tijdens balspelen in vergelijking met meisjes die vaak op een bankje zitten, hebben zij dan een betere uithouding en gezondheid dan meisjes? Als jongens meer gevarieerd de omgeving gebruiken, zijn zij dan later creatiever? Deze vragen kunnen uiteraard niet worden beantwoord aan de hand van deze observaties. Maar het zijn wel belangrijke vragen die rijzen als we de literatuur en de waarnemingen naast elkaar leggen.

3 Met of zonder volwassenen

De activiteiten die de kinderen ondernemen, kunnen in verband worden gebracht met het al dan niet begeleid worden door een volwassene, meestal een ouder. Wel moeten we in het achterhoofd houden dat hier eveneens een verband is met de leeftijd van de kinderen. Jongere kinderen worden immers vaker begeleid dan oudere kinderen en de (voorkeur voor bepaalde) activiteiten van jongere en oudere kinderen verschillen, zoals uit bovenstaande én uit de literatuur (De Haagse Koepel, s.d.) is gebleken. Maar stel dat we de leeftijd ongeveer gelijk houden, zijn er dan toch verschillen in de activiteiten van kinderen die wel dan niet begeleid worden? En wat is precies de invloed van de volwassenen?

3.1 Kinderen begeleid door een volwassene

3.1.1 Activiteiten

De activiteiten van de kinderen die begeleid worden door een volwassene, verschillen naargelang de rol die de ouders op zich nemen. Toch kunnen we ook een aantal algemene dingen zeggen over de activiteiten van deze kinderen.

Zo gaan zij, indien er een speeltuintje is, eerder daar spelen. Ze blijven meestal dicht in de buurt dan kinderen die alleen komen, en gaan nooit tot weinig weg van het plein of de speelplek. De indruk ontstaat dat heel wat van deze kinderen echt 'komen' naar de speelplek, daar een tijdje blijven, om vervolgens met de ouders weer mee naar huis te gaan.

3.1.2 Rol

Ouders die hun kinderen begeleiden naar de speellocaties kunnen verschillende rollen op zich nemen. Deze rollen zijn vooral afhankelijk van de leeftijd van de kinderen en van etniciteit.

a) Beschermers

De volwassenen die hier kunnen geplaatst worden, blijven quasi de hele tijd dicht bij het kind, ze kleven er als het ware aan. Deze rol komt enkel voor op de formele speelgebieden, waar speeltuigen staan. Het gaat ook telkens om jonge kinderen, tot een jaar of zes. De ouders gaan het kind duwen op de schommel, er naast staan als de kinderen ergens op klimmen of van de glijbaan glijden. Ze komen echt in functie van de kinderen en focussen zich er totaal op. Op de Dageraadplaats praten ze af en toe met andere volwassenen die in het speeltuintje aanwezig zijn.

De kinderen die door deze volwassenen begeleid worden, blijven nagenoeg de hele tijd in het speeltuintje op de toestellen. Zelden lopen zij even buiten het speeltuintje, en als dat toch het geval is, lopen ze gewoon even rond op het plein om weer vrij vlug naar het speeltuintje terug te keren. Soms zitten de volwassenen samen met het kind op de schommel, of duwt het kind de volwassene terwijl die op de schommel zit. Het komt ook voor dat een kind de volwassene vraagt om mee ergens op te klimmen, maar het antwoord is hier 'ik ben daar te groot voor'.

b) Afstandnemers

Deze volwassenen lijken zowel voor zichzelf te komen als voor hun kinderen. Van deze ouders krijg je het gevoel dat zij ook zonder de kinderen zouden komen. Zij hebben veelal niet veel aandacht voor de activiteiten van de kinderen. Enkel op de Dageraadplaats werd deze rol duidelijk onderscheiden. Het voorkomen van deze rol heeft zeker te maken met de multifunctionaliteit van het plein: er zijn meerdere eet- en drankgelegenheden met terrasjes rondom het plein. Mogelijk kwam deze rol ook voor in het Rivierenhof, omdat verderop in het park ook een eet- en drankgelegenheden was.

Er zijn twee types volwassenen die binnen deze rol geplaatst kunnen worden. Enerzijds heb je de Europese volwassenen, vaak vrouwen, die een terrasje gaan doen met andere volwassenen of er een boek zitten te lezen. Hun kinderen zijn meestal tussen zes en tien jaar. Deze kinderen gaan vrijwel steeds eerst naar het speeltuintje, meestal blijven zij hier een hele tijd. Soms lopen zij ook rond over het plein, meestal slenteren zij dan wat rond, rapen iets op van de grond, praten met de andere kinderen met wie zij gekomen zijn. Als

de kinderen met de fiets gekomen zijn, gaan ze vaak fietsen. Met andere kinderen dan degenen met wie zij gekomen zijn of afgesproken hebben, leggen zij geen contact.

Dan zijn er ook de niet-Europese mannen, die hier duidelijk hun eigen netwerk onderhouden. Zij gaan op een bankje zitten aan de rand van het plein met andere mannen. Meestal hebben zij één kind bij, dat bijna steeds ouder is dan een jaar of zes. Met echt heel kleine kinderen komen zij niet. Het gebeurt dat zij even met het kind gaan basketten, maar daarna gaan zij bij andere mannen zitten en dan hebben zij niet veel aandacht meer voor de activiteiten van het kind. De kinderen gaan dan spelen in het speeltuintje, alleen met een bal spelen of wat rondwandelen. Deze kinderen leggen meestal contact met andere, veelal niet-Europese, kinderen, met wie zij dan wat rondwandelen, in het speeltuintje spelen of met de bal spelen.

c) Kijkers

Deze rol wordt ingenomen door de meeste ouders. Zij gaan, naargelang de onderscheiden locatie, op een bankje of in het gras zitten, wandelen rond en houden zo de kinderen in de gaten. De meeste *kijkers* mengen zich nauwelijks in de activiteiten van hun kinderen.

Op de Dageraadplaats gaat het vooral om niet-Europese vrouwen met jonge kinderen (tot een jaar of zes) en Europese ouders met kinderen tot een jaar of acht à negen. De niet-Europese vrouwen gaan op een bankje in de speeltuin zitten, alleen of met nog een andere vrouw of ouder meisje en houden de kinderen in het oog. De Europese mannen en vrouwen gaan ook op een bankje in het speeltuintje zitten of gaan aan de rand van het speeltuintje staan, soms alleen, soms pratend met een andere ouder. Op de Wijngaardberg zijn het vooral de ouders van iets oudere kinderen, tot een jaar of negen, die deze rol op zich nemen. Zij gaan op een bankje zitten kijken terwijl hun kinderen spelen. Op het Moorkensplein zijn al de volwassenen die meekomen in deze rol te plaatsen. Zij komen vooral mee met jongens tot een jaar of zes, soms iets ouder, en met meisjes tot een jaar of twaalf. In het Rivierenhof nemen ook bijna al de ouders deze rol op zich. Voor een meer gedetailleerd overzicht van welke ouders begeleiden en wie de kinderen zijn die zij bij zich hebben, verwijs ik naar het vorige hoofdstuk (cf. supra 3.1.2 *Wie zijn de ouders die begeleiden?*). De niet-Europese vrouwen gaan aan een tafel zitten of op een deken op de grond terwijl hun kinderen in de buurt spelen. Ze praten met elkaar, maar houden toch ook hun kinderen in de gaten. De Europese ouders wandelen wat rond of zitten op een bankje of in het gras, kijken wat rond of als ze met meer zijn praten ze wat, terwijl ze hun kinderen, die in de buurt spelen, in de gaten houden.

Hoewel deze rol impliceert dat de volwassenen vooral de kinderen in het oog houden, gaan ze soms wel even de kinderen helpen of meespelen. Ze gaan bijvoorbeeld even mee badmintonnen, voetballen of duwen het kind op de schommel. Maar het grootste deel van de tijd laten ze de kinderen spelen zonder zich al te veel te mengen.

Wat de activiteiten van de kinderen betreft, moeten we ook weer kijken naar de locatie. Op de locaties waar speeltuigen aanwezig zijn, gaan de kinderen die begeleid worden door een *kijker* vooral op de speeltuigen spelen. Wel gaan zij eerder al eens buiten het speeltuintje dan de kinderen van de *beschermers*. Op de Dageraadplaats zijn het vooral

kinderen die begeleid worden door niet-Europese vrouwen, die echt wel quasi de hele tijd in het speeltuintje blijven. Het gaat hier, zoals eerder vermeld, wel om jongere kinderen. Ook de Europese kinderen blijven veel op de speeltuigen, soms gaan zij wel buiten het speeltuintje spelen. Ze wandelen of lopen dan even over het plein, fietsen rondjes of gaan even op een bankje zitten. Deze kinderen leggen soms contact met andere kinderen, maar dit zijn dan veelal kinderen die horen bij de volwassene waarmee de eigen ouder staat te praten, kinderen die ze dus op voorhand waarschijnlijk reeds kennen. Op de Wijngaardberg spelen de kinderen van de *kijkers* ook vooral op de speeltoestellen. Als het kind alleen komt met een *kijker*, is het soms zeer duidelijk dat deze kinderen zich al vlug vervelen. Ze gaan dan bij de ouder op het bankje zitten en verlaten kort daarna het plein.

Op de locaties waar geen speeltuigen zijn, blijven deze kinderen vooral op het plein zelf en gaan niet in de zijstraten lopen of verder het park in, waar de ouders hen niet kunnen zien. Zo blijven op het Moorkensplein de kinderen die met een volwassene komen, die op een bankje wat zit te kijken of te praten met een andere volwassene, eerder op het plein, dan kinderen die zonder begeleiding komen. De kinderen die hier begeleid worden door een *kijker* leggen zeer vaak contact met andere kinderen, meer dan op de andere locaties. Alleen de oudere Europese meisjes zoeken geen contact met andere kinderen. In de meeste gevallen kennen de kinderen elkaar al wel, maar soms duidelijk nog niet. In het Rivierenhof gaan de kinderen van de Europese *kijkers* bijna nooit ver weg van de volwassenen. Naast de volwassenen die op een bankje of in het gras gaan zitten, zijn er ook de volwassenen die met de kinderen door het park wandelen. De kinderen lopen dan achter de ouders aan, blijven soms een tijdje ergens stilstaan, maar moeten al vlug weer door om de ouders bij te houden. De kinderen van de Europese ouders leggen hier nooit contact met andere kinderen. De kinderen van de niet-Europese ouders doen dit wel, maar het gaat dan om contact met kinderen die met andere volwassenen komen en die ze van op voorhand al kennen. Eén keer werd hier gezien dat niet-Europese jongens aan Europese jongens, die met hun vader aan het voetballen waren, gingen vragen of ze mochten meespelen. Globaal genomen spelen de Europese kinderen die met dit type van ouder komen eerder alleen of met broertjes of zusjes (die eerder beperkt in aantal zijn), terwijl de niet-Europese kinderen meer speelkameraadjes hebben.

d) Speelkameraadjes

Zeer weinig volwassenen zijn in deze rol te plaatsen. Het gaat hier om eerder uitzonderlijke gevallen waarin een moeder verstopperkje speelt, verhaaltjes vertelt, mee op speeltuigen klimt, samen met de kinderen op de schommelband heen en weer zwiert, mee met de bal speelt, worstelt, en een aantal vaders die met de kinderen voetballen of basketten.

Hoewel deze ouders soms ook met een andere volwassene praten, of even zitten kijken vanop een schommel of een bankje, houden zij zich het grootste deel van de tijd bezig met de kinderen. De kinderen vinden dit, gezien het feit dat ze veel lachen, duidelijk zeer leuk.

3.1.3 Enkele opmerkingen

Hierboven heb ik enkele types van begeleidende volwassenen geschetst. Uiteraard impliceert het werken met typologieën dat je mensen in hokjes plaatst en dus de situatie

reducert tot grove lijnen. Soms gingen de *afstandnemers* bijvoorbeeld eerst of op het einde even mee in de speeltuin het kind duwen op de schommel, of gingen de *speelkameraadjes* even met andere volwassenen praten of wat zitten kijken. Deze types zijn dan ook gebaseerd op het voornaamste gedrag van de volwassene in kwestie.

Verder bleek dat kinderen die onder begeleiding komen, eerder in het speeltuintje spelen. Hierbij wil ik nog opmerken dat zij mogelijk ook minder op het plein vertoeven dan de kinderen die alleen komen. Kinderen die alleen komen, *mogen* immers alleen komen en kunnen dus ook (vaker) komen, wanneer zij willen. De kinderen die begeleid worden, zullen misschien enkel (mogen) komen wanneer een ouder of volwassene hen vergezelt. Omdat de kans reëel is dat zij bijgevolg minder komen, ze moeten namelijk wachten tot de volwassene tijd en zin heeft, zijn de speeltoestellen misschien aantrekkelijker voor hen. Zij hebben immers niet de gelegenheid om er dagelijks op te kunnen spelen, in tegenstelling tot de kinderen die mogen komen en gaan wanneer zij willen.

3.2 Kinderen niet begeleid door een volwassene

Wat meteen opvalt, is dat kinderen die zonder begeleiding van een volwassene komen, eerder contact leggen met andere kinderen, vooral als ze helemaal alleen komen is dat het geval. Deze kinderen beperken zich niet tot het spelen in het speeltuintje, indien dit aanwezig is. De jongere kinderen gaan hier wel vaak naartoe, maar vertoeven eveneens op de rest van het plein. De kinderen gaan, naargelang de locatie, wat rondwandelen, op een bankje, trapjes of in het gras zitten, met een bal spelen, rondfietsen... .

Een verband met de leeftijd speelt hier uiteraard ook mee: jongere kinderen, die vaak begeleid worden, spelen eerder op speeltoestellen. Oudere kinderen, die minder vaak begeleid worden, gaan een groter deel van de omgeving verkennen en kunnen over het algemeen reeds goed fietsen, een bal coördineren en zijn taalvaardiger waardoor zij gesprekken kunnen voeren... . Maar ondanks dit leeftijdseffect, is het duidelijk dat kinderen die zonder begeleiding komen, eerder buiten de speeltuin gaan en vlugger contact leggen met andere kinderen, dan kinderen van dezelfde leeftijd die met begeleiding komen.

3.2.1 *Helemaal alleen*

Helemaal alleen komen, zoals ik eerder reeds aangaf, vooral jongens. Op de Dageraadplaats en het Moorkensplein zijn dit vooral niet-Europese jongens tussen ongeveer zes en veertien, op de Wijngaardberg Europese jongens tussen ongeveer acht en veertien. Naar het Rivierenhof komen geen kinderen helemaal alleen. In het stedelijke gebied kijken de niet-Europese jongens, als zij aankomen, vaak eerst even rond. Als er geen andere kinderen aanwezig zijn die ze kennen, slenteren ze alleen wat rond, fietsen rondjes over het plein of gaan alleen op een bankje zitten. Soms gaan zij dan naar aanwezige tienerjongens of volwassen of bejaarde niet-Europese mannen, waarbij ze dan op een bankje gaan zitten. Als er wel andere kinderen zijn, gaan zij meestal naar hen toe. Meestal betreft het dan één of meerdere, vaak ook niet-Europese, jongens. Samen gaan zij dan basketten of voetballen, rondfietsen, wat rondslechteren of op een bankje zitten. Op de Wijngaardberg gaan de jongens die aankomen onmiddellijk voetballen met jongens die al aanwezig zijn of wat alleen voetballen als er geen andere jongens zijn.

Op de Dageraadplaats komen ook andere kinderen alleen, al is dit in mindere mate het geval: Europese jongens en meisjes en niet-Europese meisjes. Soms zijn zij ook nog vrij jong, een jaar of zes à zeven, maar meestal gaat het om kinderen vanaf een jaar of acht. Zij gaan dan naar het speeltuintje toe, fietsen alleen rond of gaan naar andere kinderen toe.

3.2.2 Met twee of meer

Heel wat kinderen komen met twee of meer aan op het plein. Hier gaat het dan ofwel om broertjes en zusjes, mogelijk ook neefjes en nichtjes, ofwel om vriendjes en vriendinnetjes.

a) Broers en zussen

Vooral bij de niet-Europese kinderen zie je regelmatig dat broers en zussen samen komen, zonder dat de ouders erbij zijn. De kinderen zijn van verschillende leeftijden en als er ook jongere kinderen bij zijn, is er duidelijk één kind bij dat oud genoeg is (of wordt geacht) om op de andere kinderen te letten.

Eenzijds gaat het vooral om niet-Europese meisjes met jongere kinderen, meestal ook meisjes. Zij gaan ofwel spelen met de kinderen: mee in het speeltuintje, er achteraan lopen, op elkaar hangen en rondslechteren, samen op een bankje zitten. Ofwel gaan zij met vriendinnetjes op een bankje of op trapjes zitten terwijl het jongere kind of de jongere kinderen in het speeltuintje spelen of wat rondlopen.

Anderzijds heb je ook de niet-Europese jongens die met een jonger kind komen, meestal ook een meisje. Vooral op de Dageraadplaats zie je regelmatig een jongen van een jaar of tien à twaalf met een klein meisje bij zich. De jongen zit dan soms verveeld voor zich uit te staren op een bankje, of gaat wat bij het jongere kind in het speeltuintje staan. Soms praat hij met een andere jongen. Als er meerdere jonge kinderen bij zijn, laat hij hen soms even alleen terwijl hij rondwandelt met een vriendje, maar komt af en toe wel even terug kijken. Als er voor de jongen in kwestie op dat moment geen vriendjes aanwezig zijn, blijven de kinderen niet echt lang en de jongen neemt dan al vlug het meisje bij de hand om vervolgens het plein te verlaten. Soms komen de jongens ook met een broertje, maar dan gaan ze meestal samen voetballen of rondfietsen.

Europese kinderen komen niet vaak met broers en zussen alleen, zonder begeleiding van een volwassene. Op de Wijngaardberg kwam het wel tweemaal voor en ook in het Rivierenhof was het éénmaal zeer duidelijk dat het ging om drie zusjes die samen kwamen. Voor de rest werd het niet (duidelijk onderscheidbaar) waargenomen. Europese kinderen komen wel met broers en zussen, maar er is dan meestal ook een ouder bij.

b) Vriendjes en vriendinnetjes

Kinderen komen wel vaak met vriendjes of vriendinnetjes naar de speellocaties. Wat hier onmiddellijk opvalt, is dat het bijna steeds zo is dat dan jongens met jongens komen en

meisjes met meisjes. Uitzonderlijk komt een jongen met een meisje. Ook voor afkomst gaat het meestal om kinderen die homogeen zijn wat betreft dit achtergrondkenmerk.

Op de Dageraadplaats komen vooral niet-Europese jongens met niet-Europese jongens en niet-Europese meisjes met niet-Europese meisjes. De jongens gaan basketten, rondlopen, even op het speeltuintje spelen of fietsen. Vaak gaan zij naar andere jongens toe die reeds aanwezig zijn, soms even naar meisjes. De niet-Europese meisjes komen per twee of per drie en gaan dan in het speeltuintje spelen, wandelen wat rond of gaan op een bankje zitten. Bij de Europese kinderen komen vooral wat oudere Europese jongens samen om te basketten. Niet vaak komt hier een Europese jongen met Europees een meisje toe.

Op het Moorkensplein komen enkel niet-Europese jongens met niet-Europese jongens en niet-Europese meisjes met niet-Europese meisjes. De jongens gaan samen voetballen, fietsen, wat rondlopen of op een bankje zitten. De meisjes gaan wat rondwandelen of zitten te praten op de trapjes van het districtshuis of op een bankje. Slechts éénmaal kwamen er Europese vriendjes en vriendinnetjes samen spelen. Naar de Wijngaardberg komen enkel Europese jongens met vrienden en dit om te voetballen. Naar het Rivierenhof komen vooral jongens, zowel Europese als niet-Europese, met vrienden en dit vaak om balspelen te doen. Soms gaan zij gewoon wat rondlopen of in het gras zitten praten. Weinig meisjes komen hier met vriendinnetjes, zonder begeleiding van volwassenen.

Verder is ook opvallend dat de jongens soms met grote groepen vrienden komen. Vooral bij de niet-Europese jongens zie je in stedelijk gebied dat soms groepen van vijf tot tien jongens samen aankomen, en vaak ook na een tijd weer met de hele groep verder trekken, een zijstraat in. Ook naar het Rivierenhof kwamen soms grote groepen jongens om te voetballen of te baseballen.

3.3 Interacties met volwassenen

Er zijn uiteraard ook interacties tussen kinderen en volwassenen. Deze interacties vinden vooral plaats met de volwassenen die de kinderen begeleiden, maar het kunnen ook andere volwassenen zijn. De soort interactie hangt wederom af van de rol die de volwassene op zich neemt. Wat wel een taak is voor vrijwel alle volwassenen, ongeacht de rol die ze opnemen, is beslissen wanneer er naar huis wordt gegaan. In onderstaande tabel geef ik een overzicht van de voornaamste activiteiten van de volwassenen die de kinderen begeleiden.

Tabel 1: Overzicht belangrijkste activiteiten naargelang de rol van volwassenen

	Rol volwassenen			
	Klevers	Beschermers	Afstandnemers	Speelkameraadjes
Afstand tot het kind	blijven bij het kind	nemen een kleine afstand	gaan ver van het kind, vaak uit het zicht	blijven bij het kind
Activiteiten van het kind	toekijken hierop	toekijken hierop	zien de activiteiten niet	spelen mee
Normovertrede	berispen	berispen	zien het gedrag	weinig

nd gedrag van het kind			niet	normovertredend gedrag
Speelduur	bepalen wanneer naar huis	bepalen wanneer naar huis	bepalen wanneer naar huis	bepalen wanneer naar huis
Gerichtheid volwassene	gericht op het kind	vooral gericht op het kind	gericht op eigen activiteiten	gericht op het kind

3.3.1 Klevers

Deze ouders nemen vooral een begeleidende rol op zich. Ze helpen het kind meestal wanneer dit op de toestellen speelt, maar het kind beslist wel op welk toestel het speelt. Ofwel gaat de ouder dan zelf het kind helpen, ofwel maakt het kind de ouder duidelijk dat het geholpen wil worden. De interacties komen hier zowel vanuit de volwassenen als vanuit de kinderen.

3.3.2 Afstandnemers

De interacties met deze ouders zijn niet veelvuldig. Soms gaan de ouders in het begin of op het einde wel even het kind duwen op de schommel of wat staan kijken. Meestal hebben zij echter niet veel oog voor het spel van de kinderen. Interacties komen dan ook vooral vanuit de kinderen. Zij gaan even iets drinken bij de ouders, iets vertellen of er even bij zitten.

3.3.3 Kijkers

Tussen deze ouders en hun kinderen is meestal niet al te veel interactie. Ze zitten op een bankje en praten wat met andere volwassenen, maar houden hun kinderen wel in het oog. Soms berispen ze de kinderen wel en beperken zo hun activiteiten. Bijvoorbeeld als een meisje achter de bal aanloopt waarmee jongens aan het spelen zijn, haalt de moeder het meisje weer terug. Of als jongens met takken sleuren om een kamp te bouwen in het Rivierenhof, wordt dit hen verboden door de ouders. Een meisje dat met een tak tegen een lantaarnpaal slaat, moet hier mee ophouden van haar vader. Eén volwassen man was echt een beperking voor de activiteiten van zijn zoontje, het kind mocht nauwelijks bewegen of kreeg een opmerking.

De kinderen zoeken ook regelmatig contact met hun ouders om dingen te tonen, te vertellen, te vragen of om aanmoediging te zoeken. Soms gebruiken de kinderen de aanwezigheid van hun ouders om te testen wat wel of niet mag. Zo waren er enkele kinderen die door een plas wilden lopen, maar eerst enkel met de tip van hun schoen in de plas stonden, terwijl ze naar de ouders keken om te zien of zij er iets van zouden zeggen.

3.3.4 Speelkameraadjes

Deze ouders zijn vrijwel de hele tijd bezig met de kinderen zelf en gaan vaak ook zelf op in het spel. Vooral bij ouders die mee met de bal spelen, is dit het geval. De ouder lijkt dan wel een vriend en de kinderen vinden dit blijkbaar leuk. De relatie is meer evenwaardig.

3.3.5 Andere volwassenen

Kinderen leggen soms ook contact met andere volwassenen dan degenen die hen begeleiden. Vooral voor niet-Europese jongens is dit het geval. Zij gaan dan naast een (oudere) man op een bankje zitten praten of gewoon wat naast hem zitten. In het Rivierenhof kwam een Europese man in het gras zitten, en een aantal niet-Europese jongens die al aanwezig waren, gingen bij hem zitten praten en luisteren. Het werd ook waargenomen dat een kennis van de moeder, die ze tegenkwamen, met de dochter ging

basketten. Op de Dageraadplaats waren bijvoorbeeld ook een niet-Europese jongen van ongeveer elf en een Europese jongen van ongeveer achttien samen aan het basketten, toen een Europese man van midden dertig kwam staan kijken en uiteindelijk mee ging basketten. Een half uur later kwam een Europese vrouw van midden dertig, vermoedelijk de vriendin van de man, ook even staan kijken om vervolgens eveneens mee te basketten. Verder gaan op de Dageraadplaats regelmatig niet-Europese mannen even meedoen met jongens die aan het basketten zijn, waarna ze weer bij de andere mannen gaan zitten. Of een vrouw die met haar kinderen onder het speelhuisje zat, en waarbij ook andere kinderen zich voegden, terwijl de vrouw duidelijk iets (een verhaaltje?) aan het vertellen was.

3.4 Opmerkingen en conclusies

De aanwezigheid van volwassenen heeft duidelijk een invloed op de activiteiten van de kinderen die zij begeleiden. Kinderen die zonder een volwassene komen, vertonen *over het algemeen* gevarieerder gedrag en spelen ook vaker met andere kinderen.

De kinderen die alleen komen, zijn ook ouder, wat uiteraard zorgt voor uitgebreider gedrag. Jongere kinderen zijn over het algemeen nog meer gericht op zichzelf, op het ontdekken van de eigen mogelijkheden en de onmiddellijke omgeving. Oudere kinderen kunnen zich meer richten naar de ruimere omgeving en naar andere kinderen omdat ze reeds vertrouwd zijn met het eigen kunnen en met de directe omgeving. Houden we echter de leeftijd constant, dan is het gedrag van kinderen die niet begeleid worden meer gevarieerd dan dat van kinderen die wel begeleid worden.

Wel blijkt dat de rol die de volwassene opneemt een grote rol speelt wat betreft zijn invloed op de activiteiten van de kinderen. Voor al deze rollen geldt wel dat niet veel acties van volwassenen erop gericht zijn het gedrag van de kinderen echt te sturen. De ouders laten de kinderen zelf beslissen wat ze willen doen. Als ze de kinderen in de gaten houden, gaan ze deze vooral bijsturen wanneer deze dingen doen die volgens hen niet door de beugel kunnen. Karsten, Kuiper en Reubsat (2001: 65) schrijven dat spelen los van ouderlijke controle belangrijk is, maar toch houden vrij veel ouders hun kinderen in de gaten. Sommige volwassenen, maar niet al te veel onder hen, spelen met hun kinderen. In de literatuur wijzen Singer, Singer en Hellendoorn (1988: 27-28) op het belang hiervan.

HOOFDSTUK 6: DE KINDEREN AAN HET WOORD

In hoofdstuk wil ik de kinderen zelf aan het woord laten. Wat doen ze vooral wanneer ze buiten spelen, waar spelen ze vooral buiten, wat vinden ze gevaarlijk, wat missen ze in de buurt en op de pleinen en wat wensen ze dat er gedaan wordt ten behoeve van hun speelmogelijkheden? Dit zijn enkele vragen die aan de kinderen zelf gesteld werden in de Jasper-enquête, die werd afgenomen door de stedelijke jeugddienst van de stad Antwerpen. Zoals ik in de onderzoeksopzet heb aangegeven, heeft mijn analyse enkel betrekking op de respondenten tussen zes en twaalf jaar, wat overeen komt met 1009 kinderen.

1 Achtergrondkenmerken van de kinderen

Van de kinderen die hun geslacht invulden, is 55,8% jongen en 44,2% meisje. Dezelfde verhoudingen vinden we terug voor nationaliteit: 55,7% is van Europese afkomst, 44,3% van niet-Europese afkomst. Meer precies gaat het om 288 Europese jongens, 230 Europese meisjes, 226 niet-Europese jongens en 173 niet-Europese meisjes. Voor leeftijd zien we vooral de negen- tot elfjarigen sterk vertegenwoordigd met telkens ongeveer 17%. Voor de andere leeftijdsgroepen vinden we een vertegenwoordiging tussen de 10% en 14%.

2 Frequentie buiten spelen

De grote meerderheid van de Antwerpse kinderen die deelnamen aan het onderzoek speelt ook buitenshuis. Van de 978 kinderen die de vraag beantwoordden: '*Hoe vaak speel je dan buiten?*', geeft iets meer dan de helft zelfs aan dit vaak te doen. Toch geeft één op twintig kinderen aan nooit buiten te spelen.

Uit meer gedetailleerde analyse blijkt dat vooral jongens vaak buiten spelen, en ook voor niet-Europese kinderen is dit het geval. Bij de kinderen die nooit buiten spelen zien we meer meisjes en meer Europese kinderen. Als we dit nog verder gaan nuanceren, merken we dat niet-Europese jongens het vaakst aangeven dat zij vaak buiten spelen. Van de kinderen die nooit buiten spelen, vormen de Europese meisjes de grootste groep.

3 Locatie buiten spelen

De vraag '*Op welke plekken speel je dan buiten?*', werd beantwoord door 501 kinderen, waarvan maar liefst zeven op tien aangeeft dat hij of zij op een plein speelt. Bijna de helft speelt in zijn of haar straat en vier op tien speelt in de tuin. Bijna één op drie speelt in een park en iets minder dan één op acht speelt op een klein stukje groen.

Jongens spelen meer dan meisjes op een plein, in een park of op een klein stukje groen. Meisjes spelen dan weer meer dan jongens in de tuin en ook iets vaker in hun straat. Van der Spek en Noyon (1997: 33) geven in de literatuur aan dat meisjes vaker in de tuin spelen, waar jongens vaker in de publieke ruimte te vinden zijn. We zien inderdaad dat

jongens meer vertegenwoordigd zijn in de publieke ruimte, maar uit wat de kinderen aangeven zien we dus ook dat meisjes niet alleen meer in de tuin, maar ook meer in de eigen straat spelen dan jongens. Meisjes lijken dus in de eerste plaats dicht bij huis te blijven, terwijl jongens eerder een plein of een park opzoeken. Dit stemt overeen met onderzoek van Valentine (1997: 57-58), die aangeeft dat meisjes minder ver van huis (mogen) gaan.

Niet-Europese kinderen spelen aanzienlijk meer op een plein dan Europese kinderen. Vooral niet-Europese jongens spelen enorm vaak op een plein. Europese kinderen spelen dan weer aanzienlijk meer in de tuin, Europese meisjes spelen het vaakst in de tuin.

Kinderen van alle leeftijden spelen op een plein, maar we zien wel dat hoe ouder ze zijn, hoe meer ze aangeven op een plein te spelen. Vooral vanaf twaalf jaar is er een grote sprong in het aantal kinderen dat op een plein speelt.

4 Op weg naar het plein

Een hele reeks van de vragen die in de enquête gesteld werden, gaan specifiek over een bepaald plein. Hoe en met wie gaan de kinderen naar het plein in kwestie en wat vinden ze gevaarlijk op weg naar en rondom het plein?

4.1 Hoe komen de kinderen naar het plein?

Van de 336 kinderen die een antwoord gaven op de vraag hoe ze meestal naar het plein gaan, zegt maar liefst acht op tien te voet te komen, drie op tien komt ook met de fiets. Naar achtergrondkenmerken zijn er meestal geen grote verschillen. Meisjes en ook niet-Europese kinderen komen iets vaker te voet. Niet-Europese meisjes komen het vaakst te voet, Europese kinderen komen iets vaker met de fiets. Wel zeer opvallend is dat niet-Europese meisjes heel weinig met de fiets komen. Iets meer dan één op veertien van hen komt met de fiets, waar dit voor alle andere kinderen bijna of iets meer dan een vierde is.

4.2 Met wie komen ze naar het plein?

Een ruime helft van de 635 kinderen die een antwoord gaven op de vraag '*Met wie kom je meestal naar dit plein?*', geeft aan dat hij of zij meestal met vriendjes komt. Ongeveer één op drie komt meestal met broers of zussen, één op vier met ouders of grootouders en iets meer dan één op vijf komt meestal alleen.

Zowel uit de literatuur (Hillman, 1997: 15; Valentine, 1997: 57-58; Van der Spek en Noyon, 1997: 31) als uit eigen observaties blijkt dat leeftijd een grote invloed heeft op het komen met of zonder begeleiding. Dit blijkt zeker ook uit de enquête. Zes- en zevenjarigen komen nauwelijks alleen naar het plein. Eens de kinderen acht jaar zijn, mogen zij beduidend vaker alleen naar het plein en eens ze twaalf jaar oud zijn, is er weer een forse stijging van het aantal kinderen dat alleen komt. Aansluitend bij deze vaststelling daalt het aantal kinderen dat met ouders of grootouders komt naarmate de leeftijd stijgt: één op drie zesjarigen komt met ouders of grootouders, tegenover één op vijftien van de twaalfjarigen. Hoe ouder de kinderen zijn, hoe vaker zij ook met vriendjes of vriendinnetjes komen.

Voor geslacht zien we dat jongens veel vaker alleen komen dan meisjes. Deze laatste komen dan weer vaker met ouders of grootouders. Hier zien we ook een bevestiging van de literatuur (Hillman, 1997: 16) en van mijn eigen onderzoek, waarin telkens werd vermeld dat meisjes minder vaak alleen en vaker onder begeleiding komen.

Tabel 2: Met wie komen de kinderen naar het plein?

'Met wie kom je meestal naar dit plein?'				
N = 635				
Afkomst	Europees		Niet-Europees	
Geslacht	Jongens (%)	Meisje (%)	Jongens (%)	Meisje (%)
'Alleen'	13,7	10	21,4	12
'Met broers en zussen'	21,3	23,3	21	29,1
'Met vriendjes'	33,4	33,3	40,5	41,9
'Met ouders of grootouders'	21,3	25	7,1	11,1

Uit mijn eigen onderzoek bleek dat Europese kinderen vaker begeleid worden door een volwassene. Dit blijkt ook uit bovenstaande tabel: Europese kinderen komen véél vaker met ouders of grootouders. Niet-Europese kinderen komen dan weer vaker met vriendjes. Verder is zeer duidelijk dat vooral niet-Europese jongens alleen komen. Bij de kinderen die aangeven met broers of zussen te komen, springen de niet-Europese meisjes in het oog.

4.3 Veiligheid en gevaar

Wat vinden de kinderen gevaarlijk op weg naar en rondom het plein? 876 kinderen gaven een antwoord op deze vraag, waarvan één op vijf aangeeft dat hij of zij niets gevaarlijk vindt. Bij de kinderen die wel iets gevaarlijk vinden, staat 'Gevaarlijke auto's' onbetwist op nummer één. Ook het gebrek aan fietspaden, zebrapaden, verlichting en verkeerslichten vinden de kinderen gevaarlijk.

Uit de categorie 'Andere' blijkt dat kinderen gevaar niet enkel interpreteren in de zin van verkeer. Bij uitstek vrezen ze honden: maar liefst 24 kinderen vulden dit zelf in. Ook de infrastructuur kan gevaar inhouden: het ontbreken van een omheining, putten, slecht aangelegde voetpaden, geen bekken rond het water. Andere mensen, zowel volwassenen als kinderen, kunnen eveneens een gevaar vormen: boze, onbeleefde, gevaarlijke of zatte mensen en stoute, gevaarlijke of grote kinderen, 'oudere gasten met minder goede bedoelingen', kwade jongens en pestkoppen. Een aantal kinderen vermeldt vreemdelingen, immigranten of Marokkanen. Tot slot vernoemen ze ook glas en vuil dat rondzwerft.

5 Activiteiten op het plein

5.1 Wat doen de kinderen op het plein?

Bij de bespreking van mijn observatieonderzoek, heb ik aangegeven dat kinderen, als zij op de pleinen spelen, heel vaak bewegingsspel en balspelen doen. Verder gaan zij vaak gewoon wat rondhangen. Deze zaken kwamen ook naar voor uit het onderzoek dat

Karsten in enkele Nederlandse steden heeft verricht (Karsten, 1996: 365). Worden deze bevindingen ook bevestigd door de Jasper-enquête?

Tabel 3: Activiteiten op het plein

'Wat doe je zoal op het plein?'	%
N = 624	
'Voetballen'	40,4
'Fietsen'	39,9
'Skaten/rolschaatsen'	24,2
'Vrienden ontmoeten en rondhangen'	23,6
'Spelletjes spelen'	23,2
'Basketten'	19,4
'Spelen op speeltuigen'	16
'Spelen met speelgoed'	12,2
'Kampen bouwen'	6,4

Voetballen en fietsen zijn de twee activiteiten die kinderen het vaakst aangeven te doen. Voor de rest gaan zij vooral skaten of rolschaatsen, vrienden ontmoeten en rondhangen, spelletjes spelen, basketten en spelen op speeltuigen. Bij deze laatste twee merk ik op dat deze activiteiten uiteraard bepaald worden door het al dan niet aanwezig zijn van basketpalen of speeltuigen. Gezien de enquête gevoerd werd in het kader van de (her)aanleg van de betrokken pleinen, zullen deze spelvormen op sommige pleinen nog niet tot de mogelijkheden hebben behoord op het moment van de bevraging.

De kinderen geven zelf nog tal van andere activiteiten aan die zij verrichten wanneer zij op het plein spelen: ze doen tikkertje, rekkeren of spelen met een springtouw, tennissen, spelen met de bal, stappen, wandelen, spelen trefbal, vinden zelf spelletjes uit, spelen verstopperkje, huppelen, spelen in een kamp of boomhut

Zowel uit mijn eigen onderzoek als uit de literatuur (Haagse Koepel, s.d.; Karsten, 1996: 34; 366-367) bleek dat we deze activiteiten niet mogen veralgemenen, maar dat er grote verschillen zijn naar de achtergrondkenmerken van de kinderen. Dit blijkt ook uit de analyse van de Jasper-enquête.

Voor geslacht is het opvallendste verschil het voetballen: meer dan één op vier van de jongens doet dit tegenover nog niet één op tien van de meisjes. Niet-Europese jongens voetballen het meest van al. Waar voetballen bij jongens op elke leeftijd populair is, zijn het bij de meisjes vooral de elf- en twaalfjarigen die voetballen. Jongens gaan ook veel vaker basketten dan meisjes. Meisjes gaan dan weer iets vaker met speelgoed spelen, spelletjes doen, spelen op speeltuigen en fietsen. Vooral Europese meisjes spelen graag op speeltuigen. Europese kinderen gaan iets vaker dan niet-Europese kinderen spelletjes spelen en bijna dubbel zo vaak skaten of rolschaatsen. Dit laatste doen hier de jongens vaker dan de meisjes.

Oudere kinderen, vooral vanaf elf jaar, gaan vaker vrienden ontmoeten en rondhangen en zij spelen minder vaak dan jongere kinderen op speeltuigen. Zes- en zevenjarigen gaan dan weer meer spelletjes spelen dan oudere kinderen.

5.2 Gewenste activiteiten in de buurt en op het plein?

We hebben nu gezien wat kinderen zoal doen wanneer zij op het plein spelen. Herinner u echter Moyles en Both (1993: 21), die stelden dat het kinderspel altijd gestructureerd wordt door het materiaal dat zij ter beschikking hebben. Het is dan ook belangrijk om na te gaan wat de kinderen graag *woulden willen doen*, maar waartoe zij de mogelijkheid nu niet hebben. Deze vraag werd hen gesteld zowel voor het spelen in hun buurt als op het plein.

5.2.1 *Wat zouden de kinderen op het plein graag doen?*

De dingen die kinderen het liefst zouden willen doen, zijn voetballen, spelen op speeltuigen of basketten. Fietsen, skaten en rolschaatsen zijn ook activiteiten die ze graag zouden willen doen op het plein. Andere dingen ze vermelden zijn: iets avontuurlijks, zwemmen, met water spelen, in een boom klimmen, verstoppen, rustig lezen, steppen, met de bal spelen, schuilen tegen de regen, knutselen, veilig spelen, go-carten, pingpongen.

Jongens geven meer dan twee keer zo vaak dan meisjes aan dat zij graag zouden kunnen voetballen en ook willen zij kunnen basketten. Meer dan dubbel zoveel meisjes dan jongens geeft aan dat ze graag op speeltuigen zou kunnen spelen. Niet-Europese kinderen geven vaker aan dat zij de mogelijkheid willen hebben om te voetballen of te basketten, Europese kinderen willen dan weer liever skaten of rolschaatsen en kampen bouwen.

Oudere kinderen willen de mogelijkheid hebben om vrienden te ontmoeten en rond te hangen. De zes- en zevenjarigen, en vooral de meisjes van deze leeftijd, geven aan dat zij graag op speeltuigen zouden spelen. Skaten en rolschaatsen is iets waar vooral kinderen vanaf acht jaar de mogelijkheid toe willen hebben.

5.2.2 *Wat zouden de kinderen in hun buurt graag doen?*

333 kinderen beantwoordden de vraag: *‘Wat zou je het liefst in jouw buurt willen doen en kan je nu niet doen?’* Een kleine helft wil het liefst kampen bouwen. Verder willen ze kunnen fietsen, skaten, rolschaatsen of voetballen. Zelf geven ze nog aan dat ze willen kunnen zwemmen, tennissen, in bomen klimmen, uitrusten, rustig babbelen, met water spelen of ze willen een kraantje of vragen groen om te picknicken. Naar achtergrondkenmerken zijn de verschillen grotendeels hetzelfde als bij de vraag wat ze graag op het plein willen doen.

6 Problemen bij buiten spelen en spelen op het plein

In dit puntje staan de problemen centraal die kinderen ondervinden wanneer zij buiten of op het plein spelen.

6.1 Problemen bij het buiten spelen

Als kinderen buiten spelen, hebben ze in eerste instantie last van hondenpoep. Bijna zes op tien van de kinderen, die de vraag beantwoordden over de problemen bij het buiten spelen, geeft aan hier last van te hebben. Verder vormen vooral pestkoppen, vuil, andere mensen en te veel verkeer een probleem.

Tabel 4: Problemen bij het buiten spelen

'Welke problemen heb je als je buiten speelt?'	%
N = 940	
'Hondenpoep'	57,8
'Pestkoppen'	41,7
'Vuil'	35,5
'Andere mensen'	31,8
'Te veel verkeer'	31,5
'Mensen met honden'	26,6
'Geparkeerde auto's'	21,5
'Geen probleem'	9

Over de categorie 'Andere mensen', wil ik nog kwijt dat dit in de enquête vernoemd stond als 'Boze mensen'. Deze categorie is echter nogal specifiek en men kan zich afvragen wat kinderen verstaan onder 'boze' mensen. Bovendien vermelden kinderen in de categorie 'andere', vaak zaken die te maken hebben met andere mensen: migranten, racisten, druggebruikers, burens, andere kinderen. Daarom heb ik 'Boze mensen' hier vervangen door 'Andere mensen'.

Andere problemen die de kinderen zelf aangeven, liggen in de lijn van de beperkte faciliteiten die aanwezig zijn: te weinig plaats, weinig leuke dingen, ontbreken van een skateplein of een plein om op te fietsen, te weinig speelpleintjes, geen schaduw. Ook het verkeer kan problematisch zijn: niet toegelaten zwaar verkeer, te smalle voetpaden, slecht aangelegde straten en putten. De kinderen vermelden ook drukte en lawaai als een probleem. Lawaai stoort zowel de kinderen zelf, bijvoorbeeld als men moet gaan slapen, maar er zijn ook mensen die boos worden als de kinderen te veel lawaai maken.

Naar achtergrondkenmerken zijn er niet veel verschillen in de problemen die de kinderen ervaren. Alleen naar afkomst vinden we kleine verschillen. Zo hebben niet-Europese kinderen meer last van andere mensen en mensen met honden. Europese kinderen ondervinden dan weer meer problemen van te veel verkeer en pestkoppen.

6.2 Problemen op het plein

Er werd de kinderen ook gevraagd waar ze problemen mee hebben als ze op het plein zelf spelen. Deze vraag werd door 420 kinderen ingevuld. De top drie van de grootste problemen blijft hetzelfde als voor de problemen bij het buiten spelen, namelijk hondenpoep, pestkoppen en vuil. Er werden nog twee antwoordmogelijkheden toegevoegd aan deze vraag, namelijk 'Slechte ondergrond' en 'Terrassen'. Het eerste vormt voor veel kinderen wel degelijk een probleem, het tweede niet. Veel problemen die ze zelf aangeven

komen opnieuw overeen met hun antwoorden op de vraag waar ze buiten problemen mee hebben. Ook naar achtergrondkenmerken komen grotendeels dezelfde problemen naar voor als bij de vorige vraag.

7 Wensen van de kinderen qua inrichting van de omgeving en de pleinen

Als de kinderen het voor het zeggen zouden hebben, wat komt er dan in hun buurt bij aan leuke plekken, infrastructuur en speeltuigen?

7.1 Leuke plekken

Tabel 5: Leuke plekken die de kinderen missen

'Welke leuke plekken mis je in jouw buurt?'	%
N = 992	
'Avontuurlijk speelpleintje'	40,2
'Speelplein met speeltuigen'	39,3
'Crossparcourtje om te fietsen'	34,5
'Voetbalveldje'	33,2
'Basketpleintje'	23,4
'Groene plekjes'	20,4
'Een plaats om te skaten'	20
'Meer ruimte in de straat'	19,8
'Een rustig hoekje'	14,8
'Rondhangplek'	10,3
'Geen probleem'	7,5

In de eerste plaats missen de kinderen een avontuurlijk speeltuintje. Verder missen ze vooral een speelplein met speeltuigen, een crossparcourtje om te fietsen en een voetbalveldje. Verder sommen ze zelf nog een heleboel dingen op die ze missen. Op nummer één staat hier een zwembad, maar liefst 28 kinderen vullen dit in. Ook missen ze een tennisveld, een sporthal en wandelplaatsen. Wat betreft natuurlijke elementen wensen sommige kinderen water, een fontein en zand. Qua groen zien ze specifiek graag veel natuur, (klim)bomen, een bos, rimboe. Verder missen ze een tuin, een kamp, boomhutten en willen ze meer dieren in het park. Sommige kinderen zijn tevreden met een groot plein of een verzorgd pleintje. Een aantal kinderen ziet het al iets groter en wenst een speelstad.

Naar achtergrondkenmerken zien we vooral een verschil tussen de geslachten. Tweemaal zoveel meisjes dan jongens missen een speelplein met speeltuigen. De niet-Europese meisjes missen dit het vaakst. Meisjes wensen ook eerder een rustig hoekje en een avontuurlijk speeltuintje. Jongens willen dan weer vaker een crossparcourtje om te fietsen, een basketpleintje en een voetbalveldje.

Voor afkomst zijn er wel verschillen, maar deze zijn niet heel erg groot. Europese kinderen missen eerder een rustig hoekje om te zitten, groene plekjes en een plaats om te skaten. Niet-Europese kinderen verlangen eerder een speelplein met speeltuigen en niet-Europese jongens willen graag een voetbalveldje.

Naar leeftijd zien we dat hoe jonger de kinderen, hoe vaker ze een speelplein met speeltuigen missen. De oudere leeftijdsgroepen vragen dan weer vaker een rondhangplek.

7.2 Wat er bij moet komen op het plein

We weten nu wat de kinderen in hun buurt wensen, maar wat wensen ze specifiek op het plein zelf?

Tabel 6: Wat er zeker moet bijkomen op het plein

'Als we het plein gaan veranderen, wat moet er volgens jou dan zeker (bij)komen?'	%
N = 718	
'Vuilbakken'	54
'Zitbanken'	41,8
'Bomen en planten'	37,3
'Sportmogelijkheden'	30,9
'Verlichting'	28,3
'Speeltoestellen'	28,3
'Drinkfontein'	28
'Gras'	25,9
'Omheining'	23,3
'Fietsenstalling'	13,6
'Verharde ondergrond'	11,3
'Heuvels'	7,2
'Niets'	2,8

In de eerste plaats willen de kinderen dat er vuilbakken bijkomen. Een proper plein lijkt dus een eerste bezorgdheid. Verder vragen kinderen vooral zitbanken, bomen en planten. Ze geven ook zelf weer een lange lijst met andere zaken waarvan ze zeker willen dat die er bijkomen. Vooral willen ze minder hondenpoep of een vuilbak of verbodsbord speciaal hiervoor. Sommigen wensen meer veiligheid in de vorm van politie, bewakers, een veiligheidsagent of ze vragen meer controle of een betere bescherming tegen vandalisme. Verder bestellen ze een zwembad, een vijver, een fontein of iets met water. Een aantal kinderen wenst uitdrukkelijk een fietsparcours. Verder willen ze ook avontuur of iets avontuurlijks. Ook eisen ze een zandbak, de mogelijkheid om zelf kampen te maken, meer boomhutten, of een hoekje voor meisjes of meisjesplek. Andere kinderen willen dan weer gewoon dat de plek groter wordt gemaakt. Toiletten en een hoge rand rond het plein om ballen tegen te houden, staan eveneens op hun verlanglijstje.

Echt grote verschillen zijn er niet naar achtergrondkenmerken. Iets meer meisjes dan jongens willen zitbanken, vuilbakken, bomen en planten en speeltoestellen. Iets meer jongens willen een drinkfontein en sportmogelijkheden. Niet-Europese meisjes willen meer dan andere kinderen gras en speeltoestellen. Niet-Europese jongens hebben dan weer minder nood aan bomen en planten, en willen het meest van al de kinderen sportmogelijkheden.

7.3 Speeltuigen die de kinderen willen

Om af te sluiten bekijken we nog welke speeltuigen de kinderen het liefst willen hebben. Uit mijn eigen observaties bleek de grote populariteit van de schommel. Dit blijkt ook zo te zijn als je de kinderen vraagt welk speeltuig ze het liefst zouden hebben: een schommeltoestel staat hier op nummer één. Maar ook een klimtoestel is zeer populair. Verder willen de kinderen vooral een toren met schuiftoestel, voetbaldoeltjes, een schuilhuisje, een fitnessstoestel, een skateramp en basketpalen.

Meisjes willen liever dan jongens een schommeltoestel en een schuiftoestel. Jongens zijn dan weer veel meer gebrand op voetbaldoeltjes en een skateramp en eveneens willen zij liever dan meisjes basketpalen. Vooral niet-Europese jongens vragen voetbaldoeltjes en vooral Europese jongens willen een skateramp. We zien dat hoewel eerder jongens dan meisjes een skateramp of basketpalen willen, Europese meisjes dit ook nog regelmatig wensen, zeker in vergelijking met niet-Europese meisjes: Europese meisjes vragen bijna vijf keer zo vaak een skateramp en bijna drie keer zo vaak basketpalen in vergelijking met niet-Europese meisjes.

Hoe ouder de kinderen zijn, hoe liever ze voetbaldoeltjes willen en basketpalen. Een schuiftoestel en schommeltoestel zijn net iets geliefder bij de zes- en zevenjarigen dan bij de oudere kinderen.

8 Conclusies

We zien dat de meerderheid van de kinderen die de Jasper-enquête invulde soms tot vaak buiten speelt, waarbij jongens en niet-Europese kinderen het vaakst buiten spelen. Toch zijn er ook kinderen die nooit buiten spelen. Voor hen moeten we toch bezorgdheid tonen. Uiteraard kunnen kinderen binnen ook spelen, maar eerder in deze thesis heb ik gewezen op een aantal vaardigheden die buiten beter ontwikkeld kunnen worden. Denk maar aan het ontdekken van de leefomgeving (Meyer-Ricard, 1995: 16), de mogelijkheid tot ontmoeting met andere kinderen en volwassenen (De Haagse Koepel, s.d.), het kwijtraken van energie (Jamnisek, 1992: 85)... . En buiten spelen is gewoon heel erg leuk. Kinderen die nooit buiten spelen, en in het bijzonder zij die daar niet zelf voor kiezen, maar gewoon niet mogen, missen hierdoor heel wat kansen. We moeten bovendien de mogelijkheid in gedachten houden dat er misschien nog meer kinderen zijn die nooit buiten spelen en die bijgevolg de enquête dan ook niet hebben ingevuld.

De meeste kinderen die buiten spelen doen dit op een plein. Verder speelt bijna de helft in de eigen straat en vier op tien in de tuin. Jongens, vooral niet-Europese jongens, spelen vaker op een plein dan meisjes. Zij gaan ook eerder naar een park om te spelen of zoeken een stukje groen op. Meisjes blijven dicht bij huis en spelen in de tuin of in de straat. We hebben in de literatuur gezien dat kinderen buiten de omgeving leren kennen, waardoor er gevoelens van vertrouwdheid en veiligheid worden ontwikkeld (Karsten, Kuiper, Reubsæet, 2001: 74). Kinderen leren buiten de omgeving kennen en gebruiken (Meyer-Ricard, 1995: 16). Als meisjes een minder groot deel van de stad verkennen, heeft dit dan implicaties voor hun gevoel van veiligheid en integratie in de stad? Het is alleszins een vraag die rijst.

De meeste kinderen komen te voet naar het plein. Hoe jonger de kinderen, hoe minder vaak zij alleen mogen komen en hoe vaker de ouders erbij zijn om hen te begeleiden. Hoe ouder de kinderen, hoe vaker ze met vriendjes komen. Europese kinderen komen aanzienlijk vaker met ouders of grootouders en hetzelfde geldt voor meisjes. Op weg naar het plein ervaren kinderen vooral gevaarlijke auto's als een probleem. Ook het gebrek aan fietspaden en zebrapaden vinden ze gevaarlijk. Maar kinderen zijn ook bang voor honden en andere kinderen of volwassenen.

Op het plein gaan kinderen vooral bewegingsspele doen zoals voetballen, fietsen, skaten en basketten of ze gaan vrienden ontmoeten en rondhangen. Dit komt overeen met de bevindingen uit mijn observaties, want ook hier zagen we een onderscheid naar achtergrondkenmerken: jongens gaan meer voetballen en basketten dan meisjes en meisjes doen vaker spelletjes en spelen vaker op speeltuigen.

Kinderen zouden ook graag dingen doen die ze nu niet kunnen. De top drie wordt hier gevormd door voetballen, spelen op speeltuigen en basketten. Gezien de enquête werd georganiseerd in het kader van de heraanleg van het plein, is de kans reëel dat zij dit intussen wel kunnen. Jongens willen graag kunnen voetballen en basketten, meisjes willen op speeltuigen kunnen spelen. In hun buurt zouden kinderen dan weer graag de mogelijkheid hebben om kampen te bouwen, te fietsen, te skaten of te rolschaatsen en te voetballen.

Probleem nummer één voor de kinderen is, zowel bij het buiten spelen als het spelen op het plein, hondenpoep. Ook pestkoppen en vuil vormen voor de kinderen een probleem. Verder verhinderen soms andere mensen of een te veel aan verkeer het probleemloos buiten spelen.

Als de kinderen mogen kiezen, komt er eerst en vooral een avontuurlijk speelpleintje. Ook een speelplein met speeltuigen, een crossparcours om te fietsen en een voetbalveldje staan op hun verlanglijstje. Vooral meisjes wensen een speelplein met speeltuigen en vooral jongens willen een voetbalveldje en crossparcours om te fietsen. In de eerste plaats willen de kinderen dat er op het plein vuilbakken bijkomen. Verder wensen ze vooral zitbanken en bomen en planten. Voor de speeltuigen zijn hun twee favorieten de schommel en het klimtoestel.

HOOFDSTUK 7: BESLUIT EN BELEIDSAANBEVELINGEN

Met deze thesis heb ik getracht heel wat aan het licht te brengen over het spelen in de stad Antwerpen. Drie grote vragen staan centraal in deze thesis. Een eerste vraag betreft de kwaliteit van de speelruimte in de stad, meer in het bijzonder van de pleinen, speeltuinen en parken. Nodigt de inrichting hiervan uit tot spelen en zijn gevarieerde spelvormen mogelijk? Bakenen kinderen 'hun' terrein af? Ten tweede heb ik stilgestaan bij het spelen en de spelvormen van kinderen met verschillende achtergrondkenmerken: verschilt spelen naar geslacht, afkomst of leeftijd? En hoe zijn de interacties en netwerken tussen de verschillende kinderen? Een derde aandachtspunt is de begeleiding door volwassenen: heeft dit een invloed op het spelgedrag? Hoe verlopen de interacties met de volwassenen?

Mijn bevindingen zijn in eerste instantie gebaseerd op eigen observaties van vier locaties. Uiteraard gaat het hier om een beperkt onderzoek in het kader van een thesis. Toch denk ik dat, zeker gezien de vele overeenkomsten met de literatuur en met de resultaten van de Jasper-enquête, er een aantal interessante zaken naar voor zijn gekomen.

1 Conclusies

1.1 Omgeving en territorialiteit

Uit de observaties komt naar voor dat het spelgedrag van kinderen *eerder* eenzijdig is. De omgeving en aangebrachte infrastructuur of speelelementen hebben een aanzienlijke invloed op de activiteiten van kinderen. Zij sturen in grote mate het gedrag en bepalen de mogelijkheden.

Op de formele speelpleinen gaat de aandacht vooral naar speeltoestellen en balspelen. Speeltoestellen worden meestal gebruikt volgens de impliciete voorschriften die eraan verbonden zijn. Hier lijken Bladergroen (1957: 30) en Cunningham en Jones (1997: 124) dus gelijk te hebben wanneer zij schrijven dat materiaal in speeltuinen te veel klaargemaakt is en weinig ruimte overlaat voor creativiteit, avontuur en variatie in ervaring. Maar deze kritiek mag geen pleidooi vormen voor het afschaffen van speeltoestellen. Kinderen vinden het duidelijk heel leuk om te schommelen, te klimmen en van een glijbaan te glijden. Dit bleek zowel uit de observaties als uit de Jasper-enquête, waar één op drie kinderen die nu nog niet de beschikking heeft over speeltuigen, het liefst op speeltuigen zou willen spelen.

Verder is er de zeer grote aandacht voor balspelen: een voetbalveld of basketbalveld is op de formele speelplekken aangebracht en wordt ook vooral gebruikt voor deze balspelen. De velden nemen telkens een groot deel van de ruimte in beslag. Uiteraard vereisen deze spelvormen veel ruimte, maar toch is hiervoor duidelijk veel aandacht bij de aanleg van een plein. De ruimte gereserveerd voor balspelen is gewoon groot in vergelijking met de ruimte beschikbaar voor andere spelvormen.

De belangrijkste kritiek op formele speelplekken is dat er *bijna enkel* speeltoestellen zijn, die er overigens overal hetzelfde uitzien, én velden voor balspelen. Deze speeltuigen en speelvelden laten slechts beperkte spelvormen toe. Verder zijn er weinig andere elementen aanwezig die uitnodigen tot spelen of creatief gebruik, de vaste infrastructuur nodigt niet echt uit tot spelen. Kinderen die niet graag (meer) op speeltoestellen spelen of balspelen doen, resten er niet veel mogelijkheden. Zij verdienen meer ruimte en een meer gevarieerde inrichting. De nogal eenzijdige tweedeling speeltoestellen - speelveld, lijkt mij, zoals al gezegd, niet toereikend om te voldoen aan de behoeften van deze kinderen.

Op de informele speelplekken gaan kinderen creatiever de omgeving en infrastructuur gebruiken. De kinderen zijn hier voor het spelen immers aangewezen op de infrastructuur, gezien er geen duidelijke spelelementen zijn aangebracht. Er werd echter duidelijk dat simpele ingrepen, die niet expliciet bedoeld zijn om te dienen als speelelement, bijvoorbeeld een fontein, toch voor veel plezier kunnen zorgen.

Kinderen gaan de ruimte en omgeving niet alleen op een bepaalde wijze gebruiken, maar ze gaan soms ook een gebied afbakenen. Vooral bij balspelen is dit duidelijk. De lijnen die een veld markeren, worden vaak gebruikt als gebied waarbinnen bepaalde regels gelden. Vooral als er een wedstrijd gespeeld wordt, is dit vaak het geval. De kinderen die balspelen doen, vooral jongens, nemen hiermee een tamelijk groot gebied in beslag. Andere kinderen betreden dit gebied niet, tenzij ze willen meedoen. Degenen die reeds aan het spelen zijn, maken nieuwkomers duidelijk of ze 'toegelaten' worden of niet.

Vaak gaan kinderen echter niet echt een bepaald gebied innemen, maar gaan ze gewoon rondwandelen, fietsen of rondhangen en gebruiken hierbij het hele plein. Soms is dit voor hen slechts een deeltje van de ruimere omgeving, bestaande uit de aangrenzende zijstraten, waarin ze rondwandelen of fietsen en waarbij ze dan even halt houden op het plein. Kinderen, vooral kleine kinderen, die in het speeltuintje spelen, gaan in veel gevallen weinig buiten het speeltuintje. In het speeltuintje zelf gaan ze geen toestellen claimen: gaan ze naar een ander toestel dan komt datgene waarop ze speelden vrij voor andere kinderen.

1.2 Activiteiten en netwerken van de kinderen

Het is zowel uit de observaties als uit de analyse van de Jasper-enquête duidelijk geworden dat de activiteiten en netwerken van de kinderen sterk verband houden met hun achtergrondkenmerken. Toch kunnen we algemeen opmerken dat de voornaamste activiteiten bestaan uit bewegingsspel en balspelen enerzijds en rondhangen anderzijds. Dit blijkt uit de observaties, maar ook uit de enquête: de top drie van activiteiten bestond immers uit voetballen, fietsen en skaten of rolschaatsen. Op nummer vier stond 'rondhangen en vrienden ontmoeten', bijna één op vier geeft dit aan als activiteit op het plein. Hiermee wordt meteen duidelijk dat kinderen zeker niet altijd 'iets doen'.

Er is naar activiteiten vooral een verschil tussen de geslachten: jongens gaan vooral balspelen doen, meisjes spelen liever op speeltuigen of gaan wat rondwandelen, op een

bankje zitten of fietsen. Dit onderscheid komt zowel naar voor uit de observaties als uit de Jasper-enquête. Ook voor leeftijd is er een verschil in activiteiten: jongere kinderen gaan eerder op speeltoestellen spelen en zijn vaker geboeid door dingen uit de omgeving zoals voorwerpen op de grond, dieren... . Oudere kinderen zijn lichamelijk veel actiever en doen eerder bewegingsspel. Zij gebruiken ook een groter deel van het plein of gaan af- en aan lopen uit de zijstraten, terwijl jongere kinderen eerder lange tijd of bijna de hele tijd in het speeltuintje zelf vertoeven.

Voor de interacties en netwerken tussen de kinderen, valt onmiddellijk op dat vooral niet-Europese jongens over grote netwerken beschikken. De groepen waarin zij spelen, kunnen heel groot zijn en zij leggen veel contacten met elkaar. Ook zien we hier dat jongens van alle leeftijden contact hebben met mekaar: jongere kinderen gaan soms met oudere tienerjongens voetballen, of ze gaan naast een oudere man op een bankje zitten. Niet-Europese meisjes komen in kleinere groepjes. Regelmatig zie je dat de iets oudere meisjes hier als 'oppas' fungeren voor jongere kinderen. De niet-Europese meisjes en jongens spelen tamelijk gescheiden, vooral jongens vanaf een jaar of acht à negen spelen weinig met meisjes.

Europese kinderen hebben minder grote netwerken dan niet-Europese kinderen, maar ook hier hebben jongens meer contacten dan meisjes. Deze kinderen spelen qua geslacht vaker gemengd dan niet-Europese kinderen, maar meestal gaat het dan om broertjes en zusjes of kinderen wiens ouders elkaar al kennen. Over het algemeen geldt echter dat hoe jonger de kinderen, hoe vaker zij gemengd spelen voor zowel geslacht als afkomst.

De vraag die je hier kan stellen, is dat wanneer bepaalde kinderen bepaalde activiteiten in mindere mate gaan verrichten, dit een invloed zal hebben op hun ontwikkeling. Zijn bijvoorbeeld jongens lichamelijk gezonder en ontwikkelen zij zich lichamelijk beter omdat zij meer intensief 'sporten' in de vorm van voetballen of basketten? Worden zij betere teamspelers later omdat zij nu meer in teams spelen? Als we zien dat meisjes graag op speeltoestellen spelen, moet men dan toch niet zorgen dat er op zoveel mogelijk pleintjes een aantal speeltoestellen zijn zodat meisjes zeker naar buiten komen om te spelen?

1.3 Volwassenen

Als de kinderen begeleid worden door een volwassene, heeft dit duidelijk een invloed op de activiteiten. Over het algemeen gaan zij minder gevarieerd gedrag vertonen en gaan zij vaker in het speeltuintje spelen. Deze kinderen zijn meestal wel jonger, en jonge kinderen spelen sowieso vaker in het speeltuintje. Kinderen die alleen komen, gaan een groter deel van het plein ontdekken, gaan aanwezige elementen op een meer gevarieerdere manier gebruiken en leggen meer contacten met andere kinderen.

Bij de kinderen die met volwassenen komen, is de rol die de volwassene op zich neemt wel belangrijk. Ik heb vier 'types' van ouders aangegeven, namelijk de *beschermers*, de *afstandnemers*, de *kijkers* en de *speelkameraadjes*. Vooral de kinderen van de *beschermers* spelen vaak uitsluitend in het speeltuintje, dicht bij de ouders. De kinderen van de *afstandnemers* zijn het meest 'vrij' in hun spelen. De activiteiten van de kinderen

van de *kijkers* worden meestal niet sterk beperkt door de aanwezigheid van de volwassene, al heeft deze vlugger in de gaten wanneer het kind iets doet wat volgens hem of haar niet mag en hij of zij gaat dan het kind berispen. De kinderen van de *afstandnemers* en *kijkers* zijn meestal ouder dan de kinderen van de *beschermers*. Voor kleine kinderen is het wellicht goed dat zij onder begeleiding komen. Het verkeer in de stad maakt immers dat het vaak niet anders kan. Maar van zodra een kind hier rijp voor is en het verkeer goed kan inschatten, is het zeker positief wanneer het los van ouderlijke controle kan spelen. De variatie aan activiteiten en contacten met andere kinderen zullen hier baat bij hebben.

2 Beleidsaanbevelingen

Ik heb mij in deze thesis gefocust op de *pleinen* in Antwerpen, en de beleidsaanbevelingen zullen dan ook vooral hiernaar gericht zijn. Ik wil echter opmerken dat ik bij Jan Van Gils (Hens, 2003: 33-34) aansluit, wanneer hij zegt dat een totaalaanpak van de omgeving nodig is. Kinderen spelen immers overal. Dit bleek ook uit mijn observaties: kinderen spelen niet alleen op de pleinen, maar ook in de straten. De Jasper-enquête toonde eveneens aan dat bijna de helft van de kinderen op straat speelt. Dit kan echter alleen als de straten veilig genoeg zijn om in te spelen en om te dienen als verbindingsweg. Maar die veiligheid is nog lang niet voldoende gegarandeerd. In bovenvernoemde enquête gaf vier op vijf van de kinderen iets aan dat ze gevaarlijk vinden, waarbij ze vooral gevaarlijke auto's vrezden. Ook het gebrek aan fietspaden, zebrapaden, verlichting en verkeerslichten vinden de kinderen gevaarlijk. Uit de literatuur bleek dat de belangrijkste reden waarom ouders hun kinderen niet alleen op straat laten, de angst voor het verkeer is. Een veilige stad is dus voorwaarde nummer één als we willen dat kinderen in de stad buiten kunnen spelen. Een 'speelweefsel', zoals door de stad Gent wordt voorgesteld én gerealiseerd, bestaande uit formele en informele speelplekken en kindvriendelijke voorzieningen die via veilige routes met elkaar in verbinding staan, lijkt heel wat kansen te bieden en is zeker het overwegen waard.

Het is dan ook belangrijk dat stadsplanners en –ontwerpers bij de inrichting van de stad maximaal rekening houden met de aanwezigheid van kinderen. In de eerste plaats voor de kinderen die er reeds wonen, maar ook om de stad voor jonge gezinnen aantrekkelijk te maken. Als zij weten dat hun kinderen in de stad veilig buiten kunnen spelen en hiertoe voldoende mogelijkheden hebben, zal dit een pluspunt zijn wanneer zij overwegen om in de stad te gaan wonen. Bovendien hoeft een kindvriendelijke omgeving niet ten koste te gaan van andere bewoners, integendeel: ook volwassenen houden van variatie, kleur en groen. Voor de ontwerpers zelf lijkt het mij bovendien een grote uitdaging om te trachten zo creatief mogelijk te zijn. Het is ongetwijfeld bevredigend voor hen om de omgeving zodanig in te richten dat dit zorgt voor tevredenheid onder de stadsbewoners. Zij moeten dan ook de mogelijkheid krijgen om in hun ontwerpen creatief te zijn.

2.1 Meer variatie en avontuur

Wat het plein zelf betreft, zijn er verschillende ingrepen die de omgeving voor het kind veel meer gebruikswaarde kunnen geven. Ten eerste, en dit sluit aan bij wat ik eerder in het

besluit heb geschreven, zou er meer aandacht moeten worden besteed aan de kinderen die noch graag balspelen doen, noch graag op speeltuigen spelen. En niet enkel voor hen, maar voor alle kinderen, opdat diegenen die wel graag balspelen doen of op speeltuigen spelen ook zouden kunnen afwisselen van activiteiten als zij dit wensen. Er is dus meer variatie nodig in de aanwezige elementen.

Meer groen is zeker niet overbodig. Dit wensen de kinderen zelf overigens ook. Als men hen vraagt wat er zeker moet bijkomen op het plein, antwoordt bijna vier op tien dat hij of zij meer bomen en planten wil. Belangrijk is dat men bij het groen dat men aanbrengt, rekening houdt met het soort groen. Het mag uiteraard niet giftig zijn of gevaarlijk, maar indien het gebruiks- of speelwaarde heeft, zal dit zeker bijdragen tot het speelplezier.

Ook water is een natuurlijk element dat veel speelgenot kan verschaffen. Van Kerkhof (1999: 24) wees, naast de behoefte aan bomen, op het sterke verlangen naar water bij de bewoners en kinderen die zij ondervroeg. Dat het voor kinderen gebruikwaarde heeft, bleek ook uit de observaties op het Moorkensplein, waar een fontein aanwezig was. Bovendien vraagt bijna drie op tien van de kinderen, die in de Jasper-enquête een antwoord gaven op de vraag wat ze zeker bij willen op het plein, een drinkfontein. Een plein voorzien van een fontein zal zowel voor kinderen als volwassenen een grote meerwaarde bieden.

Verder is meer variatie in de zin van niveauverschillen iets wat kinderen zeker zullen appreciëren. Dit kunnen muurtjes zijn, trapjes, verhoogde delen. Het werd vele malen waargenomen dat kinderen een hoogteverschil leuk vinden: op trapjes zitten, op een bankje staan en eraf springen, op muurtjes lopen... . In het Rivierenhof lag in de zomer een hoge zandberg, waar veel kinderen op en af fietsten of liepen. In de herfst was de berg weg, wat toch wel jammer is. Zo ontstaat de indruk dat in de stad de elementen die worden aangebracht vooral mooi, overzichtelijk en ordelijk moeten zijn, dat zij in eerste instantie worden gescreend op hun esthetische waarde en niet op speelwaarde. Ik meen echter dat het mooie en overzichtelijk niet noodzakelijk hoeft samen te gaan met rechtlijnigheid en een strakke, eenvormige indeling. Misschien kan men hierin een beter evenwicht zoeken?

Het is dus in de eerste plaats belangrijk dat het plein variatie mogelijk maakt, dat de kinderen de omgeving meervoudig kunnen gebruiken en dat het plein avontuur in zich draagt. Dit sluit ook aan bij de wensen van de kinderen: als hen de vraag wordt gesteld welke leuke plekken ze missen in hun buurt, staat een 'avontuurlijk speelpleintje' op nummer één.

Verder dient men ook rekening te houden met de activiteiten die kinderen verrichten en kan men zorgen dat ze hierin meer variatie hebben. Ik denk hierbij aan het fietsen: zowel uit mijn observaties als uit de Jasper-enquête blijkt dit een populaire activiteit. Bovendien geeft één vierde in de enquête aan te willen fietsen, maar dit nu niet te kunnen en staat een crossparcourtje op nummer drie als je vraagt welke leuke plekken ze missen. Een fietsparcours, met lijnen of niveauverschillen in de vorm van een heuvel of verhoogjes, zorgt ervoor dat kinderen niet gewoon de hele tijd rondjes hoeven te fietsen, maar deze activiteit gevarieerder kunnen maken en zo meer behendigheid kunnen leren met de fiets.

2.2 Verschillende kinderen, verschillende activiteiten

Het is ook belangrijk in het achterhoofd te houden dat verschillende kinderen graag verschillende activiteiten doen. Meisjes spelen bijvoorbeeld liever dan jongens op speeltoestellen. Karsten (1996: 365) merkte op dat op locaties waar speeltuigen aanwezig zijn, meer meisjes komen. Uit mijn observaties én uit de Jasper-enquête blijkt dat meer jongens dan meisjes op een plein spelen. Als meisjes vlugger naar een plein gaan als er speeltuigen aanwezig zijn, is het dus wenselijk dat men enkele speeltoestellen aanbrengt. Hetzelfde geldt voor jonge kinderen, die vaker op speeltuigen spelen. Hoewel ik een aantal kritieken op speeltuigen heb vermeld, heb ik er meteen bij gezegd dat ik niet wil pleiten voor het verwijderen ervan. Integendeel. Er moet gewoon ruimte zijn voor meer dan speeltuigen alleen. Het kan niet de bedoeling zijn dat pleinen vooral jongens aantrekken, die daar veelvuldig balspelen kunnen doen. Misschien ook nog opmerken dat de speeltuigen er overal ongeveer hetzelfde uitzien: ook hier kan men zorgen voor meer variatie qua vorm, kleur... . Er zijn immers verschillende soorten klimtouwen, er is naast een gewone glijbaan ook een buisglijbaan (wat sommige kinderen uitdrukkelijk vragen)... . Zeker wat pleintjes in elkaars buurt betreft, kan men misschien rekening houden met de speeltuigen op naburige pleintjes, zodat de kinderen op verschillende pleinen iets andere speeltuigen aantreffen.

Kinderen moeten op een plein niet alleen de mogelijkheid hebben om actief te zijn, ze moeten er ook tot rust kunnen komen. Hiertoe moeten ze zich er veilig voelen: verlichting, een huisje of hoekje om zich in terug te trekken is hierbij onontbeerlijk. In de literatuur wijzen De Groot (2001: 11) en Bladergroen (1957: 2-3) op het belang hiervan. Maar ook veiligheid in de zin van 'niet gevaarlijk' is belangrijk. Het is één van de aanbevelingen van het Nederlandse Speelruimteplan (NUSO, 1993: 12-13), dat ik in de literatuurstudie besproken heb en dat zeker de moeite is om te raadplegen wanneer men de omgeving kindvriendelijke wil inrichten. Andere basisvoorwaarden zijn bereikbaarheid, herbergzaamheid, herkenbaarheid, uitdaging en samenhang. Ook moeten speeltuigen evenwichtig verspreid zijn. Hierbij denk ik in de eerste plaats aan de Dageraadplaats, waar op een klein hoekje alle speeltuigen samen staan en de overige ruimte verdeeld is over zes basketbalpleinen. Dergelijke indeling is niet meteen een voorbeeld van een evenwichtige verdeling.

2.3 Een propere stad

Properheid is ook een punt dat aandacht verdient. Op een plein of stoep vol hondenpoep en vuil is het niet aangenaam spelen. Uit de Jasper-enquête blijkt dat zowel op het plein als gewoon bij het buiten spelen, hondenpoep op nummer één staat van de ondervonden problemen. Op de vraag wat kinderen zeker willen dat er bijkomt op het plein, staat 'vuilbakken' op nummer één. Misschien is het nog eens tijd voor een sensibiliseringscampagne voor hondeneigenaars wat betreft hondenpoep of voor alle bewoners van de stad voor een nette stad? Hoewel afval door sommige kinderen gebruikt wordt om mee te spelen, is een vuile stad voor kinderen noch volwassenen aangenaam. Sommige kinderen geven ook aan last te hebben van drugsafval. Dit is niet alleen vuil,

drugsnaalden zijn ook gevaarlijk voor kinderen die gevonden voorwerpen maar al te graag oprapen van de grond.

3 Tenslotte...

Hoewel spelende kinderen vandaag de dag zeker niet uit het stadsbeeld verdwenen zijn, denk ik dat er zeker nog ruimte is voor verbeteringen en aanpassingen. Als men bereid is zich grondig te buigen over de kwestie van kwaliteitsvolle speelruimte en de stad als veilige en aangename omgeving om in te vertoeven, zal dit de bewoners zeker ten goede komen. Een aantal vrij 'eenvoudige' ingrepen kunnen de stad telkens een stapje dichterbij een speeloase brengen. De Antwerpse kinderen zullen hiervoor zeer dankbaar zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Beeckman, W. (1994), 'Kinderen van onze tijd' in *Kultuurleven*, 61, 2: 26-29.
- BIVV (2002), *Verkeersveiligheid Statistieken 2001*, Brussel: Belgisch Instituut voor de verkeersveiligheid vzw: 70 p. <http://www.bivv.be/dispatch.wcs?uri=706151866&action=viewStream&language=nl>
- Bladergroen, W. (1957), *Speel goed met speelgoed*, Den Haag: Van Stockum, 140 p.
- Bleeker, H., Mulderij, K. (1978), *Kinderen buiten spel. Op zoek naar een vriendelijke woonomgeving voor kinderen*, Boom: Meppel, 140 p.
- Boers-Schroyens, L. (2000), 'Kinderspel: een kinderrecht' in *Persoon en Gemeenschap*, 52, 5: 363-379.
- Camstra, R. (1997), *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Centrum voor Speelgoed en Volkskunde (1982), *Centrum voor Speelgoed en Volkskunde SV*, Mechelen: Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, 194 p.
- Colman, A. (1999), 'De beleving van de woonomgeving' in *Welwijs*, 10, 3: 12-15.
- Cunningham, C., Jones, M. (1997), A pitch and a swing?, 119-130, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Cunningham, H. (1997), *Het kind in het Westen: vijf eeuwen geschiedenis*, Amsterdam: Van Gennep, 287 p.
- De Haagse Koepel (s.d.), *Kinderen en spelen*. <http://www.haagsekoepel.nl>.
- De Groot, R. (2001), *Kinderen en spel*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 171 p.
- Desomer, B. (2001), 'Speelse stad' in *Stadsmagazine Gent*, 9, 5: 2-4. <http://www.gent.be/gent/bestuur/stadsmagazine/pdf/0105-04.pdf>
- De Vos-van der Hoeven, T. (2002), *Ik ben een prinses, het belang van spelen voor kinderen*. <http://www.opvoedadvies.nl>.
- Eeckhout, A. (2003), 'Woensdag en zaterdag gevaarlijkst voor baby' in *Het Nieuwsblad*, 3 december: 2.
- Elchardus, M., Smits, W. (2003), Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoel in Vlaanderen 1998-2002, 99-136, in *Vlaanderen Gepeild!*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 370 p. <http://aps.vlaanderen.be/statistiek/publicaties/pdf/survey/gepeild2003/onveiligheid.pdf>
- Furedi, F. (2001), *Paranoid Parenting. Abandon your anxieties and be a good parent*, London: Penguin, 214 p.
- H., K. (2003), 'De gevaarlijkste dag en voor peuters: woensdag en zaterdag' in *De Morgen*, 3 december, 25: 12.
- Hens, T. (2003), 'Bang van Boze Grote Mensen' in *De Standaard Magazine*, 11, 32: 33-35.
- Heijdra, T. (2002), 'Spelen in de stad op de tocht' in *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, 56, 10: 11-15.
- Hillman, M. (1997), Children, transport and the quality of urban life, 11-23, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Hooghiemstra, E. (1997), Cultural Limits? The connection between culture and space in the world of young Turkish and Moroccan girls in the Netherlands, 153-167, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.

- Jamnisek, M. (1992), 'Echt buitenkinderen' in *Ouders van nu*, 25, 8: 85.
- Karsten, L., Kuiper, E. Reubsæet, H. (2001), *Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte verkend*, Assen, Koninklijke Van Gorcum, 158 p.
- Kloos, P. (1991), *Culturele antropologie, een inleiding*, Assen: Van Gorcum, 242 p.
- Koning Boudewijnstichting (1979), *Kinderen in de stad*, Brussel: Koning Boudewijnstichting, 106 p.
- Lofland, L.(1988), *Private lifestyles, changing neighborhoods, and public life: a problem in organized complexity, paper voor het International Research Conference on Housing, Policy and Urban Innovation (HPUI)*, Amsterdam, 11 p.
- Marketta, K. (1997), Children's indepent mobility in urban, small town and rural environments, 41-52, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Meyer-Ricard, W. (1995), 'Hutten bouwen, uit een boom vallen, beekjes afdammen' in *Vernieuwing*, 54, 5/6: 16-18.
- Mesmin, G. (1971), *L'enfant, l'architecture et l'espace*, Doornik: Casterman, 190 p.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (s.d.), *Verdrag inzake de Rechten van het Kind aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 20 november 1989*. <http://www.wvc.vlaanderen.be/kinderrechten/kinderrechten>
- Moyles, J., Both, K. (1993), *Laat ze toch spelen, de rol van het spel van jonge kinderen*, Nijkerk: Intro, 191 p.
- Mulderij, K., Bleeker, H. (1982), *Kinderen wonen ook. Suggesties ter verbetering van een kindvergeten woonomgeving*, Deventer: Van Loghum Slaterus, 226 p.
- NIS (2003), *Loop van de bevolking*. http://statbel.fgov.be/figures/d22_nl.asp#2
- NUSO (1993), *Speelruimteweb, het speelruimteplan als deel van de gemeentelijke planologie*, Utrecht: NUSO, 31 p.
- Remy, J., Voyé, L., (1981), *Ville, ordre et violence, Espace et liberté*, Parijs : Presses Universitaires de France, 238 p.
- Singer, D., Singer, J., Hellendoorn, J. (1988), *Spelen met fantasie*, Deventer: Van Loghum Slaterus, 157 p.
- Stedelijke Jeugdendienst Antwerpen (2003), *Jasper-enquête: spelen in de stad (1999-2002)*, <http://jeugd.antwerpen.be/MIDA/>
- TOINT, Ph., CORNELIS, E., CIRILLO, C., BARETTE, Ph., DESSY, A. (2001), *Enquete nationale sur la mobilite des menages*, s.l.: Services du Premier Ministre Services fédéraux des Affaires Scientifiques, Techniques et Culturelles, 171 p.
http://www2.vlaanderen.be/kleurrijkvlaanderen/documenten/enquete_nationale_mobilite_menages.pdf
- Valentine, G. (1997), Gender, children and cultures of parenting, 53-78, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Van der Hoeven-van Doornum, A., (1992), 'Kinderliefde voor natuur overschaduw door bezorgdheid' in *Didaktief*, 22, 6: 7-8.
- Van der Spek, M., Noyon, R. (1997), Children's freedom of movement in the streets, 24-40, in Camstra, R. (ed.) *Growing up in a changing urban landscape*, Assen: Van Gorcum, 188 p.
- Van Gils, J. (2002), *Het perspectief van kinderen op de openbare ruimte*. http://www.ndo.be/kindsl/SaveResults/art_openbare_ruimte.htm
- Van Kerkhof, M. (1999), 'Duizend dromen voor één vierkante meter' in *0/25*, 4, 4: 22-25.

- Van Rumst, K. (2001), *Speel ruim! Een praktisch hulpmiddel voor jeugddiensten bij de opmaak van een speelruimteplan*, Wilrijk: Vereniging Vlaamse jeugddiensten- en consulenten vzw, 25 p.
- Verwer, D. (1995), 'Het recht op ruimte: de jeugd en het gebruik van de openbare ruimte' in *Vernieuwing. Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding*, 54, 5/6, 42-43.
- Vlaamse Landmaatschappij (2002), *Conceptueel ontwerp Grootschalig Referentiebestand*, Brussel: Ondersteunend Centrum GIS-Vlaanderen, 130 p. http://web.gisvlaanderen.be/gis/downloads/Grb_condmdv40.pdf
- Zacharia (1995), 'Zacharia', 1435-1448 in X, *De Bijbel, Uit de grondtekst vertaald - Willibrordvertaling*, 's Hertogenbosch: Katholieke Bijbelstichting, 1920 p.